

KPP

MONOGRAFIE

Horyzonty przemocy. Zagadnienia prawne i psychologiczne

Redakcja naukowa:

*Dr hab. Krystyna Szczechowicz
Dr hab. Elżbieta Żywucka-Kozłowska*

Olsztyn 2017

Redakcja naukowa działu:

dr Agata Opalska
dr Magda Dziembowska
dr Wojciech Kasprzak

Komitety redakcyjny:

mgr Natalia Kulbacka - Burakiewicz
mgr Katarzyna Ćwik
Aleksandra Kojadyńska
Elżbieta Roszkowska

Recenzenci:

dr hab. prof. nadzw. Tomasz Kuczur
dr hab. Kazimiera Juszka

Projekt okładki:

dr Agata Opalska

Skład:

mgr Karolina Rzeczkowska

Korekta autorska.

Kortowski Przegląd Prawniczy Monografie (KPP Monografie)

ISBN: 978-83-947769-8-5

SPIS TREŚCI

Paulina Belowska

Wzajemne znęcanie się małżonków1

Karolina Bełkowska, Agnieszka Dąbrowska

Krzywdzenie dzieci w rodzinie – zespół dziecka maltretowanego13

Przemysław Grzeško, Karolina Rzczkowska

Przemoc w rodzinie – wybrane aspekty psychologiczno-prawne27

Milena Gwara

Rola i zadania funkcjonariusza Policji w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie38

Kinga Jankowska

Zgwałcenie w małżeństwie jako forma przemocy domowej według prawa karnego49

Aleksandra Kojadyńska

Przestępstwo niealimentacji w Polsce58

Magda Krasowska-Lis

Przemoc emocjonalna dzieci71

Monika Malessa

Syndrom sztokholmski w kontekście przemocy domowej81

Paulina Paleń

Problem przemocy wobec kobiet w rodzinie – studium prawnokryminologiczne90

Aneta Szczepańska

Porzucenie małoletniego i formy jego zapobiegania102

Mateusz Tomczak

Prawno-karna ochrona małoletniego przed rozpijaniami112

Mateusz Tubisz

Przemoc seksualna w małżeństwie122

Informacje o autorach134

Słowo wstępne

Rodzina jako podstawowa komórka społeczna jest przedmiotem zainteresowania nie tylko prawników, ale także psychologów, socjologów, historyków oraz naukowców z wielu innych dziedzin. Od lat badacze poświęcają swe prace naukowe wszelkim związanym z rodziną patologiom, w tym zagadnieniu przemocy w rodzinie, której ofiarami najczęściej są kobiety, w niewielkim stopniu również mężczyźni. Bez względu na przyjmowaną formę i postać, przemoc w rodzinie oddziałuje również na dzieci, powoduje u nich liczne dysfunkcje społeczne i wywiera nieodwracalny wpływ na ich dalsze życie, przyjmowane wartości i spojrzenie na świat. Tak daleko idąca złożoność omawianego zjawiska powoduje, że wciąż – mimo istnienia wielu opracowań poruszających tę tematykę – stanowi ono ogromne wyzwanie dla przedstawicieli literatury naukowej.

Niniejsza publikacja jest wynikiem efektywnej współpracy studentów i doktorantów będących członkami Koła Nauk Penalnych „Nemezis” oraz Koła Naukowego Psychiatrii Sądowej, pod przewodnictwem pracowników naukowych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Inspiracją ku poświęceniu tej tematyce monografii była owocna dyskusja podjęta w ramach Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Prano-karne aspekty przemocy w rodzinie”, która stanowiła przyczynek do szerszego przeanalizowania tego problemu i zgromadzenia wniosków w oddawanej do rąk czytelników publikacji.

dr hab. Krystyna Szczechowicz
dr hab. Elżbieta Żywucka-Kozłowska

WZAJEMNE ZNĘCANIE SIĘ MAŁŻONKÓW

Przestępstwo znęcania się zostało uregulowane w art. 207, który został umieszczony w rozdziale XXVI Kodeksu karnego¹ – „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”. Tytuł rozdziału wskazuje, iż dobrem prawnie chronionym jest rodzina, jej funkcjonowanie oraz ochrona jej poszczególnych członków. Istnieje także katalog tzw. ubocznych dóbr chronionych, do których zalicza się przede wszystkim nietykalność cielesną, cześć poszczególnych członków rodziny, ich zdrowie, bezpieczeństwo oraz życie każdego z nich². Sąd Najwyższy³ bardzo wyraźnie określił wagę dóbr chronionych przez art. 207 kk, wskazał bowiem, iż przestępstwo znęcania się godzi w "podstawowe zasady współżycia w rodzinie, decydujące o jej spoistości i trwałości, jest istotnym czynnikiem wpływającym na rozkład małżeństwa i rozbiecie rodziny, a w konsekwencji na osłabienie jej funkcji wychowawczej z dalszymi szkodliwymi tego następstwami dla rozwoju fizycznego, psychicznego i moralnego oraz procesu przystosowania społecznego dzieci i młodzieży". Podmiotami korzystającymi z ochrony są osoby najbliższe dla sprawcy, a zatem małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu⁴. Ochroną objęte są także osoby, które pozostają ze sprawcą w stałym lub przemijającym stosunku zależności, małoletni oraz osoby nieporadne⁵. Jednakże w sytuacji, gdy dwie osoby wzajemnie znęcają się nad sobą, kwestia pociągnięcia którejkolwiek z tych osób do odpowiedzialności karnej staje się wątpliwa. W praktyce osobami wzajemnie znęcającymi się są najczęściej małżonkowie. Zagadnienie „wzajemności” wywołuje szereg kontrowersji oraz sporów, zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie. Analiza przestępstwa znęcania się, dokładne omówienie jego

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

² S. Hypś [w:] A. Grześkowiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1037, 1040.

³ por. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7-8/86; Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1971 r., VI KZP 40/71, OSNKW 1972/2/27.

⁴ Art. 115 § 11 kk.

⁵ A. Muszyńska [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny - część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 578.

znamion oraz wskazanie kwestii spornych dotyczących wpływu czynnika „wzajemności” na odpowiedzialność karną sprawców pozwoli rozwiązać wątpliwości co do zasadności instytucji wzajemnego znęcania się.

Przestępstwo znęcania się jest przestępstwem indywidualnym, gdy pokrzywdzonym jest osoba najbliższa dla sprawcy lub osoba, która pozostaje ze sprawcą w stałym lub przemijającym stosunku zależności. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego stosunek zależności „zachodzi wówczas, gdy pokrzywdzony nie jest zdolny z własnej woli przeciwstawić się znęcaniu i znosi je z obawy przed pogorszeniem swoich dotychczasowych warunków życiowych (np. utratą pracy, środków utrzymania, mieszkania, rozłąką lub zerwaniem współżycia ze sprawcą)”⁶. Ciekawym przykładem jest istnienie stosunku zależności pomiędzy oskarżonym a prokuratorem, ze względu na możliwość zastosowania środków przymusu⁷. Natomiast w przypadku, gdy pokrzywdzonym jest małoletni lub osoba nieporadna przestępstwo z art. 207 kk ma charakter powszechny. Przestępstwo znęcania się określone w art. 207 § 1 i 2 kk jest przestępstwem formalnym. Nie jest zatem wymagane powstanie skutku w postaci „ujemnych następstw wywołanych w stanie zdrowia pokrzywdzonych”⁸. W przypadku gdy skutek ten jednak nastąpił (np. w postaci spowodowania uszczerbku na zdrowiu) uzasadnione będzie zastosowanie kumulatywnej kwalifikacji czynu, z powodu wyczerpania znamion więcej niż jednego przestępstwa. Przestępstwo z art. 207 § 3 kk, stanowi natomiast przestępstwo materialne, którego skutkiem jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie. Należy podkreślić, iż ustawodawca w celu określenia następstw czynu użył sformułowania „targnięcie się na własne życie”, nie użył natomiast słowa „śmierć”. Oznacza to, że dla zrealizowania znamion z art. 207 § 3 kk, wystarczy jedynie samo usiłowanie zamachu samobójczego, które musi pozostawać w związku przyczynowym ze znęcaniem się oraz powinno być objęte nieumyślnością (wina kombinowana)⁹. Przestępstwo znęcania się może zostać popełnione zarówno w wyniku działania jak i zaniechania sprawcy, np. zaprzestanie karmienia dziecka. W takim przypadku przestępstwo znęcania się może zostać przypisane jedynie sprawcy, który jest obowiązany do podejmowania określonych czynności wobec ofiary¹⁰.

Stronę przedmiotową przestępstwa z art. 207 kk ustawodawca określił jako znęcanie się zarówno fizyczne jak i psychiczne. Według Sądu Najwyższego ustawowe określenie „znęca się” oznacza „działania lub zaniechania sprawcy polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych

⁶ Uchwała SN, op. cit., VI KZP 13/75.

⁷ J. Kosonoga [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1305.

⁸ M. Szwarczyk [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 563.

⁹ M. Mozgawa [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 535.

¹⁰ L. Kubicki, *Przestępstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1975, s. 94 i n.

cierpień moralnych, powtarzającym się albo jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie”¹¹. Powszechny jest pogląd, iż umyślność sprawcy występuje w postaci zamiaru bezpośredniego, który wyraża się w chęci wyrządzenia krzywdy fizycznej lub moralnej, dokuczenia czy poniżenia, bez względu na rodzaj pobudek. Należy jednak pamiętać, że w niektórych sytuacjach sprawca dążąc do określonego celu godzi się na to, że swym działaniem wyrządzi pokrzywdzonemu wiele cierpień i dolegliwości (np. karcenie dzieci w celach wychowawczych)¹². Działania sprawcy mogą być zarówno działaniami powtarzającymi się jak i działaniami jednorazowymi, o ile cechuje je intensywność oraz rozciągłość w czasie¹³.

Zdaniem Sądu Najwyższego pojęcie „znęcanie się” zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić tylko w niewielkim stopniu¹⁴. Z tego względu wykluczył on możliwość wzajemnego znęcania się małżonków. Pogląd ten jest jednak błędny oraz bezpodstawny. Brak bowiem logicznego uzasadnienia takiego rozwiązania. Fakt przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną nie stanowi znamienia określonego przez ustawodawcę, którego wyczerpanie jest konieczne dla bytu przestępstwa znęcania się. Należy zauważyć, iż przewaga sprawcy nie musi polegać na istnieniu przewagi fizycznej, która uniemożliwi pokrzywdzonemu obronę przed bezprawnymi zamachami na jego dobro. Nie musi także polegać na istnieniu przewagi psychicznej sprawcy, która powoduje, że pokrzywdzony staje się bezbronną ofiarą, otoczoną strachem, pozbawioną sił przeciwstawienia się oprawcy. Możemy wyróżnić bowiem także przewagę sytuacyjną, która polega na wykorzystaniu szczególnego kontekstu sytuacyjnego, a w konsekwencji uzyskania możliwości znęcania się¹⁵. Niektóre przypadki znęcania się dokonywane są pod nieobecność drugiego małżonka i polegają np. na niszczeniu sprzętu domowego, sprawca może być zatem słabszy od pokrzywdzonego zarówno psychicznie jak i fizycznie¹⁶. Innym przykładem sytuacji, w której sprawca nie posiada bezpośredniej przewagi nad pokrzywdzonym jest wprawienie się przez niego w stan upojenia alkoholowego¹⁷. Zdarzają się sytuacje, w których u sprawcy występuje wzmożona agresja i chęć wyładowania wszystkich negatywnych emocji na członkach swojej rodziny, wtedy ofiarą najczęściej pada małżonek. Nie możemy jednak uznać, że każde takie działanie sprawcy

¹¹ Uchwała SN, op. cit., VI KZP 13/75.

¹² Ibidem.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1971 r., I KR 149/71, LEX nr 16624.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, OSP 1992/4/78.

¹⁵ S. Hypś, op. cit., s. 1040.

¹⁶ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie, w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji*, Warszawa 2014, s. 76.

¹⁷ F. Kaczanowski, *Prawda o alkoholu*, Warszawa 1954, s. 6.

nacechowane jest jego przewagą fizyczną czy psychiczną. U człowieka znajdującego się w stanie upojenia alkoholowego występuje „mózgowe zaburzenie ruchów”, którego skutkiem jest m.in. chwiejna równowaga ciała oraz pogorszona koordynacja ruchów¹⁸. W omawianym stanie występuje także zmniejszona szybkość reakcji oraz ograniczenie pola widzenia. Objawy te wynikają ze zmniejszonej bystrości wzroku, ostrości słuchu oraz czułości dotyku¹⁹. Te wszystkie objawy nie przemawiają za uznaniem sprawcy za osobę, która posiada fizyczną przewagę nad pokrzywdzonym. Nie możemy także uznać istnienia po stronie sprawcy przewagi psychicznej, kiedy racjonalne myślenie zostaje zaburzone, a zdolność oceny sytuacji jest znikoma²⁰. Czynnikiem nierówności w stosunku pomiędzy sprawcą a ofiarą może zatem przybrać różne formy. Warunkiem rozwiązania konfliktu jest zrównanie praw obu stron²¹.

Uznanie, iż wzajemne znęcanie się nie wyczerpuje znamion przestępstwa z art. 207 kk niesie ze sobą negatywne konsekwencje dla pokrzywdzonego, gdy zdecyduje się on na przeciwstawienie się sprawcy i obronę przed bezprawnymi zamachami na jego dobro. Ofiara przemocy broniąc się przed agresją może używać środków obronnych, które są adekwatne do danej sytuacji, a zatem takich, których używa sprawca²². Działania pokrzywdzonego mogą zostać zatem uznane jako odwzajemnione akty znęcania się, co wyłączy odpowiedzialność karną sprawcy. Sąd Najwyższy w celu niedopuszczenia do takiej sytuacji stwierdził, że „znęcanie się, o którym mowa w przepisie art. 184 § 1 k.k. (dawny art. 207 kk), jest działaniem niezależnym od faktu, czy osoba, nad którą sprawca znęca się, nie sprzeciwia mu się i nie próbuje się bronić. Środki obronne stosowane przez taką osobę są usprawiedliwione, gdyż podejmowane są w obronie przed bezpośrednim bezprawnym zamachem na jej dobro. Nie można przeto uznać, aby obrona osoby, nad którą sprawca się znęca, odbierała jego działaniu cechy przestępstwa”²³. Nie wyklucza to jednak sytuacji, w której zachowanie pokrzywdzonego zostanie uznane za odwzajemnione znęcanie się z powodu niewłaściwej oceny stanu faktycznego. Ciężko jest bowiem odróżnić zachowania, które faktycznie zmierzają do odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na dobra chronione (obrona konieczna) od zachowań, które polegają jedynie na wzajemnym znęcaniu się fizycznym lub psychicznym. Jest to kolejny argument, który przemawia za tym, aby

¹⁸ Ibidem, s. 6-8.

¹⁹ Ibidem, s. 45.

²⁰ Ibidem, s. 9.

²¹ A. Sitarska, *Przemoc w rodzinie a mediacja*, „Prokuratura i Prawo” 2006, Nr 1, s. 59, http://www.newww.org.pl/pliki/baltic/publik_7.pdf (dostęp: 28.06.2017).

²² M. Czarkowska, op. cit., s. 76.

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 sierpnia 1970 r., IV KR 146/70, OSP 1971/2/41.

wzajemne znęcanie się małżonków nie stanowiło okoliczności wyłączającej odpowiedzialność sprawcy bądź sprawców.

Kolejną kwestią, na którą warto zwrócić uwagę jest postać zamiaru, która musi towarzyszyć sprawcom przestępstwa znęcania się. Jak już zostało wyżej wspomniane, powszechny jest pogląd, iż jednym ze znamion przestępstwa z art. 207 kk jest działanie sprawcy w zamiarze bezpośrednim. Przedstawia to orzecznictwo Sądu Najwyższego: „znamie czasownikowe „znęca się” przesądza o ograniczeniu strony podmiotowej umyślności do zamiaru bezpośredniego. (...) w pojęciu tym („znęca się”) mieści się chęć zadania cierpień ofierze i dla jego realizacji samo godzenie się na taki efekt nie wystarcza. Znamie powyższe, określające zachowanie sprawcy (...) zachowało w wykładni swój potoczny sens, odnosząc się do zadawania komuś cierpień (fizycznych lub psychicznych), męczenia, dręczenia, pastwienia się nad kimś. W połączeniu z pozostałymi znamionami tego typu przestępstwa oznacza ono działanie lub zaniechanie, polegające na umyślnym zadaniu bólu fizycznego lub dolegliwych cierpień moralnych, powtarzającym się lub jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie”²⁴. Uznanie, iż sprawca przestępstwa znęcania się musi działać w zamiarze bezpośrednim jest niezasadne biorąc pod uwagę odrębne zdanie Sądu Najwyższego w innym orzeczeniu: „stroną podmiotową znęcania się jest umyślność, która w zasadzie występuje w postaci zamiaru bezpośredniego, wyrażającego się w chęci wyrządzenia krzywdy fizycznej lub moralnej, dokuczenia, poniżenia itp. – obojętnie z jakich pobudek. Nie można jednak wyłączyć popełnienia niekiedy przestępstwa określonego w art. 184 k.k. (obecnie 207 k.k. – uwaga SN) z zamiarem ewentualnym. W takim wypadku niezbędne jest ustalenie na podstawie konkretnych okoliczności, że sprawca dążąc bezpośrednio do innego celu, jednocześnie godził się na wyrządzenie pokrzywdzonemu dolegliwych przykrości i cierpień (np. przy nadmiernym, szkodliwym dla zdrowia fizycznego i psychicznego, karceniu dzieci, stosowanym w celach wychowawczych)”²⁵. Argument przemawiający za niemożnością uznania instytucji wzajemnego znęcania się małżonków z powodu wymogu wystąpienia po stronie sprawcy zamiaru bezpośredniego jest zatem niezasadny. Po pierwsze, sprawcy przestępstwa znęcania się nie musi towarzyszyć postać zamiaru bezpośredniego, wystarczy jedynie zamiar ewentualny, a więc „godzenie” się sprawcy na zadanie pokrzywdzonemu cierpień fizycznych lub psychicznych. Nie mają znaczenia bowiem szczególne pobudki lub motywy, którymi kieruje się sprawca, ani cel, do którego

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, LEX nr 1663408.

²⁵ Uchwała SN, op. cit., VI KZP 13/75.

zmierza²⁶. Wymóg wystąpienia po stronie sprawcy zamiaru bezpośredniego zawęża zakres ochrony udzielonej w art. 207 kk. Brak jest jakiegokolwiek uzasadnienia teleologicznego takiego ograniczenia²⁷. Po wtóre brak jest podstaw do uznania, iż zamiar sprawcy wyłącza zamiar pokrzywdzonego i na odwrót. Sąd Najwyższy wskazał, że działanie z zamiarem znęcania się może występować zarówno po jednej jak i po dwóch stronach konfliktu: „jeżeli natomiast wzajemne zachowania na skutek rozkładu pożycia małżeńskiego polegają na wzajemnym naruszeniu nietykalności i wzajemnym znieważaniu oraz na podejmowaniu czynności, które można określić mianem złośliwego dokuczania – to brak jest podstaw do przypisywania tylko jednej stronie zamiaru znęcania się”²⁸.

Sąd Najwyższy w cytowanym fragmencie orzeczenia posługuje się wyrażeniem „złośliwe dokuczanie”. W doktrynie omawiane zjawisko określane jest jako „wzajemne naganne oraz bezprawne zachowanie stron konfliktu”. Uznając, że konstrukcja wzajemnego znęcania się jest niemożliwa, używanie powyższego doktrynalnego określenia wydaje się być bardziej wyważone i właściwe aniżeli określenia „wzajemne znęcanie się”. Jeżeli bowiem przyjmiemy, że „wzajemność” jest czynnikiem, który wyłącza odpowiedzialność sprawcy, a zarazem wyklucza zaistnienie przestępstwa znęcania się, używanie określenia „wzajemne znęcanie się” jest nielogiczne. Połączenie bowiem w jednym zwrocie zarówno przestępstwa jak i przesłanki, która wyłącza istnienie tego przestępstwa jest mylące²⁹. Poglądy osób, które nie uznają instytucji wzajemnego znęcania się cechuje zatem niekonsekwencja, skutkiem czego jest powstawanie kontrowersji oraz sporów.

Omówiona wyżej kwestia postaci zamiaru, jaki musi towarzyszyć sprawcy znęcania się oraz kwestia występowania tego zamiaru po obu stronach konfliktu, wymaga jednak szerszego omówienia. Przestępstwo znęcania się jest przestępstwem o zbiorowo oznaczonym czynie, tzw. przestępstwem wieloczynowym³⁰. Oznacza to, iż sprawca w pewnym przedziale czasu dokonuje systematycznie powtarzających się zachowań, naruszających różne dobra oraz skierowanych wobec pokrzywdzonego³¹. Znęcanie się składa się zatem z wielu fragmentów wykonawczych działania przestępnego, jednakże nie można wykluczyć działania sprawcy ograniczonego do jednego jedynie zdarzenia. Dzieje się tak w przypadku, gdy działanie jednorazowe swą intensywnością i zadawaniem cierpień realizuje stan

²⁶ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 141.

²⁷ V. Konarska-Wrżosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 57.

²⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1992 r., III KRN 122/92, LEX nr 22076.

²⁹ M. Czarkowska, op. cit., s. 75.

³⁰ T. Bojarski, Znaczenie czynnika czasu w zakresie karalności czynu i wymiaru kary, Teka Komisji Prawniczej, OL PAN III/2010 r., s. 55, <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Bojarski.pdf> (dostęp: 29.06.2017).

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2003 r., IV KK 49/03, LEX nr 108048.

faktyczny powszechnie rozumiany jako „znęcanie się”³². Niezrozumiały wydaje się zatem pogląd o niemożności wzajemnego znęcania się małżonków. Znęcanie się, jako przestępstwo wieloczynowe, może być rozciągnięte w czasie, a dokonywanie działań przestępnych może trwać nawet latami. Istnieje zatem możliwość wzajemnego znęcania się małżonków polegająca na przemiennych zachowaniach jednego małżonka, potem zaś drugiego. Przyjęcie konstrukcji wzajemnego znęcania się małżonków w tym samym czasie oznacza zatem możliwość wzajemnego znęcania się na przestrzeni pewnego okresu³³.

Wszystkie dotychczas wymienione argumenty uzasadniają przyjęcie konstrukcji wzajemnego znęcania się małżonków. W tym miejscu należy ponadto wskazać jak istotne kwestie porusza to zagadnienie, a także jak poważne konsekwencje wiążą się z nieuznaniem wyżej wymienionej konstrukcji.

Przestępstwo znęcania się jest występkiem ściganym z urzędu, z oskarżenia publicznego. Zgodnie z art. 10 § 1 Kodeksu postępowania karnego³⁴ organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny także do wniesienia i popierania oskarżenia – o czyn ścigany z urzędu. Jeśli więc zgodnie z art. 303 kpk wszczęcie śledztwa jest faktycznie zasadne i prawnie dopuszczalne na podstawie art. 17 kpk, organ powołany do ścigania przestępstw ma obowiązek wszcząć i przeprowadzić postępowanie karne w sprawie przestępstwa ściganego z urzędu. Ponadto oskarżyciel publiczny ma obowiązek wnieść i popierać oskarżenie, co wiąże się także z zaskarżaniem niesłusznych orzeczeń. Natomiast zgodnie z art. 10 § 2 kpk z wyjątkiem wypadków określonych w ustawie lub w prawie międzynarodowym nikt nie może być zwolniony od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo. Należy zatem pamiętać, iż wszyscy są równi wobec prawa, a zwolnienie od odpowiedzialności osób, które wzajemnie znęcały się nad sobą wydaje się być nieuzasadnione. Nie możemy bowiem analizować tego przestępstwa przez pryzmat dwóch stron konfliktu i ich relacji między sobą. Działanie drugiej strony nie może zwolnić od odpowiedzialności tej pierwszej i na odwrót. Oceniać należy zatem każdą osobę indywidualnie, a ewentualne okoliczności, które towarzyszyły popełnieniu przestępstwa brać pod uwagę przy wymiarze kary. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że w sytuacji gdzie małżonkowie wzajemnie znęcają

³² Wyrok SN, op. cit., I KR 149/71.

³³ I. Kozłowska-Miś, Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, WPP/1-2/56.

³⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555).

się nad sobą, poważny ból fizyczny jak i cierpienia psychiczne mogą wystąpić po obu stronach konfliktu. Pamiętajmy, iż gdy mamy do czynienia z wzajemnością, każda ze stron próbuje tak wykorzystać dostępne jej środki, by spowodować u drugiej strony cierpienie większe aniżeli te, którego sama doznała. Mamy więc tu do czynienia z narastaniem konfliktu i narastaniem cierpień po obu jej stronach. Każdy kto znęca się nad drugą osobą, a zatem swoim działaniem lub zaniechaniem umyślnie (czy to z zamiarem bezpośrednim czy ewentualnym) zadaje ból fizyczny lub dolegliwe cierpienia moralne (działanie lub zaniechanie może być zarówno powtarzające się jak i jednorazowe – lecz intensywne i rozciągnięte w czasie) powinien ponieść odpowiedzialność karną³⁵.

Konstrukcja wzajemnego znęcania się spełnia także funkcję gwarancyjną, ochronną. Jest ona gwarancją ochrony rodziny, jej podstawowych wartości oraz zasad współżycia w rodzinie, które decydują o jej spoistości i trwałości. Znęcanie się, także te wzajemne, które w orzecznictwie określane jest jedynie mianem „złośliwego dokuczania” jest istotnym czynnikiem wpływającym na rozkład małżeństwa i rozbięcie rodziny, a w konsekwencji na osłabienie jej funkcji wychowawczej z dalszymi szkodliwymi tego następstwami dla rozwoju fizycznego, psychicznego i moralnego oraz procesu przystosowania społecznego dzieci i młodzieży³⁶. Nie możemy zatem bagatelizować żadnego zjawiska przemocy w rodzinie, bez względu na to, czy wyczerpuje kumulatywnie znamiona przestępstwa znęcania się określone przez ustawodawcę i orzecznictwo, czy też nie. Błędny jest pogląd, jakoby wzajemne znęcanie się małżonków miało wyczerpywać jedynie znamiona przestępstw znieważania i naruszania nietykalności cielesnej tylko z powodu wystąpienia czynnika wzajemności. O zaistnieniu tych przestępstw nie decyduje bowiem czynnik wzajemności, a wypełnienie znamion danego przestępstwa. Przestępstwo znęcania się może zawierać w sobie różne pojedyncze występki, takie jak groźby karalne, pomówienie, znieważenie czy nietykalność cielesna. Należy jednak zwrócić uwagę na to co odróżnia te przestępstwa od siebie. Jeżeli któryś z wymienionych występków godzi w dobro rodziny i jej prawidłowe funkcjonowanie, a także cechuje je systematyczność, powtarzalność, intensywność, a pokrzywdzony doznaje poważnych cierpień zarówno psychicznych jak i moralnych, występki ten możemy z pewnością zakwalifikować jako znęcanie się. Wymienione wyżej cechy decydują o zaistnieniu tego przestępstwa, nie ma znaczenia natomiast fakt, iż dwie osoby dokonują tych czynów przestępnych między sobą. J. Bafia stwierdził, iż nie wyczerpują znęcania kłótnie rodzinne,

³⁵ Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 1982 r., II KR 5/82, LEX nr 471007.

³⁶ Por. Uchwała SN, op. cit., VI KZP 13/75; Uchwała SN, op. cit., VI KZP 40/71.

które polegają na wzajemnym obrzucaniu się obelgami, a nawet na wzajemnym poturbowaniu³⁷. Wielkim błędem byłoby jednak traktowanie rozciągniętego w czasie bicia i poniżania, jako przestępstwa naruszenia nietykalności cielesnej i znieważenia z powodu odwzajemniania wymienionych zachowań przestępnych. Takie zachowanie istotnie wpływa na psychikę ofiary, która doznaje nieporównywalnie większych cierpień, aniżeli ofiara przestępstwa jednostkowego takiego jak naruszenie nietykalności cielesnej. Nie ma więc podstaw do tego, aby odmówić traktowania konstrukcji wzajemnego znęcania się jako czynnika, który wpływa na rozkład małżeństwa i rozbięcie rodziny. W takim przypadku ochronę wartości rodzinnych zapewni uznanie wzajemnego znęcania się małżonków jako przestępstwa określonego w art. 207 kk.

Ostatnią, poruszaną już wcześniej, konsekwencją nieuznania omawianej konstrukcji jest zwolnienie sprawcy od odpowiedzialności karnej w sytuacji, gdy ofiara podejmie środki w celu odparcia bezprawnego zamachu na jej dobro. Jak już zostało wspomniane, orzecznictwo uregulowało tę kwestię i takie zachowanie ofiary traktowane jest jako obrona konieczna. Jak jednak odróżnić działania z zemsty, w odwecie, od zachowań obronnych? Jakich dowodów użyjemy na poparcie swoich tez? W takiej sytuacji najczęstszym dowodem będzie dowód z zeznań pokrzywdzonego i świadków, co nastroić będzie wielu komplikacji³⁸. Dowodem będzie jedynie fakt, w jaki sposób dana osoba zinterpretowała zachowanie ofiary. Interpretacja zachowania jest w tym przypadku bardzo utrudniona, gdyż intencje ofiary mogą być trojaki. Po pierwsze, zachowanie pokrzywdzonego może polegać na odwzajemnianiu zachowań przestępnych w stosunku do sprawcy. W tym przypadku intencją ofiary jest jedynie zadanie cierpienia fizycznego lub psychicznego. Drugim przypadkiem jest zachowanie pokrzywdzonego mające na celu obronę konieczną, podejmuje on więc jedynie niezbędne środki w celu doparcia bezprawnego zamachu na jego dobro. Najwięcej trudności nastroić natomiast sytuacja, w której zachowanie ofiary jest łudząco podobne do odwzajemniania zachowań sprawcy. Zachowanie to przybiera postać tzw. przemocy w odwecie, która jest konsekwencją przemocy stosowanej przez sprawcę³⁹. Ofierze towarzyszy wzmożona agresja i niekontrolowane wybuchy złości⁴⁰. Najlepiej zobrazuje tę sytuację powiedzenie „przemoc rodzi przemoc”. Pokrzywdzony nie ma zamiaru znęcania

³⁷ J. Bafia, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989, s. 343.

³⁸ D. Woźniakowska-Fajst, *Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu – czy w prawie polskim potrzebna jest penalizacja prześladowania?*, Archiwum Kryminologii 2009, tom XXXI, s. 204, <http://www.inp.pan.pl/wydaw/AK31%20Wozniakowska.pdf> (dostęp: 28.06.2017).

³⁹ I. Pospiszyl, *Razem przeciw przemocy*, Warszawa 1999, s. 42-46.

⁴⁰ M. Czarkowska, op. cit., s. 77.

się nad sprawcą, nie może jednak powstrzymać swojego zachowania, nie może opanować negatywnych emocji, które towarzyszą ofierze przestępstwa znęcania się. Charakterystyczną cechą „przemocy w odwecie” jest istnienie intencji pokrzywdzonego w postaci chęci przerwania przemocy stosowanej wobec niego. Nie można zatem utożsamiać tego zachowania z odwzajemnianiem zachowań przestępnych. Z powodu ogromnych trudności związanych z rozpoznaniem intencji pokrzywdzonego, czynnik wzajemności nie powinien wyłączać odpowiedzialności karnej sprawcy. Pamiętajmy, iż przestępstwo odwzajemnione przez pokrzywdzonego nie jest tożsame z jego niepopelnieniem⁴¹. Ciężar gatunkowy przestępstwa może być różny, nawet w przypadku wystąpienia czynnika wzajemności⁴². Nieuznanie omawianej instytucji jest tożsame z odmówieniem ofierze prawa do obrony. Ofiara, by nie stać się współsprawcą przemocy, zmuszona jest do pokornego znoszenia doznawanych cierpień i upokorzeń⁴³.

Podsumowując, konstrukcja wzajemnego znęcania się spotkała się z krytyką zarówno w doktrynie jak i orzecznictwie. Jednak po bliższym przyjrzeniu się tej tematyce i rozważeniu kilku spornych kwestii, nie sposób odmówić zasadności tej konstrukcji. Dzięki niej zostaną spełnione cele prawa karnego. Uznanie konstrukcji wzajemnego znęcania się zapewni rzeczywistą ochronę dóbr określonych w tytule rozdziału XXVI kk, a zatem ochronę rodziny i jej prawidłowego funkcjonowania. Zapewni to także poczucie sprawiedliwości dla ofiar przestępstwa znęcania, ponieważ działania podjęte wobec sprawcy nie zwolnią go od odpowiedzialności. Przyjęcie konstrukcji wzajemnego znęcania się małżonków jest zatem realizacją zasady legalizmu, ponieważ zgodnie z art. 10 § 2 kpk nikt nie może być zwolniony od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo z wyjątkiem wypadków określonych w ustawie lub w prawie międzynarodowym. Mając na uwadze powyższe konstrukcja wzajemnego znęcania się w pełni zasługuje na tożsame traktowanie z przestępstwem określonym w art. 207 kk.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Bafia J., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989, s. 343.

⁴¹ Ibidem.

⁴² A. Dominiczak, *Przemoc w rodzinie wobec kobiet i dzieci*, Warszawa 2000, s. 19-20.

⁴³ U. Nowakowska, A. Kępka, W. Chańska, *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości*, Warszawa 2005, s. 14

2. Bojarski T., *Znaczenie czynnika czasu w zakresie karalności czynu i wymiaru kary*, Teka Komisji Prawniczej, OL PAN III/2010.
3. Czarkowska M., *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie, w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji*, Warszawa 2014, s. 75-77.
4. Hypś S. [w:] Grześkowiak A. (red.), *Kodeks karny, Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1037, 1040.
5. Kaczanowski F., *Prawda o alkoholu*, Warszawa 1954, s. 6-8, 45.
6. Konarska-Wrzosek V., *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 57.
7. Kosonoga J. [w:] Stefański R. (red.), *Kodeks karny, Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1305.
8. Kozłowska-Miś I., Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, WPP 1993/1-2/56.
9. Kubicki L., *Przestępstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1975, s. 94 i n.
10. Mozgawa M. [w:] Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny, Komentarz*, Warszawa 2014, s. 535.
11. Muszyńska A. [w:] Giezek J. (red.), *Kodeks karny - część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 578.
12. Pospiszyl I., *Razem przeciw przemocy*, Warszawa 1999, s. 42-46.
13. Ratajczak A., *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 141.
14. Sitarska A., *Przemoc w rodzinie a mediacja*, „Prokuratura i Prawo” 2006, Nr 1.
15. Szwarczyk M. [w:] Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 563.
16. Woźniakowska-Fajst D., *Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu – czy w prawie polskim potrzebna jest penalizacja prześladowania?*, Archiwum Kryminologii 2009, tom XXXI.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555).
2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

Orzecznictwo

1. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 sierpnia 1970 r., IV KR 146/70, OSP 1971/2/41.
2. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1971 r., I KR 149/71, LEX nr 16624.

3. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1971 r., VI KZP 40/71, OSNKW 1972/2/27.
4. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7-8/86.
5. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia z dnia 8 lutego 1982 r., II KR 5/82, LEX nr 471007.
6. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, OSP 1992/4/78.
7. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1992 r., III KRN 122/92, LEX nr 22076.
8. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2003 r., IV KK 49/03, LEX nr 108048.
9. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, LEX nr 1663408.

KRZYWDZENIE DZIECI W RODZINIE – ZESPÓŁ DZIECKA MALTRETOWANEGO

Niniejsze rozważania należy rozpocząć od wskazania, jak ogromną rolę w życiu każdego człowieka odgrywa rodzina. W literaturze określa się, że jest to podstawowa komórka społeczna.

Nie każda rodzina funkcjonuje w sposób prawidłowy. W wielu z nich dostrzegane jest zjawisko przemocy. Są to dysfunkcje, które mogą przyjmować charakter socjalizacyjny, ekonomiczny, wychowawczy czy też emocjonalny¹. Najczęściej ofiarami padają dzieci, ponieważ są najsłabsze i nie potrafią się same obronić.

Zgodnie z art. 95 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny. Poprzez dobro dziecka należy rozumieć zapewnienie dziecku wszystkich tych wartości, które są konieczne do jego prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego².

W przypadku, gdy rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w rażący sposób zaniedbują swoje obowiązki względem dziecka, sąd na podstawie art. 111 KRO może pozbawić ich władzy rodzicielskiej³.

Aby mówić o przemocy w rodzinie, warto zwrócić uwagę na to, czym ona w ogóle jest. W literaturze wyróżnia się przemoc rodziców wobec dziecka, przemoc wobec osób starszych w rodzinie oraz przemoc małżeńską⁴.

Według kryteriów przyjętych przez Centrum Pomocy Dzieciom Krzywdzonym i Zaniedbywanym, za przemoc uznaje się „fizyczne lub umysłowe działanie na szkodę, wykorzystywanie seksualne, zaniedbywanie lub maltretowanie dziecka poniżej 18. roku życia przez osobę odpowiedzialną za pomysłny jego rozwój oraz działania, które stanowią zagrożenie dla jego rozwoju”⁵.

¹ S. Cudak, *Przemoc psychiczna wobec dziecka jako forma dysfunkcji emocjonalnej w rodzinie*, Pedagogika rodziny, 2011 Nr 1(2), s. 64.

² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 1964, nr 9, poz. 59.

³ Wyrok SR w Warszawie z dnia 12.10.2015 r., VI Nsm 805/14.

⁴ W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 12.

⁵ I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 81.

Światowa Organizacja Zdrowia definiuje natomiast krzywdzenie dziecka jako „zamierzone lub niezamierzone działanie osoby dorosłej, społeczeństwa lub państwa, które ma szkodliwy wpływ na jego zdrowie i rozwój psychofizyczny.” Obok terminu „krzywdzenie” używa się określeń: maltretowanie, przemoc, molestowanie, wykorzystywanie⁶.

Jeżeli chodzi o przemoc w rodzinie to należy wskazać, że w Polsce często używa się terminu zamiennego jako przemoc domowa. Jest to niewątpliwie przykry rodzaj przemocy, gdyż stosują ją osoby najbliższe, które powinny dawać poczucie spokoju i bezpieczeństwa.

W literaturze przedmiotu podaje się wiele definicji tego zjawiska. Jako naczelne i najbardziej uniwersalne podaje się jednak definicje wypracowane przez polskich specjalistów.

Otóż, przemoc domowa to „działanie lub zaniechanie działania w ramach rodziny dokonywane przez jednego z jej członków przeciwko pozostałym, z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez okoliczności przewagi sił lub władzy, godzące w ich prawa, albo dobra osobiste, a szczególnie w ich życie lub zdrowie oraz powodujące u nich szkody lub cierpienie”⁷.

Przewodnim tematem niniejszego opracowania jest jednak występowanie zjawiska nazywanego w literaturze jako zespół dziecka maltretowanego, a tym samym przyczyny jego występowania, objawy występujące u dzieci dotkniętych tym problemem oraz skutki wtórne objawiające się w dorosłym życiu i sposoby zapobiegania tego typu zjawiskom.

Maltretowanie dzieci znane jest w historii już od kilku stuleci. Jednak dopiero w ostatnich latach XIX wieku francuski medyk sądowy Tardieu zajął się wyczerpująco problemem dziecka maltretowanego. Przedstawił on pewną grupę dzieci, będących ofiarami zamierzonych i nieprzypadkowych urazów, które dokładnie zbadał. Pierwsze zdjęcie rentgenowskie dziecka maltretowanego wykonane przez Tardieu opublikowano w 1929 r. i dotyczyło ono kości 2-letniego dziecka cygańskiego, które rodzice bili, aby zapewnić sobie wysokie dochody z żebractwa⁸.

Następnie w 1953 roku F. N. Silverman zapoczątkował klasyfikację obrażeń fizycznych, jakie dorośli zadają własnym dzieciom. W swej diagnozie Silverman opisał liczne złamania o charakterze patologicznym występujące u niemowląt i nazwał je jako „zespół dziecka bitego”. Inaczej nazywany jako Zespół Silvermana”⁹.

⁶ J. Rusin, *Medyczne aspekty zespołu dziecka krzywdzonego* [w:] *Przemoc wobec dzieci, wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, Rzeszów 2002, s. 107.

⁷ K. Fenik, *Przemoc w rodzinie charakterystyka zjawiska* [w:] *Przemoc wobec dzieci wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, Rzeszów 2002, s. 35.

⁸ A. Marciński, *Dziecko maltretowane- urazy nieprzypadkowe* [<http://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/>], data dostępu 15.11.2016.

⁹ K. Kmiecik- Baran, op. cit., s. 368.

Współczesne określenie omawianego zjawiska jako „Zespół dziecka maltretowanego” wprowadził amerykański pediatra H. Kemp po II wojnie światowej. Był to rezultat badań prowadzonych przez pediatrów i neonatologów na niemowlętach i dzieciach¹⁰.

Jak widać nazwa tego zespołu była zmieniana wiele razy: od zespołu dziecka bitego, poprzez zespół Silvermana, zespół Tardieu, aż do używanego w ostatnim dziesięcioleciu terminu zespół dziecka maltretowanego.

W literaturze fachowej maltretowanie określa się jako „umyślne zadawanie dziecku urazów (zarówno cielesnych jak i psychicznych). Obejmuje ono również znęcanie się, okrucieństwo, tortury oraz wszelkiego rodzaju kary fizyczne.”¹¹.

W Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD) wyróżnia się cztery rodzaje maltretowania dziecka ze względu na charakter i formę:

- maltretowanie fizyczne – oznacza umyślne zadawanie dziecku urazów cielesnych np. szczypanie, oparzenia, potrząsanie, duszenie, topienie, policzkowanie, bicie otwartą dłońią lub pięściami, bicie przedmiotami, popychanie, odpychanie itd.,
- maltretowanie psychiczne lub emocjonalne – określane niekiedy jako „przemoc w białych rękawiczkach”, to różnorodne, niewłaściwe zachowania upokarzające i znieważające dziecko, wykształcające brak poczucia własnej wartości np. stała krytyka, wyzwiska, wyśmiewanie, lekceważenie, zawstydzanie a nawet wmawianie dziecku choroby psychicznej,
- maltretowanie seksualne - oznacza wszelkiego rodzaju naruszenie intymnej przestrzeni dziecka np. gwałt, ale również mogą to być specyficzne obelgi i wymuszanie nieakceptowanych praktyk seksualnych,¹²
- zaniedbywanie - polega na tym, że wszelkie potrzeby dziecka, które powinny zostać zaspokojone są ignorowane przez rodziców¹³.

Definicja zespołu dziecka maltretowanego jest złożona. W niniejszym artykule skupiono się wyłącznie na maltretowaniu fizycznym i psychicznym dziecka.

Wbrew pozorom rozpoznanie stosowania wobec dziecka różnego rodzaju form maltretowania nie jest łatwe. Aby postawić właściwą diagnozę należy wziąć pod uwagę nie tylko fizyczne znaki na ciele dziecka, ale także aspekt emocjonalny. W szczególności brak racjonalnego wytłumaczenia przez

¹⁰ J. Rusin, op. cit., s. 107.

¹¹ K. Kamińska, *Dobrodziecka w dyskursie państwa- rodzina, inaczej o przemocy domowej*, Kraków 2010, s. 99.

¹² A. Nowakowska, *Dziecko- ofiara domowej przemocy* [w:] *Patologie naszych czasów* (red.) A. Drążek, E. Drążek, Białystok 2007, s. 22.

¹³ Por. W. Walc, *Uwarunkowania krzywdzenia dzieci w rodzinie* [w:] *Przemoc wobec dzieci, wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, Rzeszów 2002, s. 81.

dziecko występujących na ciele urazów, opóźnienie w zwróceniu się o pomoc czy też zauważalne różne stopnie gojenia się ran¹⁴.

Aby uprościć medyczną diagnozę dotyczącą maltretowania dzieci została opracowana szczególna procedura, która prowadzi do wniosku, że najważniejszą rolę w ocenie występowania omawianego zjawiska odgrywa wywiad między rodzicem krzywdzonego dziecka a pracownikiem służb państwowych. W skład tej procedury zalicza się m.in. określenie wieku dziecka (1/3 dzieci maltretowanych to dzieci poniżej 3 roku życia, z czego połowa to niemowlęta poniżej 1 roku życia), badanie kliniczne (wygląd i zachowanie dziecka), ocena rozwoju psychoruchowego dziecka, badanie radiologiczne, badanie kliniczne rodzeństwa itd.¹⁵

Istnieje wiele czynników, które mają bezpośredni wpływ na stosowanie maltretowania najmłodszych. Niewątpliwie kluczową rolę odgrywa to, kto jest sprawcą oraz co jest przyczyną dramatu maltretowania.

Według klasyfikacji uwarunkowań maltretowania według R. E. Helfera wyróżnia się czynniki związane z opiekunami dzieci i są to m.in. ich osobowość (często zaburzona), oczekiwania wobec dziecka, biografia, słabe zdolności opiekuńcze i wychowawcze, strategie wychowawcze nabyte w dzieciństwie pod wpływem własnych rodziców lub opiekunów, często brak wsparcia ze strony partnera życiowego w pełnieniu roli rodzica oraz znaczny stopień społecznej izolacji rodzica.

Jako odrębne kryterium należy przyjąć czynniki związane bezpośrednio z samym dzieckiem a także związane ze środowiskiem w jakim żyją rodzice i w jakim dziecko przyszło na świat. Są to m.in. przedwczesne urodzenie dziecka, niepełnosprawność bądź słaby stan zdrowia, brak więzów dziecko-opiekun, a także ubóstwo, dramatyczne wydarzenia życiowe, niski poziom opieki zdrowotnej nad wcześniakami¹⁶.

Natomiast z uwagi na podmiot dokonujący maltretowania dziecka należy podkreślić, że ponad 90% rodziców stosujących przemoc to młode matki, które samotnie wychowują dzieci. Są to często osoby samotne i nieszczęśliwe, które nie planowały ciąży i nie posiadają podstawowej wiedzy dotyczącej rozwoju dziecka¹⁷.

¹⁴ K. Kamińska, op. cit., s. 100.

¹⁵ Ibidem, s. 103.

¹⁶ K. Kamińska, op. cit., s. 98.

¹⁷ Ibidem, s. 97.

Tezę tę potwierdzają badania przeprowadzone w 1999 roku w Hiszpanii przez Centrum Królowej Zofii, które zajmuje się głównie problemem przemocy. Wykazano w nich, że „tylko 10 % przypadków maltretowania jest wynikiem działania osób z problemami psychopatologicznymi lub psychiatrycznymi, a 90 % to dzieło rodziców lub opiekunów, którzy zgodnie z obowiązującymi standardami, zostaliby uznani za normalnych”¹⁸.

W piśmiennictwie wyróżnia się także maltretowanie dzieci ze względu na miejsce, gdzie się ono odbywa i jest to: maltretowanie w rodzinie oraz poza rodziną, gdzie dziecko jest krzywdzone przez osoby nie będące członkami rodziny dziecka np. instytucje lub społeczeństwo¹⁹.

Stosowanie przemocy wobec dzieci odciska na nich ogromne piętno i objawia się w dorosłym życiu. Dorośli, którzy byli maltretowani w wieku dziecięcym charakteryzują się negatywnymi oczekiwaniami wobec innych ludzi, niską samooceną oraz wykazują szczególną nieufność. Często osoby, które doświadczyły tego rodzaju przemocy w dzieciństwie same stosują tego rodzaju przemoc wobec własnych dzieci. W literaturze wskazuje się, że jest to „mechanizm samospełniającego się proroctwa, które w dzieciństwie uruchomili rodzice”²⁰.

Jak już wcześniej zostało wspomniane, wyróżniamy cztery rodzaje maltretowania dziecka ze względu na charakter i formę: maltretowanie fizyczne, maltretowanie psychiczne / emocjonalne, maltretowanie seksualne oraz zaniedbywanie.

Maltretowanie fizyczne

Analizę rozpoczęto od maltretowania fizycznego, najszybciej zauważalnego ze względu na zewnętrzne oznaki, jakie można zaobserwować na ciele dziecka. Do najczęściej widocznych oznak należą: oznaki fizycznego znęcania się, np. skaleczenia, siniaki, krwaki, które znajdują się w różnych stadiach gojenia. Oparzenia – często papierosem albo żelazkiem. Otarcia i odparzenia, które mogą być wynikiem przywiązywania dziecka lub krępowania. Często występują także zranienia oraz podrapania w okolicach oczu, ust i klatki piersiowej. Dodać możemy również występujące rany kłute, podduszenia, zatrucia, a także wypadanie włosów.

Często w literaturze dodaje się także zespół Münchhausena – celowe powodowanie objawów chorobowych a także opóźniony rozwój fizyczny, który jest spowodowany przyczynami organicznymi.

¹⁸ A. Soriano, *Przemoc wobec dzieci*, Kraków 2002, s. 87.

¹⁹ Ibidem s. 42.

²⁰ K. Kmiecik-Baran, op. cit., s. 377.

Można zauważyć także występowanie symptomów psychopatologicznych, m.in.: dezorientacja, lęk w tworzeniu więzi, unikanie kontaktu, zaburzenia mowy a także stany depresyjne, lękowe fobie, czy nerwice²¹.

Maltretowanie emocjonalne

Pojęcie krzywdzenia emocjonalnego dziecka jest trudne do zdefiniowania. Definiuje się je jako: skoncentrowany atak dorosłego, na rozwój dziecka w sferze osobowości i rozwoju społecznego. Według niego istnieje pięć rodzajów destrukcyjnie działającego zachowania rodziców na dziecko: odrzucenie, izolacja, szantażowanie, ignorowanie i przekupywanie²².

Doświadczenia te mają różnoraki wpływ na dziecko, w zależności w jakiej fazie życia się znajduje. Inne efekty wywoływać będą określone zachowania rodzica w przypadku niemowlęcia, a inne w przypadku nastolatka²³.

Do charakterystycznych zachowań dziecka krzywdzonego emocjonalnie należą m.in.:

- unikanie rozmowy z dorosłymi;
- unikanie rozmowy i zabawy z innymi dziećmi;
- zła wizja przyszłości;
- problemy ze snem i apetytem.

U dzieci z syndromem dziecka maltretowanego stwierdza się również: reakcje unikowe – zaprzeczanie, zmniejszone zainteresowanie światem i rówieśnikami, a także odrętwienie i niska samoocena²⁴.

Dwójmyślenie

Dziecko maltretowane stawia sobie jeden cel – zachować pierwotne przywiązanie do rodziców, podczas gdy są oni stosunku do nich okrutni lub obojętni. A wszystko po to, aby budować poczucie zaufania, bezpieczeństwa i poczucia sensu. Maltretowane dziecko usuwa ze świadomości wydarzenia, które miały miejsce, umniejszając ich wagę lub usprawiedliwiając (to nie była właściwie krzywda, to się nie wydarzyło itp.). Dziecko buduje tajemnicę przed samym sobą, woli myśleć, że krzywdzące dla niego wydarzenia nie miały w ogóle miejsca. W tym celu tłumi myśli lub zaprzecza wprost. W krań-

²¹ K. Komsta, *Fizyczne i emocjonalne krzywdzenie dzieci – doświadczenie urazu i jego skutki* [w:] *Przemoc w małżeństwie i w rodzinie*, (red.) M. Chuchra, J. Jęczeń, Lublin 2012, s. 65-66.

²² Ibidem, s. 67.

²³ D. Iwaniec, *Emocjonalne krzywdzenie dzieci* [w:] *Dziecko krzywdzone*, Nr 2 (39), 2012, s. 33.

²⁴ K. Komsta, *Fizyczne i emocjonalne...*, op. cit., s. 68.

cowych przypadkach, dzieci zaczynają wykształcać odrębne fragmenty osobowości. Dysocjacja przekształca się z mechanizmu przystosowania w podstawę organizacji osobowości. Każde z krzywdzonych dzieci posiada własne wyselekcjonowane wspomnienia. Pozwala to na wymazanie z pamięci urazu a także sposobu radzenia sobie z nim²⁵.

Podwójne „JA”

Podwójne „JA” występuje w przypadku, kiedy dziecku nie udaje się wykreować rzeczywistości za pomocą dysocjacji. Starają się więc usprawiedliwić wydarzenia, jakie miały miejsce. Najczęściej występującym zjawiskiem jest szukanie „zła w samym sobie”. We wczesnym dzieciństwie dziecko kieruje swoje myślenie w sposób egocentryczny—skierowany na wyżej wspomniane „JA”. Obarczanie siebie winą doskonale wpisuje się w ten sposób myślenia²⁶. Dziecko biorąc na siebie poczucie winy, ocala w sobie pierwotne przywiązanie do rodziców. Ponadto często próbuje się poprawić z nadzieją, że w ten sposób zmienią postępowanie swych prześladowców. Ofiara jest w stanie wypełniać wszelkie zadania w sposób wzorowy, np. zdobywa w szkole bardzo dobre stopnie. Wytwarzają się sprzeczne tożsamości: „ja pogardzane” oraz „ja uświęcane”. Dziecko nie ma spójnego wizerunku siebie. W krańcowych przypadkach te dwa obrazy dają źródło odrębnych osobowości w tej samej jednostce²⁷.

Przeciwdziałanie maltretowaniu dzieci i pomoc ofiarom maltretowania

Wyróżnia się trzy płaszczyzny przeciwdziałania przemocy, są to działania: interwencyjne, terapeutyczno-lecznicze oraz profilaktyka.

Pierwsza płaszczyzna, tj. interwencja, polega w dużej mierze na zatamowaniu krzywdzenia dziecka i udzieleniu mu pierwszej pomocy. W modelowej interwencji pierwszorzędne znaczenie ma zapewnienie dziecku wsparcia psychicznego i poczucia bezpieczeństwa. Powinni robić to przede wszystkim specjaliści, chociaż w praktyce pierwszy kontakt z dziećmi ma zazwyczaj policja. Najbardziej rozpowszechniona forma interwencji to tzw. telefon zaufania, np. Niebieska Linia.

Kolejną płaszczyzną są działania terapeutyczno-lecznicze. Dziecko zostaje objęte pomocą psychologiczną i pedagogiczną. Niekiedy potrzebna jest współpraca z innymi specjalistami, np. pediatrami, psychiatrami, pedagogiem szkolnym. Bardzo ważne jest szybkie rozpoczęcie leczenia, które

²⁵ D. Korda, *Wybrane aspekty przemocy wobec dzieci*, s. 5, [http://www.sosw.uznam.net.pl/dokumenty/referaty/wybrane-aspekty-przemocy-wobec-dzieci.pdf], data dostępu: 20.11.2016.

²⁶K. Komsta, *Fizyczne i emocjonalne...*, op. cit., s. 73.

²⁷D. Korda, *Wybrane aspekty...*, op. cit., s. 5-6.

proceedzi do zminimalizowania skutków maltretowania. U dzieci którym stwierdzono zespół stresu pourazowego czy depresję, może być konieczne leczenie farmakologiczne. Bardzo ważna może okazać się współpraca z wychowawcami i nauczycielami. Ich spostrzeżenia mogą okazać się przydatne, są źródłem informacji o postępach dziecka oraz mogą pomagać mu budować przyjazne środowisko²⁸.

Trzecią płaszczyzną są działania profilaktyczne, które mają za zadanie zapobiegać przemocy, dzięki przybliżaniu problemu i przeciwstawieniu się mu. Profilaktyka pierwotna, to promowanie zdrowia i eliminacja patologii społecznych. Działania koncentrują się na przygotowaniu uczniów do życia w rodzinie, wpływanie na lokalną politykę wspierania rodzin, edukowanie rodziców o wpływie przemocy na życie dziecka. Profilaktyka wtórna zaś, za cel obiera jak najbardziej wczesne wykrycie problemu. Przejawia się w edukowaniu nauczycieli o objawach maltretowania występujących u dziecka i rozpoznawaniu rodzin „wysokiego ryzyka”²⁹. Postępowanie z dzieckiem maltretowanym musi być bardzo ostrożne i przemyślane. Jego podstawowe potrzeby miłości i poczucia bezpieczeństwa nie są zaspokojone. Pierwszorzędną potrzebą jaką należy zaspokoić jest przede wszystkim zapewnienie dziecku poczucia bezpieczeństwa. W dalszej kolejności należy: pokazać, że jest akceptowane i ważne, należy nauczyć je nazywania emocji, jakie przeżywa. Zastosować można także terapię Glassera, tj. pokazywać co jest dobre i akceptowane społecznie. Należy uczyć dziecko asertywności i pomagać mu nawiązać relacje z rówieśnikami³⁰.

Polskie prawo karne a problem maltretowania dziecka

Podstawą wszelkich działań prawno-karnych służących ochronie dziecka jest art. 72 Konstytucji R.P., który stanowi, że „ Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”³¹.

Kodeks karny (dalej: k.k.) zawiera przepisy, które mogą mieć związek z wykryciem przejawów maltretowania dziecka.

Np. art. 157 k.k. zabrania naruszenia czynności narządu ciała lub spowodowania rozstroju zdrowia. Zagrożone jest to karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Jeśli naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwał nie dłużej niż 7 dni – podlega grzywnie, karze ograniczenia

²⁸B. Pawlak-Jordan, J. Zmarzlik, *Kłopot z kokardką*, [http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4971-kłopot-z-kokardka], data dostępu: 20.11.2016.

²⁹D. Korda, *Wybrane aspekty...*, op. cit., s. 7.

³⁰A. Bakula, *Zespół Dziecka Maltretowanego*, [http://brok.edu.pl/wp-content/uploads/sites/4/2013/05/Zesp%C3%B3%C5%82-Dziecka-Maltretowanego.pdf], data dostępu: 18.11.2016 r.

³¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.4.1997 r., Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483.

wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Podkreślić należy, że gdy pokrzywdzonym jest osoba najbliższa a sprawca działań nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku, a ściganie przestępstwa następuje na wniosek pokrzywdzonego³².

Sąd Apelacyjny w Katowicach uznał, iż: „W wypadku pokrzywdzonych małoletnich złożenie wniosku o ściganie przestępstwa dokonanego na ich szkodę stanowi przejaw wykonywania władzy rodzicielskiej i z reguły leży w ich interesie. Bezczyność w tym względzie rodziców może być oceniana jako nienależyte wykonywanie władzy rodzicielskiej i uzasadniać wydanie przez sąd stosownych zarządzeń. Przykładowo mogą one polegać na wydaniu rodzicowi polecenia złożenia wniosku o ściganie”³³.

Kolejnym przykładem jest art. 207 k.k. stanowi on, że „kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”³⁴. Przestępstwo to ma co najmniej podwójny przedmiot ochrony. Głównym – jest ochrona rodziny oraz jej prawidłowe funkcjonowanie.

Drugim zaś – w zależności od formy i natężenia: życie, zdrowie, nietykalność cielesna oraz wolność i cześć człowieka. Pojęcie znęcania się – najczęściej definiowane jest jako systematycznie powtarzające się zachowanie złożone z jedno lub wielorodzajowych pojedynczych czynności, które mogą naruszać różne dobra, m.in. nietykalność ciała.

Znęcanie się to także zarówno działanie, jak i zaniechanie, które polega na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego bądź cierpień psychicznych i moralnych, które jest zarówno jednorazowe lub też powtarzające się, jednakże musi być rozciągnięte w czasie oraz intensywne. Przykładami takich działań może być bicie, głodzenie, wyrzucanie z mieszkania, straszenie, grożenie śmiercią, powołanie nadmiernej przykrości³⁵.

Znęcanie się polega na tym, że osoba znęcająca się posiada dominującą pozycję nad drugą osobą. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego „Pojęcie znęcanie się na gruncie art. 207 k.k. zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu”³⁶.

³² Art. 157 k.k., Ustawa z dnia 6.6. 1997 r. *Kodeks karny*. (tj. Dz. U. z 2016 r. poz. 1137).

³³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6.5.2009 r., II AKa 396/2008.

³⁴ Art. 207 k.k.

³⁵ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2010, C.H. Beck, s. 273.

³⁶ Wyrok SN z dnia 12.6.2006 r., IV KK 395/2006, publikacja Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2006 poz. 2413.

Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego „Znamiennym jest, iż dla bytu przestępstwa z art. 207 § 1 k.k., nie ma znaczenia fakt, czy pokrzywdzony, nad którym sprawca się znęca, sprzeciwia się mu i próbuje się bronić, czy też nie. Wszelkie środki obronne, po które sięga ofiara, są usprawiedliwione i w żadnej mierze nie mogą odbierać i umniejszać przestępnego charakteru zachowaniom sprawcy”³⁷.

Jeżeli przemoc rodziców wobec dzieci wynika z ich niedorozwoju umysłowego sąd opiekuńczy jest uprawniony do wydania odpowiedniego zarządzenia³⁸.

Wydane przez sąd opiekuńczy zarządzenia mają służyć usunięciu wszelkiego rodzaju zagrożeń dobra dziecka bez względu na to, czy trudności w wykonywaniu władzy rodzicielskiej są przez rodziców zawinione czy nie. Celem wydanego zarządzenia nie jest ukaranie osób wykonujących władzę rodzicielską, lecz zagwarantowanie niezakłóconego rozwoju dziecka³⁹.

W przypadku, gdy dzieci są silnie związane emocjonalnie z rodzicami, którzy dopuścili się czynu zabronionego, a umieszczenie ich w rodzinie zastępczej traktują jako dolegliwą dla nich karę, sąd w swoim orzeczeniu bierze pod uwagę w szczególności odczucia dzieci. W takiej sytuacji sąd staje przed dylematem „z jednej strony ukarania oskarżonego, z drugiej zaś strony nie piętnowania go mianem „przestępcy ukaranego przez sąd” w oczach dzieci, bowiem w przyszłości, dla prawidłowego wykonywania przez niego obowiązków ojca, musi się on cieszyć wystarczającym szacunkiem i autorytetem u dzieci – jeżeli rodzina ta ma sprawnie funkcjonować w przyszłości”⁴⁰.

Kolejną kwestią jest kontratyp karcenia małoletnich. Nie jest bowiem znęcaniem się zachowanie, które mieści się w granicach wymienionego kontratypu. Znęcaniem można uznać przekroczenie granic karcenia. Doktryna określa wymogi, jakie muszą być spełnione, aby czyn można było zakwalifikować, jako karcenie małoletniego:

- 1) Zachowanie musi być podjęte w celu wychowawczym,
- 2) Musi istnieć związek między konkretnym zachowaniem dziecka a karceniem,
- 3) Zastosowana postać karcenia musi być dozwolona w określonym kręgu podmiotów,
- 4) Karcenie ma charakter umiarkowany – nie ma związku z naruszeniem czynności narządu ciała, rozstrojem zdrowia oraz nie jest zagrożeniem dla prawidłowego rozwoju małoletniego⁴¹.

³⁷Wyrok SN z dnia 17.8.1970 r., IV KR 146/70, OSPIKA 1971, nr 2, poz. 41.

³⁸Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10.6.1966 r., II CR 201/66, LexPolonica nr 323019.

³⁹Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10.1.2000 r., III CKN 1126/99, LexPolonica nr 401987.

⁴⁰Wyrok SR w Świdnicy z dnia 16.2.2015 r., II K 482/14.

⁴¹M. Szewczyk, Art. 207 [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-277 k.k.*, (red.) A. Zoll, wyd. IV, LEX 2016, data dostępu 20.11.2016.

Ustalenie granicy między, tzw. dopuszczalnym karzeniem małoletniego a naruszeniem nietykalności cielesnej jest bardzo trudne do ustalenia, szczególnie z punktu widzenia organów procesowych. Już w orzecznictwie SN z okresu dwudziestolecia międzywojennego możemy znaleźć pogląd, że nie każde zaczerwienienie i zasinienie skóry jest objawem znęcania się lub uszczerbku na ciele. Środki karzenia zaś nie mogą być daleko posunięte, takie „iżby karcony doznał uszczerbku na ciele, co zachodzi wówczas, gdy następstwem działania nie jest przemijający ból, lecz gdy wynikiem jest stan chorobowy (patologiczny), który ustępuje dopiero po procesie leczenia dłuższej lub krócej trwającym”. Należy bronić się przed pochopnością oceny podmiotu karzącego, choć z drugiej strony przyzwolenie na nieuzasadnioną praktykę może okazać się w przyszłości przyczynkiem do maltretowania dziecka⁴².

Dla oceny kontratypu karzenia małoletniego, istotne znaczenie mają cztery reguły osiągnięcia celu wychowawczego:

- 1) reguły muszą być ustalone z góry, dziecko wie, co grozi za nieposłuszeństwo,
- 2) rodzice nie grożą dziecku nierealnymi sankcjami, kara nie może rodzić poczucia niesprawiedliwości w dziecku,
- 3) nie można wymierzać kary w wyniku wzburzenia,
- 4) nie można stosować kar cielesnych, wykluczone są nawet klapsy (przemoc fizyczna nie posiada walorów wychowawczych)⁴³.

Podsumowując, zespół dziecka maltretowanego, to jeden z przykładów na krzywdzenie dzieci w rodzinie, która powinna być azylem i miejscem, gdzie dziecko czuje się kochane i akceptowane. Maltretowanie fizyczne, czy psychiczne zaburza rozwój zarówno społeczny jak i emocjonalny. W przyszłości taki człowiek może zmagać się z wieloma problemami, które swe źródło będą mieć w okresie dzieciństwa, gdzie dotykała go przemoc. Dlatego tak ważne jest zapobieganie temu zjawisku oraz szybkie wykrywanie przypadków maltretowania dzieci i skuteczna pomoc.

⁴² D. Gil, *Rola organów procesowych w przypadku przekroczeni granic dozwolonego karzenia małoletnich* [w:] *Prawne aspekty karzenia małoletnich* (red.) F. Cieply, LEX 2011, data dostępu 20.11.2016.

⁴³ R.A. Stefański, *Prawo karne materialne - część ogólna*, Warszawa 2008 s. 163, cyt. za.: Ibidem.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Badura-Madej W., Dobrzyńska-Mesterhazy A., *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Karków 2000, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
2. Cudak S., *Przemoc psychiczna wobec dziecka jako forma dysfunkcji emocjonalnej w rodzinie*, Pedagogika rodziny, 2011 Nr 1(2).
3. Fenik K., *Przemoc w rodzinie charakterystyka zjawiska* [w:] *Przemoc wobec dzieci wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, Rzeszów 2002.
4. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2010.
5. Gil D., *Rola organów procesowych w przypadku przekroczeni granic dozwolonego karcenia małoletnich* [w:] *Prawne aspekty karcenia małoletnich* (red.) F. Cieplý, LEX 2011.
6. Iwaniec D., *Emocjonalne krzywdzenie dzieci* [w:] *Dziecko krzywdzone*, Nr 2 (39), 2012.
7. Kamińska K., *Dobrodziecka w dyskursie państwa - rodzina, inaczej o przemocy domowej*, Kraków 2010.
8. Kmiecik-Baran K., *Przemoc dzieci i młodzieży* (red.) J. Papież, A. Płukis, Gdańsk 1998.
9. Komsta K., *Fizyczne i emocjonalne krzywdzenie dzieci – doświadczenie urazu i jego skutki* [w:] *Przemoc w małżeństwie i w rodzinie*, (red.) M. Chuchra, J. Jęczeń, Lublin 2012.
10. Nowakowska A., *Dziecko - ofiara domowej przemocy* [w:] *Patologie naszych czasów* (red.) Drązek A., E. Drązek, Białystok 2007.
11. Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.
12. Rusin J., *Medyczne aspekty zespołu dziecka krzywdzonego* [w:] *Przemoc wobec dzieci, wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, Rzeszów 2002.
13. Soriano A., *Przemoc wobec dzieci*, Kraków 2002.
14. Stefański R.A., *Prawo karne materialne - część ogólna*, Warszawa 2008
15. Szewczyk M., *Art. 207* [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-277 k.k.*, (red.) A. Zoll, wyd. IV, LEX 2016.

16. Walc W., *Uwarunkowania krzywdzenia dzieci w rodzinie* [w:] Przemoc wobec dzieci, wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne, Rzeszów 2002.

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (tj. Dz. U. 1997, nr, 78 poz. 483).
2. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, (tj. Dz. U. z 1964, nr 9, poz. 59).
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*. (tj. Dz. U. z 2016 r. poz. 1137).

Orzecznictwo

1. Wyrok SR w Świdnicy z dnia 16.2.2015 r., II K 482/14.
2. Wyrok SR w Warszawie z dnia 12.10.2015 r., VI Nsm 805/14.
3. Wyrok SN z dnia 17.8.1970 r., IV KR 146/70, OSPiKA 1971, nr 2, poz. 41.
4. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6.5.2009 r., II AKa 396/2008.
5. Wyrok SN z dnia 12.6.2006 r., IV KK 395/2006, publikacja Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2006, poz. 2413.
6. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10.6.1966 r., II CR 201/66, LexPolonica nr 323019.
7. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10.1.2000 r., III CKN 1126/99, LexPolonica nr 401987.

Inne źródła

1. Bakula A., *Zespół Dziecka Maltretowanego*, [<http://brok.edu.pl/wp-content/uploads/sites/4/2013/05/Zesp%C3%B3%C5%82-Dziecka-Maltretowanego.pdf>].
2. Ferenc-Dębica B., *Przemoc w rodzinie - zespół dziecka maltretowanego*, [<http://www.edukacja.edux.pl/p-1363-przemoc-w-rodzinie-zespol-dziecka-maltretowanego.php>].
3. Jordan-Pawlak B., Zmarzlik J., *Kłopot z kokardką*, [<http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4971-klopot-z-kokardka>].

4. Korda D., *Wybrane aspekty przemocy wobec dzieci*, [<http://www.sosw.uznam.net.pl/dokumenty/referaty/wybrane-aspekty-przemocy-wobec-dzieci.pdf>].
5. Marciński A., *Dziecko maltretowane- urazy nieprzypadkowe*, [<http://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/>].
6. Swoboda A., *Je, czasem pije, wciąż chodzi i bije...*, [<http://psychologszkolny.pl.>].

PRZEMOC W RODZINIE – WYBRANE ASPEKTY PSYCHOLOGICZNO-PRAWNE

1. Wprowadzenie

Może się wydawać, że o przemocy w rodzinie napisano już wszystko, a jednak wciąż jest to jedna z najpoważniejszych patologii społecznych. Temat ten jest dość często podejmowany, zarówno w pracach naukowych, jak i bardziej popularnych opracowaniach, a przyczyną tego jest jego znaczne rozpowszechnienie i negatywny społeczny odbiór¹. Małżeństwo i rodzina są przedmiotem zainteresowania teoretycznego i badawczego wielu dyscyplin naukowych, zwłaszcza socjologii, pedagogiki, psychologii oraz prawa². W ostatnich latach rodzina uległa wielu przeobrażeniom. Zmiany ekonomiczne i społeczne spowodowały jednocześnie daleko idące zmiany w indywidualnym życiu człowieka, zaczęły funkcjonować nowe role społeczne, które niejednokrotnie są wynikiem ścierania się różnych systemów wartości, stylów życia i postaw, co niewątpliwie wpłynęło na życie rodzinne³. Przystosowanie do tego rodzaju zmian zrodziły stres, który w efekcie odreagowywany jest często na najbliższych.

2. Koncepcje przemocy

2.1. Agresja

Zjawiska określane terminem agresja są dalece zróżnicowane i mogą być rozważane w różnych perspektywach poznawczych⁴. Agresja jest bowiem zjawiskiem złożonym, wielowątkowym i wielowymiarowym⁵, a różnorodność teoretycznych uwikłań sprawia, iż jednoznacznie nie można znaleźć

¹ A. Pilszyk, *Obraz psychopatologiczny sprawcy przemocy w rodzinie*, „Psychiatria Polska” 2007, t. XLI, Nr 6, s. 827.

² L. Cierpiatowska, *Zaburzenia z pogranicza nerwicy i psychozy a zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 2011, nr 16 (22), s. 317.

³ J. Mazur, *Przemoc wewnątrzrodzinna – problem środowiska miasta przemysłowego?*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2002, Nr XIV, s. 133.

⁴ A. Frączek, *O naturze i formowaniu się psychologicznej regulacji agresji interpersonalnej* [w:] *Psychologia czynności. Nowe perspektywy* (red.) I. Kurcz, D. Kądziaławy, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002, s. 46.

⁵ Zob. szerzej na temat agresji: I. Pafal – Struzik, *Agresywność młodzieży. Źródła, mechanizmy, oblicza. Studium empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2014, s. 13-14.; J. M. Wolińska, *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, s. 13.; D. Soldek, J. Bielan, *Agresja – Przemoc – Asertywność*, Lissner Studio, Nadarzyn 2010, s. 5-6.; K. Chelmecka, *Agresja oraz przemoc wśród dzieci i młodzieży – charakterystyka zjawiska* [w:] *Agresja i przemoc w drodze do dorosłości: stare mechanizmy, nowe oblicza i metody przeciwdziałania* (red.) S. Florek, M. Grygielski, Nowy Sącz 2013, s. 13-14.; P. Passowicz, M. Wysocka – Pleczyk, *Przemoc – problemy definicyjne* [w:] *Agresja i przemoc we współczesnych świecie*, Oficyna Wydawnicza Text, Kraków 1998, s. 32.; J. Zagrodzka, *Skąd w nas tyle zła? Neuronalne korelaty agresji* [w:] *Agresja. Socjalizacja*.

definicji, która byłaby powszechnie akceptowana⁶. W rozumieniu pojęcia agresji nie ma zgodności, nie istnieje też jedna teoria wyjaśniająca jej istnienie, dlatego w publikacjach porusza się tematykę kilku koncepcji agresji. Maria Beisert podkreśla, że w pierwszej kolejności należy rozpocząć od ustalenia poziomu, na którym definiuje się agresję⁷. Samo bowiem pojęcie agresji rozpatrywane być może na trzech różnych poziomach: na poziomie klinicznym, prawniczym i społecznym, zwanym także poziomem potocznego dyskursu⁸. Na potrzeby niniejszego opracowania zasadnym wydaje się przeanalizowanie poziomu społecznego. Na tej płaszczyźnie agresję charakteryzuje ją jako każdą formę zachowania, której celem jest zranienie lub spowodowanie szkody innemu człowiekowi, który jest motywowany, by tego uniknąć⁹.

Zygmunt Freud uważał agresję za jeden z elementów złożonego "instynktu ego"¹⁰. Zgodnie z tą koncepcją agresja jest mechanizmem instynktownym, wywołanym zawsze przez okoliczności zewnętrzne. Przyjmuje się, że agresja stanowi pierwotną i główną siłę napędową rozwoju ewolucyjnego, a wygenerowany ewolucyjnie instynkt agresji podlega wtórnie kontroli przez ukształtowane filogenetycznie rytuały, chroniące gatunek przed destruktywnymi konsekwencjami zachowania się agresywnego¹¹.

Drugą koncepcją jest ujęcie agresji jako reakcji na frustrację, w której założeniach zachowanie człowieka zawsze zmierza do osiągnięcia jakiegoś celu, bliższego lub dalszego. Kiedy w toku osiągania celu człowiek natrafia na przeszkody, rodzi się frustracja, a wraz z nią agresja. Skutkiem sytuacji frustracyjnej jest bowiem powstanie napięcia emocjonalnego, a zachowanie agresywne służy wyładowaniu tego napięcia.

Kolejna koncepcja opowiada się za agresją związaną z popędem. Podkreśla się w niej rolę gniewu. Niektórzy zwolennicy tej koncepcji sugerują, że gniew jest wyuczonym popędem, a jeżeli reakcje gniewne zostaną związane z neutralnym poprzednio bodźcem, to bodziec ten będzie inicjować reakcję gniewu, czego konsekwencją bywa często zachowanie agresywne¹².

Edukacja (red.) H. Grzegółowska – Klarkowska, s. 21-22.; M. Hraciarek, *Agresja jako mechanizm obrony* [w:] *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne* (red.) M. Binczycka – Anholcer, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 2003, s. 112-113.

⁶ K. Kowalczyk, B. Jankowiak, E. Krajewska-Kułak, H. Rolka, M. Sierakowska, *Teorie agresji – prawda czy mity?*, „Problemy pielęgniarstwa” 2011, tom 9, zeszyt nr 3, s. 396.

⁷ M. Beisert, *Agresja seksualna kobiet*, „Nauka” 2013, nr 2, s. 95.

⁸ Ibidem, s. 95.

⁹ Zob. B. Krahe, *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

¹⁰ M. Nocoń, *Psychologiczne teorie zachowań agresywnych*, „Edukacja czytelnicza”, [http://www.profesor.pl/publikacja,10096,Artykuły,Psychologiczne-teorie-zachowan-agresywnych], data dostępu: 13 listopada 2016 r.

¹¹ A. Frączek, *O naturze i formowaniu się psychologicznej regulacji agresji interpersonalnej* [w:] *Psychologia czynności. Nowe perspektywy* (red.) I. Kurcz, D. Kądziaławy, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002, s. 46.

¹² E. Lebieżyńska, *Zachowania agresywne w świetle badań psychologicznych*, [https://prasa.wiara.pl], data dostępu: 19 listopada 2016.

Natomiast przedstawiciele teorii, zgodnie z którą agresja jest związana z nawykiem przyjmują, iż agresja jest zachowaniem utrwalonym do tego stopnia, że jest zautomatyzowana, a częstość i intensywność doświadczanych frustracji i przykrości mogą nawet poprzedzać agresję¹³.

Poszukując genezy powstawania agresji, zaobserwować można znaczne zmiany przekonań psychologów. Mając świadomość, iż procesy biologiczne i społeczne wzajemnie wpływają na siebie, odstępuje się od tezy, zgodnie z którą agresję można wyjaśnić wyłącznie na gruncie psychologicznym lub biologicznym. Nie sposób oddzielać od siebie tych dwóch płaszczyzn, występuje bowiem pewna zależność – psychologiczna agresja zależy od poziomu testosteronu, ale i też, że poziom testosteronu zależy od agresji¹⁴.

2.2. Agresywność

Agresywność – mimo, że ze względów brzmieniowych jest traktowana synonimicznie – ma od agresji znaczenie odmienne. Jest to cecha osobowości nabyta i utrwalona w procesie jej rozwoju na podstawie uczenia społecznego, a polegająca na częstych, nieadekwatnych do bodźca, reakcjach agresywnych o znacznym nasileniu, występujących w stosunku do szerokiego zakresu obiektów społecznych¹⁵.

2.3. Przemoc

Przemoc bywa określana jako wykorzystywanie siły i przewagi do dokonywania czynów bezprawnych dokonywanych na konkretnej osobie¹⁶. Agata Komendant-Brodowska posługuje się ciekawym przykładem objaśniającym różnicę pomiędzy terminem „agresja” i „przemoc”. Agresja jest bowiem świadomym działaniem mającym na celu wyrządzenie komuś szkody, natomiast w przypadku przemocy dodatkowo mamy do czynienia z przewagą strony agresywnej nad ofiarą lub ofiarami¹⁷. Uderzony przez kolegę uczeń w trakcie bójki, próbując odpowiedzieć na atak sam zachowuje się agresywnie, jeśli bije agresora. Przy założeniu, że uczniowie są podobnie silni i sprawni, nie mamy do

¹³ L. Albański, *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra 2010, s. 12.

¹⁴ P. Winkielman, *Psychologia społeczna a neuronauki: dominacja, separacja czy satysfakcjonujący związek?*, „Psychologia Społeczna” 2008, Nr 1 (6), t. 3, s. 14.

¹⁵ J. M. Wolińska, *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, s. 13.

¹⁶ Por. J. Bryk, *Pojęcie przemocy w prawie karnym* [w:] *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne* (red.) M. Binczycka – Anholcer, Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003, s. 93-94.; W. Walc, *Przemoc w relacjach międzyludzkich – opinie młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2006, s. 11-13.; E. Kędra, *Wybrane aspekty i formy przemocy* [w:] *Przemoc w społeczeństwie. Diagnoza, sposoby przeciwdziałania* (red.) J. Cichła, R. M. Ilnicka, Polkowice 2008, s. 44.

¹⁷ A. Komendant-Brodowska, *Agresja i przemoc szkolna. Raport o stanie badań*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 7.

czynienia z przemocą, jeśli natomiast kilka uczennic umawia się, żeby ośmieszyć nieśmiałą i niepewną siebie koleżankę, która nie ma szansy się im zrewanżować, wówczas takie zachowanie zdecydowanie można uznać za przemoc¹⁸.

Interesujący podział form przemocy przedstawił Jerzy Melibruda, który wyodrębnił dwie jej formy:

- 1) przemoc gorąca, która jest spontaniczna, często reaktywna, pojawia się bez planu w sytuacji silnego pobudzenia emocjonalnego sprawcy, utraty kontroli nad zachowaniem;
- 2) przemoc zimna, która jest efektem określonej strategii działania, jest zaplanowana i bezwzględna¹⁹.

3. Przemoc w rodzinie

Definicja przemocy w rodzinie nie dostarcza tak wielu kontrowersji, gdyż ustawodawca wprowadził wraz z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie²⁰ definicję legalną tego zjawiska, określając, że jest to jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym, lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą²¹. W literaturze naukowej wypracowano pewien schemat przemocy w rodzinie składający się z trzech faz, z których każda może trwać bardzo długo i wywoływać znaczny wpływ na stan psychiczny ofiary przemocy. Są to:

- 1) faza narastającego napięcia, podczas której agresor jest poirytowany, wszczyna awantury, jest nieprzewidywalny, sprawia wrażenie niebezpiecznego. Ofiara podejmuje próby uspokojenia sprawcy, odczuwając przy tym napięcie, lęk i dolegliwości psychosomatyczne;
- 2) faza gwałtownej przemocy, kiedy agresor wpada w niekontrolowany szal i stosuje przemoc, a ofiara jest bezradna, czuje nienawiść i złość;

¹⁸ Ibidem, s. 7.

¹⁹ L. Albarński, *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra 2010, s. 23.

²⁰ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2015, poz. 1390).

²¹ Definicje doktrynalne różnią się jedynie nieznacznie, por.: G. Olszewska-Baka, L. Pytka, *Przemoc w rodzinie*, Białystok 1999, s. 73; B. Bykowska, *Wybrane problemy współczesnej rodziny polskiej* (red.) M. Dębski, Nowy Staw 2008, s. 39; S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013, s. 24; B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Warszawa 2007, s. 20; B. Gruszczyńska, *Zjawisko przemocy w rodzinie w świetle statystyk kryminalnych i badań wiktymizacyjnych* [w:] *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie* (red.) L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 103.

- 3) faza „miodowego miesiąca”, w której agresor przeprasza, okazuje skruchę, wzbudza litość i obiecuje poprawę, przez co ofiara czuje się kochana i wierzy w zapewnienia o przemianie partnera²².

Opisany wyżej schemat zwykło się określać mianem tzw. koła przemocy²³.

W literaturze przedmiotu można spotkać zróżnicowanie klasyfikacyjne rodzajów złego traktowania się ludzi nawzajem, wskazujące najczęściej na:

- 1) przemoc fizyczną,
- 2) znęcanie się psychiczne i emocjonalne,
- 3) wykorzystywanie seksualne,
- 4) zaniedbanie²⁴.

Odmienny podział przyjęła Jadwiga Mazur, wyróżniając:

- 1) przemoc fizyczną – prowadzącą często do okaleczeń,
- 2) przemoc psychiczną – prowadzącą do poniżenia i upokarzania,
- 3) przemoc seksualną – często prowadzącą do gwałtów,
- 4) zaniedbanie fizyczne – brak stosownej opieki, także medycznej,
- 5) zaniedbanie psychiczne – brak pozytywnego wzmocnienia uczuciowego, lekceważenie potrzeb psychicznych, ignorancja emocjonalna,
- 6) nadopiekuńczość – sprawca ogranicza prawidłowy rozwój i funkcjonowanie psychiczne i fizyczne poprzez znaczącą nadopiekuńczość²⁵.

Żaden z powyższych podziałów nie uwzględnił jednak przemocy ekonomicznej, która w ostatnim czasie nabiera coraz większego znaczenia i wyraża się zazwyczaj w odbieraniu zarobionych przez małżonka pieniędzy, uniemożliwiania mu podjęcia lub wykonywania pracy zarobkowej, utrudnianie mu kariery zawodowej²⁶, z kolei w relacji rodzic-dziecko może nawet zmierzać ku penalizowanego przez prawo karne przestępstwa nielimentacji²⁷. Nie ulega wątpliwości, że najłatwiej rozpoznawalna jest przemoc fizyczna, która przybiera postać uderzania, rzucania przedmiotami, popychania, bicia,

²² Zob. A. Kowalewska, *Przemoc w rodzinie – aspekty psychologiczne* [w:] *Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych* (red.) E. Kowalewska-Borys, Warszawa 2012, s. 28.; J. Polanowski, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Prawo i praktyka*, Warszawa 2008, s. 90; E. Mandal, *Miłość, władza, manipulacja w bliskich związkach*, Warszawa 2008, s. 220.

²³ A. Kubicka, *Koło przemocy, ulgi i cierpienia*, „Niebieska Linia” 2002, Nr 6, [http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/448-kolo-przemocy-ulgi-i-cierpienia.html], data dostępu: 12 listopada 2016 r.; K. Rzeczkowska, *Trudne relacje małżeńskie – przemoc żon wobec mężów*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, Nr 3, s. 198.

²⁴ M. Duda, *Przemoc w rodzinie wyzwaniem dla współczesnej pracy socjalnej*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012, Nr 1 (6), s. 101.

²⁵ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002, s. 39-41.

²⁶ A. Kowalewska, *Przemoc w rodzinie – aspekty psychologiczne* [w:] *Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych* (red.) E. Kowalewska-Borys, Warszawa 2012, s. 28.; K. Rzeczkowska, *Trudne relacje małżeńskie – przemoc żon wobec mężów*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, Nr 3, s. 198.

²⁷ K. Jędrzejczyk, *Przestępstwo nielimentacji w polskim kodeksie karnym*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, Nr 3, s. 192-196.

zranienia²⁸. Dużo trudniejsza do zdiagnozowania jest przemoc psychiczna²⁹, która przejawia się wyśmiewaniem, publicznym kompromitowaniem, okazywaniem pogardy, obwinianiu. Natomiast z przemocą seksualną mamy do czynienia wówczas, gdy ofiara zmuszana jest do kontaktów seksualnych, jest to również mówienie lub pokazywanie ofierze przedmiotów i aktów o charakterze seksualnym, tworzenie filmów lub zdjęć pornograficznych bez woli ofiary³⁰. W literaturze przyjmuje się, że relacjach małżeńskich przemoc seksualna polega również na lekceważeniu i ośmieszaniu małżonka w trakcie kontaktów seksualnych, jawnym nawiązywaniu romansów, wyśmiewaniu umiejętności i predyspozycji seksualnych w obecności osób trzecich³¹.

4. Przemoc w rodzinie a funkcjonowanie społeczne dzieci

Bez wątpienia rodzina jest najważniejszym środowiskiem w życiu człowieka, od jej jakości zależy osobisty los jednostki i to w niej człowiek przeżywa najważniejszy okres, w którym kształtuje się jego styl życia, system preferowanych wartości i pogląd na świat³². Przedstawiciele literatury naukowej są zgodni, że agresja i przemoc w rodzinie wywiera negatywny wpływ na wszystkie aspekty życia dziecka. Wpływa zarówno na rozwój psychofizyczny dziecka, zwiększając zarówno chorobowość dzieci (somatyczną i psychofizyczną), objawiającą się głównie pod postacią objawów psychosomatycznych, jak i pogarsza funkcjonowanie rodzinne i społeczne³³. Współczesna psychologia przyjmuje, że agresywne zachowania są wypadkową wpływów genetycznych i oddziaływań środowiskowych³⁴. Hanna Liberska i Mirosława Matuszewska podkreślają, że badacze – niezależnie od preferowanych orientacji teoretycznych – zgadzają się co do jednego: wczesne doświadczenia, w tym zachowania agresywne, dziecko nabywa w rodzinie jako prymarnym środowisku rozwojowo-wychowawczym³⁵. Przemoc w wielu rodzinach jest kontynuacją doświadczeń wyniesionych z przeszłości. Osoby, które doświadczyły przemocy są do niej na tyle przyzwyczajone, że będą ją kontynuować. Zależność ta wynika z przekazywania sobie wartości, wobec czego naturalnym następstwem jest, że dzieci agresywnych rodziców przejawiając skłonności agresywne. W ten sposób zatacza się błędne koło. Jak

²⁸ Zob. J. Katz, *Paradoks macho*, Warszawa 2012, s. 151.

²⁹ Zob. R. Durda, *Przemoc psychiczna – zjawisko i skala* [w:] *Przemoc w społeczeństwie – diagnoza, sposoby przeciwdziałania* (red.) J. Cichła, R. M. Ilnicka, s. 113.

³⁰ J. Młyński, *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012, Nr 2 (7), s. 151.

³¹ Zob. W. Wieczorek, *Przemoc w małżeństwie i rodzinie* [w:] *Przemoc seksualna w małżeństwie w perspektywie teologicznomoralnej* (red.) M. Chuchra, J. Jęczeń, Lublin 2012, s. 11 i nast.; A. Kościańska, *Płeć, przyjemność i przemoc*, Warszawa 2014, s. 60 i nast.

³² A. Kwitok, *Przemoc w rodzinie jako źródło zachowań agresywnych młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007, s. 11.

³³ N. Dera, W. Gruszczyński, *Agresja i przemoc w rodzinie a rozwój psychofizyczny i funkcjonowanie społeczne dziecka*, „Pediatria i Medycyna Rodzinna” 2013, nr 9 (1), s. 78.

³⁴ H. Liberska, M. Matuszewska, *Rodzinne uwarunkowania zachowań agresywnych u młodzieży*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2007, s. 187.

³⁵ Ibidem, s. 187.

słusznie bowiem wskazuje Alina Maria Basak rodzina to nie tylko małżonkowie i dzieci własne lub adoptowane, ale także rodzina wielka ze wszystkimi członkami trzech, a nawet czterech pokoleń łącznie³⁶. Ten międzypokoleniowy przekaz wzorców sprawia, że dziecko, które cierpiało, było świadkiem i uczestnikiem przemocy w domu rodzinnym, samo prawdopodobnie będzie stosowało takie zachowania w założonej przez siebie rodzinie³⁷.

5. Zakończenie

Przemoc najczęściej bywa źródłem licznych dysfunkcji społecznych, a jej skutki dotyczą nie tylko bezpośrednich ofiar, ale również jej uczestników, zwłaszcza dzieci. Zdarzenia tego typu mają zdecydowanie negatywny wpływ na małoletnich, a patologiczne uwarunkowania rodzinne niejednokrotnie prowadzą do stosowania przemocy, a nawet dokonywania działań przestępnych³⁸. Psychologiczne badania nad zachowaniami agresywnymi koncentrują się przede wszystkim na jednostce – na tym, co ją do takich zachowań pobudza, co te zachowania może hamować, jakie warunki socjalizacyjne i jakie czynniki sytuacyjne zwiększają lub zmniejszają gotowość do zachowań tego rodzaju³⁹. Istotnym warunkiem skutecznego zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie jest zrozumienie jego genezy, znajomość form, jakie przemoc przyjmuje, i wpływu, jaki wywiera na życie nie tylko samych ofiar, ale również ich dzieci i całego społeczeństwa⁴⁰. Tak daleko idąca złożoność tego zjawiska powoduje, że wciąż stanowi ono ogromne wyzwanie dla pracy socjalnej.

BIBLIOGRAFIA

³⁶ A. M. Basak, *Uwarunkowania przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2012, s. 124.

³⁷ Ibidem, s. 124.

³⁸ Znaczna część przedstawicieli literatury naukowej doszukuje się źródeł przemocy i przestępczości w uwarunkowaniach rodzinnych, zob. A. Latoś, *Rodzinne uwarunkowania stosowania przemocy przez rodziców (opiekunów) wobec dzieci* [w:] *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych* (red.) T. Wach, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 39; C. R. Hollin, D. Browne, E. J. Palmer, *Przestępczość wśród młodzieży. Rozpoznanie zjawiska, diagnozowanie i profilaktyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 17; W. Wawro, *Rodzina a zachowania agresywne dzieci i młodzieży* [w:] *Przestępczość nieletnich. Źródła, przejawy, środki zaradcze* (red.) M. Filipak, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 1997, s. 188; E. Mielniczuk-Staniaszek, *Uwarunkowania rodzinne nieletnich przestępców badanych w Rodzinnym Ośrodku Diagnostyczno-Konsultacyjnym w Lublinie w latach 1994-1995* [w:] *Przestępczość nieletnich. Źródła, przejawy, środki zaradcze* (red.) M. Filipak, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 1997, s. 80 i nast.

³⁹ J. Reykowski, *Sytuacje konfliktowe jako źródła agresywności* [w:] *Agresja. Socjalizacja. Edukacja. Refleksje i inspiracje* (red.) H. Grzegółowska – Klarkowska, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2012, s. 36; K. Rzeczkowska, *Agresja wobec funkcjonariuszy Policji – znieważenie czy ryzyko zawodowe?*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, Nr 1, s. 93.

⁴⁰ M. Jóźwik, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2007, s. 5.

Literatura

1. Albański L., *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra 2010.
2. Basak A. M., *Uwarunkowania przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2012.
3. Beisert M., *Agresja seksualna kobiet*, „Nauka” 2013, nr 2.
4. Borzucka-Sitkiewicz K., *Środowiskowe uwarunkowania agresywnych zachowań młodzieży (jako wyznacznik oddziaływań profilaktycznych i interwencyjnych)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.
5. Dera N., Gruszczyński W., *Agresja i przemoc w rodzinie a rozwój psychofizyczny i funkcjonowanie społeczne dziecka*, „Pediatria i Medycyna Rodzinna” 2013, nr 9 (1)
6. Bryk J., *Pojęcie przemocy w prawie karnym* [w:] *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne* (red.) M. Binczycka – Anholcer, Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003.
7. Bykowska B., *Wybrane problemy współczesnej rodziny polskiej* (red.) M. Dębski, Nowy Staw 2008.
8. Chelmecka K., *Agresja oraz przemoc wśród dzieci i młodzieży – charakterystyka zjawiska* [w:] *Agresja i przemoc w drodze do dorosłości: stare mechanizmy, nowe oblicza i metody przeciwdziałania* (red.) S. Florek, M. Grygielski, Nowy Sącz 2013.
9. Cierpiałowska L., *Zaburzenia z pogranicza nerwicy i psychozy a zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 2011, nr 16 (22).
10. Duda M., *Przemoc w rodzinie wyzwaniem dla współczesnej pracy socjalnej*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012, Nr 1 (6).
11. Frączek A., *O naturze i formowaniu się psychologicznej regulacji agresji interpersonalnej* [w:] *Psychologia czynności. Nowe perspektywy* (red.) I. Kurcz, D. Kądziaławy, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002.
12. Gruszczyńska B., *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Warszawa 2007.
13. Gruszczyńska B., *Zjawisko przemocy w rodzinie w świetle statystyk kryminalnych i badań wiktyimizacyjnych* [w:] *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie* (red.) L. Mazowiecka, Warszawa 2013.

14. Hollin C. R., Browne D., Palmer E. J., *Przestępczość wśród młodzieży. Rozpoznanie zjawiska, diagnozowanie i profilaktyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
15. Hraciarek M., *Agresja jako mechanizm obrony* [w:] *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne* (red.) M. Binczycka – Anholcer, Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003.
16. Jędrzejczyk K., *Przestępstwo niealimentacji w polskim kodeksie karnym*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, Nr 3.
17. Józwik M., *Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2007.
18. Katz J., *Paradoks macho*, Warszawa 2012.
19. Kędra E., *Wybrane aspekty i formy przemocy* [w:] *Przemoc w społeczeństwie. Diagnoza, sposoby przeciwdziałania* (red.) J. Cichła, R. M. Ilnicka, Polkowice 2008.
20. Komendant-Brodowska A., *Agresja i przemoc szkolna. Raport o stanie badań*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.
21. Kościańska A., *Płeć, przyjemność i przemoc*, Warszawa 2014.
22. Kowalczyk K., Jankowiak B., Krajewska-Kulak E., Rolka H., Sierakowska M., *Teorie agresji – prawda czy mity?*, „Problemy pielęgniarstwa” 2011, tom 9, zeszyt nr 3.
23. Kowalewska A., *Przemoc w rodzinie – aspekty psychologiczne* [w:] *Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych* (red.) E. Kowalewska-Borys, Warszawa 2012.
24. Krahe B., *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
25. Kwitok A., *Przemoc w rodzinie jako źródło zachowań agresywnych młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
26. Latoś A., *Rodzinne uwarunkowania stosowania przemocy przez rodziców (opiekunów) wobec dzieci* [w:] *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych* (red.) T. Wach, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.
27. Liberska H., M. Matuszewska, *Rodzinne uwarunkowania zachowań agresywnych u młodzieży*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2007.
28. Mandal E., *Miłość, władza, manipulacja w bliskich związkach*, Warszawa 2008.
29. Mazur J., *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002.
30. Mazur J., *Przemoc wewnątrzrodzinna – problem środowiska miasta przemysłowego?*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2002, Nr XIV.

31. Mielniczuk-Staniaszek E., *Uwarunkowania rodzinne nieletnich przestępców badanych w Rodzinnym Ośrodku Diagnostyczno-Konsultacyjnym w Lublinie w latach 1994-1995* [w:] *Przestępczość nieletnich. Źródła, przejawy, środki zaradcze* (red.) M. Filipak, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 1997.
32. Młyński J., *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012, Nr 2 (7).
33. Olszewska-Baka G., Pytka L., *Przemoc w rodzinie*, Białystok 1999.
34. Pafal – Struzik I., *Agresywność młodzieży. Źródła, mechanizmy, oblicza. Studium empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2014.
35. Passowicz P., Wysocka – Pleczyk M., *Przemoc – problemy definicyjne* [w:] *Agresja i przemoc we współczesnych świecie*, Oficyna Wydawnicza Text, Kraków 1998.
36. Pilszyk A., *Obraz psychopatologiczny sprawcy przemocy w rodzinie*, „Psychiatria Polska” 2007, t. XLI, Nr 6.
37. Polanowski J., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Prawo i praktyka*, Warszawa 2008.
38. Reykowski J., *Sytuacje konfliktowe jako źródła agresywności* [w:] *Agresja. Socjalizacja. Edukacja. Refleksje i inspiracje* (red.) H. Grzegółowska – Klarkowska, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2012.
39. Rzeczkowska K., *Agresja wobec funkcjonariuszy Policji – znieważenie czy ryzyko zawodowe?*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, Nr 1.
40. Rzeczkowska K., *Trudne relacje małżeńskie – przemoc żon wobec mężów*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, Nr 3.
41. Sołdek D., Bielan J., *Agresja – Przemoc – Asertywność*, Lissner Studio, Nadarzyn 2010.
42. Spurek S., *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013.
43. Walc W., *Przemoc w relacjach międzyludzkich – opinie młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2006.
44. Wawro W., *Rodzina a zachowania agresywne dzieci i młodzieży* [w:] *Przestępczość nieletnich. Źródła, przejawy, środki zaradcze* (red.) M. Filipak, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 1997.
45. Wieczorek W., *Przemoc w małżeństwie i rodzinie* [w:] *Przemoc seksualna w małżeństwie w perspektywie teologicznomoralnej* (red.) M. Chuchra, J. Jęczeń, Lublin 2012.

46. Winkielman P., *Psychologia społeczna a neuronauki: dominacja, separacja czy satysfakcjonujący związek?*, „Psychologia Społeczna” 2008, Nr 1 (6), t. 3.
47. Wolińska J. M., *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2015, poz. 1390).

Inne źródła

1. Kubicka A., *Koło przemocy, ulgi i cierpienia*, „Niebieska Linia” 2002, Nr 6, [<http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/448-kolo-przemocy-ulgi-i-cierpienia.html>].
2. Lebieżyńska E., *Zachowania agresywne w świetle badań psychologicznych*, [<https://prasa.wiara.pl>].
3. Nocoń M., *Psychologiczne teorie zachowań agresywnych*, „Edukacja czytelnicza”, [<http://www.profesor.pl/publikacja,10096,Artykuly,Psychologiczne-teorie-zachowan-agresywnych>].

ROLA I ZADANIA FUNKCJONARIUSZA POLICJI W PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE

Wstęp

Dla skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności właściwego określenia zadań organów państwa, w tym organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, konieczna jest znajomość specyfiki zjawiska i wiedza na temat cyklu przemocy w rodzinie oraz sytuacji psychologicznej osób jej doświadczających, zwłaszcza że z przemocą w rodzinie wiąże się wiele mitów i stereotypów z pewnością utrudniających walkę z tym zjawiskiem.

Przemoc w rodzinie, inaczej zwana przemocą domową, to nie tylko przemoc fizyczna, lecz także psychiczna, seksualna lub ekonomiczna. Wbrew stereotypom ma ona miejsce nie tylko w rodzinach z tzw. marginesu społecznego, lecz także w tych dobrych sytuowanych, uważanych za „normalne” i występuje we wszystkich grupach społecznych. Przemoc w rodzinie nie jest zachowaniem incydentalnym i zwykle powtarza się według określonego schematu. W cyklu przemocy wyróżnić można: fazę narastania napięcia, w której zaczyna pojawiać się agresja, fazę ostrej przemocy, w której następuje wybuch tej agresji, oraz fazę miodowego miesiąca, kiedy sprawca przeprosza i obiecuje poprawę. Najczęściej to w fazie ostrej przemocy lub zaraz po niej ofiary poszukują pomocy, wzywając Policję lub uciekając do schronisk. Natomiast w następnej fazie wycofują się z kontaktu z osobami udzielającymi, mając pozorne poczucie odzyskiwania kontroli nad sytuacją¹. To „wycofywanie” podobnie jak fakt dalszego pozostawania w związku ze sprawcą, może wydawać się niezrozumiałe. Specjaliści, tłumacząc takie zachowanie ofiar, najczęściej odwołują się do syndromu wyuczonej bezradności lub do syndromu stresu pourazowego. Syndrom wyuczonej bezradności w przypadku ofiar przemocy oznacza poddanie się i rezygnację z aktywności, które ofiara podejmowała w celu poprawy sytuacji, a które okazały się nieskuteczne. Ofiara nabiera wówczas przekonania, że nie może nic zrobić, aby zapewnić

¹ Sasal H. D., *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Wyd. Lexis, Warszawa 2005, s. 28-30.

sobie bezpieczeństwo, rezygnuje więc z kolejnych prób zmiany sytuacji². Przy czym ofiary, wbrew powszechnemu stereotypowi, podejmują jednak wiele działań w celu poprawy swojej sytuacji. Po pierwsze, podejmują działania adresowane do sprawcy, np. podejmują rozmowę, unikają ataku poprzez wyjście z domu, ukrywają się i uciekają już w trakcie ataku. Po drugie, podejmują działania polegające na poszukiwaniu pomocy na zewnątrz, rozmawiając na temat doznawanej przemocy z krewnymi, znajomymi, sąsiadami, kontaktując się z Policją i organizacjami udzielającymi pomocy ofiarom przemocy. Najbardziej jednak drastyczną reakcją ofiary jest odwzajemnienie przemocy i zabicie sprawcy, po wielu latach stosowanej przez niego przemocy³. Sytuację ofiary często porównuje się także do sytuacji ofiar zamachów terrorystycznych, przy czym ofiara przemocy w rodzinie pozostaje w stanie zagrożenia życia zazwyczaj przez dużo dłuższy czas, a sprawcą nie jest obcy terrorysta, lecz najbliższy jej człowiek. Patrząc na sytuację ofiary należy wziąć pod uwagę, że zastraszona przez sprawcę ma nadzieję, że jego zachowanie w niedalekiej przyszłości się zmieni. Najczęściej jednak zdarza się, że ofiara wstydzi się swojej sytuacji, jest zależna ekonomicznie od sprawcy czy też zostaje z nim ze względu na dzieci. Ofiary przeważnie uważają, że przemoc jest ich indywidualnym, prywatnym problemem, a stereotyp też może być podtrzymywany przez zachowanie przedstawicieli szeroko rozumianych organów państwa. Utwierdza to tylko ofiary w przekonaniu o braku możliwości otrzymania wsparcia i ochrony⁴.

Dlatego też kluczową rolę w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie odgrywa Policja. To właśnie Policja jest na miejscu zdarzenia jako pierwsza i to ona sporządza protokoły lub notatki z interwencji, a sprawę w dalszych jej etapach przekazuję innym organom ścigania⁵.

Przemoc a agresja

Przemoc w rodzinie to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie przeciw członkowi rodziny, naruszające prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienia i szkody⁶. Na podstawie tej definicji możemy stwierdzić, że z przemocą mamy do czynienia, gdy:

- między sprawcą, a ofiarą istnieje różnica sił, sprawca jest silniejszy (niewątpliwie fizycznie lub/i psychicznie), ofiara jest słabsza;
- sprawca używa przewagi, by skrzywdzić słabszą osobę;

² Ibidem, s. 28.

³ Herzberger S. D., *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Wyd. Od Nowa, Warszawa 2002, s. 69-70.

⁴ Ibidem, s. 27.

⁵ Spurek S., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 4-7.

⁶ Mieszkaniec M., Szafrńska E., *Prawne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Wyd. Wolters Kluwer, Szczecino 2003, s. 141.

- w wyniku podjętych przez sprawcę działań dochodzi do naruszenia praw osoby słabszej (szkody fizyczne, psychiczne lub materialne).

Niekiedy pojęcie przemocy kojarzy się nam z agresją. Agresja określana jest w zależności od tego czy bezpośrednio lub pośrednio przyniesienie szkody ma charakter intencjonalny, czy też nieintencjonalny. Podobnie przedstawia się sprawa przemocy. Otóż nie zawsze osoba ją stosująca traktuje działanie jako przemoc. W jej intencjach może to być pomoc – skuteczna technika wychowania, zapewniająca autorytet lub warunki niezbędne do nauczania.

Przemoc jest bardzo często utożsamiana z agresją. Nie mniej jednak agresję można podzielić na⁷:

- pseudoagresję – polega na zachowaniu agresywnym mogącym sprawić innej osobie krzywdę, lecz nie posiada takiej intencji;

- agresję przypadkową – jest to zachowanie agresywne, którego efektem, ale nie intencją jest krzywda wyrządzona innej osobie;

- agresję asertywną – oznacza postępowanie, w kierunku wyznaczonego celu, bez niepotrzebnych wahań, wątpliwości i obaw. Rodzaj tej agresji znajduje częściowe potwierdzenie w obserwacjach poczynionych między hormonami męskimi, a agresją;

- agresję obronną – jest ona biologicznie przystosowawcza, ma na celu usunięcie zagrożenia. Człowiek gotowy jest postępować zgodnie z motywacjami dostarczonymi przez jego zaprogramowane skłonności ku agresji obronnej. Występuje wtedy, jeżeli jest zagrożone życie, zdrowie, wolność lub własność;

- agresję konformistyczną – są to wszelkiego rodzaju działania, które nie są rezultatem agresywnych popędów popychających do działania agresora, ale dlatego, że tak kazano mu postępować;

- agresję instrumentalną – zakłada zdobycie tego, co konieczne i pożądane.

Zachowaniem agresywnym nazywa się działanie skierowane przeciw komuś lub czemuś, które przyjmuje formę ataku, napaści, pobicia, znieważenia, poniżenia czyjejs godności osobistej⁸.

Rola Policji w zapobieganiu przemocy w rodzinie

W sytuacjach kiedy dochodzi do przemocy domowej, pierwszy kontakt z rodziną ma najczęściej Policja. Ponadto działania funkcjonariusza Policji ograniczone są również pod względem prawnym, jeżeli osoba pokrzywdzona sama nie złoży zawiadomienia o przestępstwie o znęcanie się nad rodziną.

⁷ Fromm E., *Anatomia ludzkiej destrukcyjności*, Wyd. Od Nowa, Poznań 1998, s. 243.

⁸ Tomaszewski T., *Wstęp do psychologii*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 1963, s. 140.

Podejmowanie czynności prawnych przez organ ścigania będzie miało sens jedynie przy aktywnym uczestnictwie ofiary przestępstwa.

Zasady przeprowadzania interwencji domowych uległy pewnym zmianom po wprowadzeniu nowej procedury interwencji policyjnej Niebieskie Karty⁹.

Inny poziom przemocy w rodzinie ma charakter prewencyjny. Jest on skoncentrowany na wczesnym wykrywaniu tego rodzaju przypadków. Dużą rolę odgrywa również koordynacja działań poszczególnych instytucji oraz edukacja społeczeństwa poprzez bieżące informowanie o problemie przemocy z wykorzystaniem lokalnej prasy, telewizji oraz radia.

Niewątpliwie ważne i użyteczne są również publikacje lokalnych informatorów o instytucjach zobowiązanych do pomocy ofiarom przemocy oraz ich kompetencjach. Istotną rolę odgrywają również kluby anonimowych alkoholików, które z racji realizacji swoich zadań, mogą wziąć udział w akcji społecznej edukacji dotyczącej przemocy. Trzeba wyeliminować z naszego sposobu myślenia postawy oparte na oskarżaniu ofiary i przerzucaniu na nią odpowiedzialności za popełniony czyn. Wiedza o tym, jakie sytuację wiążą się z zagrożeniem przemocą, nie może być równoznaczna z oskarżaniem kobiet o prowokację lub przyczynienie się do przestępstwa.

Policjanci powinni pamiętać, że najczęstszą linią obroną sprawców jest odrzucanie zarzutu o stosowanie przemocy oraz próba zrzucenia odpowiedzialności na kobietę lub dziecko. W sprawach o zabójstwa na tle nieporozumień rodzinnych mężczyźni – zabójcy najczęściej nie przyznają się do winy, podczas gdy kobiety w tej samej sytuacji biorą całą winę na siebie i żałują tego, co zrobiły. Organy ścigania nie mogą więc tolerować sytuacji, w której ofiara staje się oskarżoną i musi dowodzić swojej niewinności. Trzeba mieć na uwadze, że to nie kobieta, lecz sprawca musi zmienić swoje zachowanie i przyjąć za nie odpowiedzialność. W Polsce także istnieje wiele organizacji pozarządowych, działających na rzecz ofiar przemocy, do których zaliczamy:

- Towarzystwo Przyjaciół Dzieci,
- Pogotowie dla ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”,
- Studium Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie,
- Komitet Ochrony Praw Dziecka,
- Centra Pomocy Rodzinie,
- Ośrodki Pomocy Społecznej.

⁹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493).

Funkcjonariusze Policji powinni utrzymywać stały kontakt z wymienionymi podmiotami, a także innymi organami funkcjonującymi na terenie działania poszczególnych jednostek Policji. Wypracowanie pewnych płaszczyzn współpracy z instytucjami pozarządowymi pozwoli na udzielenie pełnej pomocy, być może takiej jaką ofiara przemocy potrzebuje¹⁰.

Bardzo ważnym elementem w procesie budowania lokalnego systemu wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie jest współpraca i przepływ informacji pomiędzy Policją, a różnymi instytucjami i organizacjami społecznymi zajmującymi się pomaganiem ofiarom przemocy w rodzinie. Przepisy prawa zobowiązują Policję, jako instytucję stojącą na straży przestrzegania prawa i porządku publicznego do prowadzenia współdziałania podczas wykonywania zadań ustawowych z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi¹¹. Ma to na celu podwyższenie efektywności i skuteczności wykonywania zadań policyjnych, korzystając z pomocy tychże podmiotów.

Do takich instytucji, które w zadaniach statutowych mają obowiązek udzielania wszechstronnej pomocy (socjalnej, materialnej, medycznej, prawnej, psychologicznej) poszkodowanemu w wyniku przemocy domowej, zaliczamy:

- Prokuraturę, Sąd Rodzinny i Nieletnich, Kuratora Sądowego;
- Ośrodki Pomocy Społecznej – pracowników socjalnych;
- Samorząd Lokalny – Gminne Komisje Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Centra Pomocy Rodzinie;
- Szkoły – pedagoga szkolnego;
- Służbę Zdrowia – lekarzy;
- Organizacje pozarządowe.

Interwencje Policji w rodzinie przeciwko przemocy

Dysfunkcyjność zachodząca w rodzinie, gdzie w coraz większym wymiarze występuje przemoc, w powiązaniu z poszczególnymi rodzajami patologii społecznych (np. alkoholizm, narkomania) skutkuje tym, iż ujawniony konflikt wychodzi poza ramy tej najmniejszej grupy społecznej. Zmusza to organy państwowe, w tym Policję do ingerencji w funkcjonowanie rodziny.

Policja z racji wykonywania swoich zadań ustawowych jest jednym z podmiotów w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Ma to swoje odzwierciedlenie w realizowanej procedurze

¹⁰ Sęk A., Ciborowski R., *Rola i zadania policjanta służby prewencyjnej w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Wyd. Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szczytno 2004, s. 48-49.

¹¹ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 1990 nr 30 poz. 179).

interwencji Policji wobec przemocy w rodzinie – „Niebieskie Karty”¹². Jest to program rejestrujący wszelkie przejawy przemocy w rodzinie, pozwalający monitorować działania pomocowe i zapobiegawcze. Określa on ponadto sposób postępowania funkcjonariuszy Policji i dokumentowanie czynności służbowych w przypadku interwencji, która ma znamiona przemocy w rodzinie oraz analizowanie i gromadzenie informacji o przedmiotowym zagrożeniu (ocena skali zjawiska).

Przepisy wskazanego wcześniej zarządzenia miały za zadanie zapobiec i ograniczyć zjawiska przemocy wobec najbliższych członków rodziny. Samo sporządzenie „Niebieskiej Karty” podkreśla rangę zaistniałej krzywdy oraz wskazuje na konsekwencję za popełnienie czynu. Samo założenie „Niebieskiej Karty” na dłuższy czas w wielu przypadkach powoduje odstąpienie od agresywnych zachowań sprawcy. Podstawą faktyczną przeprowadzenia interwencji domowej może być:

- zawiadomienie Policji przez samą ofiarę, jej dzieci lub sąsiadów;
- wezwanie policjantów pełniących służbę na danym terenie przez wyżej wymienione osoby;
- własna obserwacja poczyniona podczas codziennej służby patrolowej oraz okoliczności uzasadniające podejrzenie przemocy w rodzinie i uznanie konieczności udzielenia pomocy jej ofiarom, np. dzielnicowy podczas obchodu rejonu służbowego dokonał rozpytania sąsiadów, z którego wynika, że pan X nadużywał alkoholu i wszczynał awantury domowe swojej żonie i dzieciom. W wyniku zdobycia tych informacji, została przeprowadzona interwencja domowa przez dzielnicowego.

Obowiązki funkcjonariusza Policji na miejscu interwencji domowej

Policjant podejmuje i przeprowadza interwencję domową na podstawie zawiadomienia, wezwania lub własnych ustaleń świadczących o istniejącej przemocy w rodzinie lub uzasadniających podejrzenie przemocy i uznaniu konieczności udzielenia pomocy jej ofiarom.

Podczas przeprowadzania interwencji wobec przemocy w rodzinie policjant ma obowiązek według procedury:

- 1) ustalenia przebiegu zdarzenia, jego przyczyn i następstw;
- 2) udzielenia ofiarom przemocy niezbędnej pomocy, polegającej w szczególności na wezwaniu pogotowia ratunkowego, straży pożarnej lub zawiadomieniu innych instytucji, które mogą udzielić pomocy;

¹² Zarządzenie nr 21/02 KGP z 31.12.2002 r. w sprawie sposobu przeprowadzenia interwencji domowej wobec przemocy w rodzinie pod nazwą „Niebieskie Karty” (Dz. Urz. KGP nr 14, poz. 111 z 2002 r.).

3) w razie potrzeby podjęcia innych niezbędnych czynności zapewniających ochronę życia, zdrowia i mienia osób będących ofiarami przemocy włącznie z ewentualnym zastosowaniem wobec sprawców przemocy środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania;

4) w uzasadnionych przypadkach przeprowadzenia ze sprawcą przemocy rozmowy, dotyczącej w szczególności jego odpowiedzialności za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobami najbliższymi lub pozostającymi pod jego opieką, wezwania go do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego;

5) poinformowania ofiar przemocy o przysługujących im uprawnieniach wyszczególnionych w karcie „B”, o której napiszę poniżej;

6) poinformowania ofiary przemocy o możliwości przekazania, za jej wiedzą i zgodą, właściwym organom państwowym, samorządowym i organizacjom społecznym zobowiązanym do udzielania im wsparcia i pomocy danych oraz informacji dotyczących stwierdzonego zdarzenia;

7) w przypadkach niecierpiących zwłoki przeprowadzenia na miejscu zdarzenia czynności procesowych w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem.

Policjant przeprowadzający interwencję sporządza kartę „A” – notatkę urzędową dotyczącą przemocy w rodzinie. W zależności od zaistniałych okoliczności dokument ten sporządza na miejscu interwencji lub bezpośrednio po jej zakończeniu we właściwej jednostce organizacyjnej Policji. Jeżeli ofiara przemocy wyraża zgodę na przekazanie danych oraz informacji dotyczących stwierdzonego zdarzenia, policjant udostępnia jej kartę „A” w celu potwierdzenia tej zgody pisemnie.

Policjant przeprowadzający interwencję przekazuje ofiarom przemocy w rodzinie kartę „B” – informację dla ofiar przemocy w rodzinie.

Policjant po przeprowadzeniu interwencji przekazuje wypełnioną kartę „A” dyżurnemu właściwej jednostki organizacyjnej Policji, która na jej podstawie dokonuje wpisu do „Rejestru zgłoszonych i przeprowadzonych interwencji” lub do „Książki wydarzeń” jednostki Policji.

Kierownik jednostki organizacyjnej Policji, po otrzymaniu karty „A” od dyżurnego jednostki Policji, zleca przekazanie jej do właściwego miejscowo rewiru dzielnicowego lub dzielnicowych. Kie-

rownik ten lub osoba przez niego wyznaczona, na podległym mu terenie jest zobowiązana do koordynowania oraz sprawowania nadzoru służbowego nad realizacją zadań wynikających z przepisów zarządzenia¹³.

Przykład interwencji przeprowadzonej przez funkcjonariusza Policji

Przemoc domowa kojarzy się nam jedynie z zastosowaniem siły fizycznej (naruszanie nietykalności cielesnej) i doznawanymi w związku z tym obrażeniami ciała. Do najczęstszych form przemocy fizycznej można zaliczyć: popychania, uderzanie, wykręcanie rąk, duszenie, kopanie, rzucanie ofiarą przemocy¹⁴.

Natomiast następstwem przemocy fizycznej mogą być ciężkie, średnie i lekkie uszkodzenia (zasinienia, zadrapania, krwawienia) lub oparzenia. Można by jeszcze wymieniać nieskończenie wiele innych postaci przemocy, jakie sprawcy potrafią stosować wobec swoich ofiar. Warto podkreślić, iż specyfiką przemocy domowej w Polsce jest to, że do dwóch trzecich pobić i znęcania się nad bliskimi dochodzi, gdy sprawca jest nietrzeźwy¹⁵.

Przykład zaistniałego zdarzenia: Bezrobotny Piotr O. jest nałogowym alkoholikiem od 5 lat. Na utrzymaniu ma żonę i czworo dzieci. Nie przykładą żadnej wagi do wywiązywania się z obowiązków wobec rodziny. Wielokrotnie po wprowadzeniu się w stan nietrzeźwości usiłował zgwałcić swoją żonę. Miało to miejsce na oczach najmłodszych domowników¹⁶.

Należałoby się w tym momencie zastanowić, jaka będzie rola policjanta na miejscu takiej interwencji; jak powinien się zachować widząc nietrzeźwego sprawcę przemocy w rodzinie i zapłakaną, posiniaczoną jego ofiarę? Przedstawię przykładowy (modelowy) algorytm postępowania policjantów na miejscu takiej interwencji. Policjant na miejscu interwencji domowej, gdzie wystąpiła przemoc w rodzinie powinien:

- 1) Ustalić przebieg zdarzenia, jego przyczyny i następstwa – w rozmowie ustalić kto jest sprawca, a kto ofiarą; jaki to był rodzaj przemocy (fizyczna, psychiczna, seksualna); bardzo ważnym pytaniem jest: czy incydent przemocy miał miejsce po raz pierwszy, czy też kolejny?
- 2) Udzielić ofiarom niezbędnej pomocy, polegającej w szczególności na wezwaniu karetki pogotowia ratunkowego, straży pożarnej lub zawiadomieniu innych instytucji (na szczeblu lokalnym), które mogą udzielić pomocy;

¹³ Pospiszył I., *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 52-56.

¹⁴ Ibidem, s. 63.

¹⁵ Sijka A., Cieślak M., *Czuły oprawca*, Wyd. Wprost, Kraków 2010, s. 63-64.

¹⁶ Z przeprowadzenia wywiadu z policjantem, na podstawie jego długoletniej pracy w Policji (25.10.2016 r. w Komendzie Głównej Policji w Ostrołęce).

- 3) W razie potrzeby podjąć inne niezbędne czynności zapewniające ochronę życia, zdrowia i mienia osób będących ofiarami przemocy (np. umieszczenie ofiary w placówce opiekuńczej dającej schronienie) włącznie z zatrzymaniem i umieszczeniem sprawcy w Izbie Wytrzeźwień lub w policyjnych pomieszczeniach dla osób zatrzymanych z zastosowaniem w uzasadnionych okolicznościach środków przymusu bezpośredniego;
- 4) W uzasadnionych przypadkach, jeżeli będzie to wystarczające, przeprowadzić ze sprawcą przemocy rozmowę profilaktyczno-ostrzegawczą, pouczając go o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne i psychiczne nad osobami najbliższymi lub nad którymi sprawuje opiekę;
- 5) Poinformować ofiarę (ofiary) przemocy o przysługujących jej uprawnieniach wynikających z karty „B”, a mianowicie:
 - zapewnienie jej przez interweniujących policjantów doraźnego bezpieczeństwa
 - otrzymania informacji, kto przyjechał na interwencję i uzyskania numerów identyfikacyjnych policjantów, a także nazwy i siedziby jednostki, w której pracują policjanci podejmujący interwencję;
 - możliwościach wykorzystania dokumentacji z interwencji policyjnych (notatek służbowych) jako dowodów w sprawie karnej przeciw sprawcy przemocy;
 - uzyskania pomocy od interweniujących policjantów poprzez wystąpienie w sprawie karnej jako świadkowie;
- 6) Poinformować ofiarę przemocy o możliwości przekazania za jej wiedzą i zgodą właściwym organom państwowym, samorządowym i innym organizacjom obowiązanych do udzielenia wsparcia i pomocy danych oraz informacji dotyczących danego zdarzenia;
- 7) Przeprowadzić w przypadkach niecierpiących zwłoki czynności procesowe na miejscu zdarzenia w granicach niezbędnych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniszczeniem lub zniekształceniem (będzie to w przypadku, gdy zachowanie sprawcy było nacechowane niezwykle brutalnością, gdzie wystąpił skutek w postaci średniego lub ciężkiego uszkodzenia ciała lub ofiara targnęła się na własne życie);
- 8) Policjant, który przeprowadza interwencję obowiązany jest sporządzić notatkę urzędową na miejscu zdarzenia lub bezpośrednio w jednostce Policji po zakończeniu interwencji. Jeżeli ofiara (ofiary) przemocy wyraża zgodę na przetwarzanie jej danych potwierdza pisemnie w karcie „A”;

- 9) Przeprowadzający interwencję policjant przekazuje ofierze (ofiaram) przemocy kartę „B” (informację dla ofiar przemocy);
- 10) Podejmuje decyzję co do sprawcy przemocy (zatrzymanie i osadzenie, doprowadzenie w celu wytrzeźwienia, pouczenie)¹⁷.

Wnioski

Przemoc w rodzinie jest problemem społecznym występującym na całym świecie. Także w Polsce zjawisko to zatacza coraz szersze kręgi. Dlatego też w ostatnich latach problem ten stał się przedmiotem zainteresowań nie tylko samej Policji, ale również ośrodków naukowych, samorządów terytorialnych, organizacji pozarządowych i instytucji społecznych. Każdy policjant z racji wykonywanego swojego zawodu jest, bowiem „osobą pierwszego kontaktu” do, którego zgłasza się ofiara przemocy w rodzinie. Musi zatem do interwencji podejść w profesjonalny sposób, aby zatrzymać przemoc i zorganizować pomoc ofierze.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Fromm E., *Anatomia ludzkiej destrukcyjności*, Wyd. Od Nowa, Poznań 1998.
2. Herzberger S. D., *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Wyd. Od Nowa, Warszawa 2002.
3. Mieszkaniec M., Szafrńska E., *Prawne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Wyd. Wolters Kluwer, Szczytno 2003.
4. Pospiszył I., *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.
5. Sasal H. D., *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Wyd. Lexis, Warszawa 2005.
6. Sęk A., Ciborowski R., *Rola i zadania policjanta służby prewencyjnej w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Wyd. Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szczytno 2004.
7. Sijka A., Cieślík M., *Czuły oprawca*, Wyd. Wprost, Kraków 2010.

¹⁷ Sęk A., Ciborowski R., *Rola i zadania policjanta...*, s. 43-46.

8. Spurek S., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz.*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2008.
9. Tomaszewski T., *Wstęp do psychologii*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 1963.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493).
2. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 1990 nr 30 poz. 179).
3. Zarządzenie nr 21/02 KGP z 31.12.2002 r. w sprawie sposobu przeprowadzenia interwencji domowej wobec przemocy w rodzinie pod nazwą „Niebieskie Karty” (Dz. Urz. KGP nr 14, poz. 111 z 2002 r.).

ZGWAŁCENIE W MAŁŻEŃSTWIE JAKO FORMA PRZEMOCY DOMOWEJ WEDŁUG PRAWA KARNEGO

Słowem wstępu

Nie jest rzeczą zaskakującą, że użycie przemocy bądź groźba jej użycia stanowi warunek konieczny, do przyjęcia określonego typu przestępstwa. Literatura przedmiotu przywołuję za przykład bardzo często przestępstwo gwałtu uregulowane przez ustawodawcę w przepisie artykułu 197 Kodeksu karnego. Użycie przemocy jest jednym ze znamion tegoż przestępstwa. Zaś nasilenie siły fizycznej i jej stopień mający na celu przełamanie oporu innej osoby uzależnia sądowy wymiar kary.¹ Pojęcie przemocy nie jest terminem jednoznacznie definiowanym zarówno w literaturze jak i praktyce. Bowiem wieloletnie doświadczenie osób pracujących w licznych fundacjach/stowarzyszeniach, jak również badania zjawiska przemocy w rodzinie pokazują różnorodne podejście do tegoż zjawiska.² Kodeks karny nie definiuje pojęcia przemocy, lecz dotychczasowe orzecznictwo. Mimo to, ustawodawca używa wielokrotnie terminu przemoc. Już w rozdziale XIV k.k., w art. 115 § 3 odnajdujemy stosowny przykład: „(...) przestępstwa z zastosowaniem przemocy lub groźby jej użycia (...)”.³ Także w części szczególnej Kodeksu karnego nie pominięto przestępstw, do których popełnienia warunkiem jest posłużenie się przemocą np. przestępstwo rozboju.⁴ Wraz z dokonywanymi nowelizacjami na przestrzeni lat, ewoluowała również definicja przemocy w orzecznictwie sądowym. Sąd Najwyższy uchwałą z dnia 10 grudnia 1998 r, stwierdził, że przemoc wobec osoby, polega wyłącznie na bezpośrednim fizycznym oddziaływaniu na człowieka, jednocześnie swym zakresem nie obejmuje oddziaływania pośredniego w postaci postępowania z rzeczą.⁵ Zatem nie ulega wątpliwości, że stosowanie

¹ A. Staszek, *Przemoc, szczególne udrczenie i szczególne okrucierstwo jako znamie czynu zabronionego*, Prokuratura Okręgowa w Zielonej Górze, dostęp internetowy: http://www.zielona-gora.po.gov.pl/magazyn/upload/lektury_elektroniczne/2-przemoc-szczegolne-udreczenie.pdf, data dostępu: 28.10.2016.

² U. Nowakowska, A. Kępa, W. Chańska, *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości*, Prawo dziś i jutro, Warszawa 2005, s. 6.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

⁴ Artykuł 280§1 brzmi: „Kto kradnie, używając przemocy, wobec osoby lub grożąc natychmiastowym jej użyciem albo doprowadzając człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”.

⁵ Orzeczenie SN, I KZP 22/98, OSNKW, nr 1-2, poz. 2.

przemocy ukierunkowane jest na zmuszeniu innej osoby do określonego zachowania. Aby należycie rozgraniczyć przestępstwa, których jednym ze znamion jest zastosowanie przemocy (czynna napaść), wymagany jest cel jej użycia. „Przemoc ma bowiem cechy przymusu i zawsze zmierza do tego, aby zmusić kogoś do działania lub zaniechania. Natomiast czynna napaść nie musi zmierzać ani do wymuszenia czynności urzędowej, ani do przeszkodzenia wykonania takiej czynności”.⁶

W oparciu o obecne regulacje prawne, możliwe jest zdefiniowanie terminu przemocy, jako użycie siły fizycznej w stosunku do innej osoby mające na celu wymuszenie określonego zachowania, zaniechania czy też znoszenia. Bez względu na rozmiar oraz natężenie jej stosowania.

Przemoc może być skierowana nie tylko do jednej osoby czy też przeciwko jednej osobie, jak mogłoby się wydawać z powyższej definicji. Toteż ze względu na sposób przejawiania przemocy wyróżniono trzy kategorie. Są nimi:

1. przemoc interpersonalna (przemoc skierowana przeciwko innym),
2. autoagresja (przemoc skierowana wobec samego siebie),
3. przemoc grupowa.⁷

Na potrzeby niniejszego artykułu charakterystyce poddana zostanie pierwsza z kategorii. Bo- wiem do tejże klasy zaliczamy przemoc w rodzinie, a także wobec bliskich osób podczas trwania związków nieformalnych. Dotyczy to w szczególności przemocy między małżonkami, konkubina- tami oraz członkami rodziny. Zazwyczaj miejscem występowania przemocy jest dom, dlatego też często nazywana jest przemocą domową.⁸

Analogicznie trudności nastręcza zdefiniowanie pojęcia przemocy domowej. Na gruncie prawa polskiego aprobatę zyskała definicja sformułowana przez Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego To- warzystwa Psychologicznego.⁹ Zaś Komitet ds. Przemocy Domowej Rady Europy wyodrębnił w 1993 roku formy przemocy towarzyszące przemocy domowej.¹⁰ Do najczęściej występujących w literatu- rze form przemocy domowej zaliczamy:

- przemoc fizyczną,
- przemoc psychiczną,

⁶ Orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Lublinie, II AKa 101/01, Prokuratura i Prawo 2002, dodatek, „Orzecznictwo”, nr 2, poz. 14.

⁷ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety, Studium kryminologiczne*, Impuls, Kraków 2014, s. 126.

⁸ Ibidem.

⁹ „(...) przemoc domowa to działanie lub zaniechanie w ramach rodziny dokonywane przez jednego z jej członków przeciwko pozostałym oraz powodujące u nich szkody lub cierpienie, wykorzystujące istniejącą lub stworzoną przez okoliczności przewagę siły lub władzy, godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a w szczególności w życie lub zdrowie (fizyczne lub psychiczne)” *Wzmocnienie polityków równego traktowania kobiet i mężczyzn*. Materiały z badań doty- czące przemocy z lat 2000- 2005, przeprowadzonych przez Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2005.

¹⁰ M. Cabalski, *Przemoc...*op.cit., s. 128.

- przemoc ekonomiczną,
- przemoc seksualną.

B. Gruszczyńska z kolei w swoim opracowaniu wyodrębnia dodatkową formę przemocy jaką jest przemoc strukturalna.¹¹ Zaś M. Zając zwraca uwagę na przemoc wobec osób niepełnosprawnych przebywających w zakładach opieki lub domach pomocy społecznej. Formę tę autorka nazywa przemocą instytucjonalną. Jednocześnie wyszczególnia przemoc emocjonalną.¹²

Jak wspomniano powyżej zainteresowaniem niniejszej pracy stanie się przemoc interpersonalna uwidaczniająca się w formie przemocy seksualnej, a mianowicie przemocy małżeńskiej. Z przemocą małżeńską mamy do czynienia wówczas, kiedy to jeden z małżonków, zachowując się w sposób powodujący cierpienie oraz destrukcję drugiego z małżonków. Przy czym nie ma znaczenia czy jest to związek formalny czy nieformalny. Najczęściej małżonkami dopuszczającymi się omawianej formy przemocy są mężczyźni.¹³

Gwałt w małżeństwie a prawo karne

Zainteresowanie problematyką gwałtu jako współżycia seksualnego bez uzyskanej zgody jednej ze stron pojawia się już w latach 60 XX wieku.¹⁴ Obecnie spotykane jest w wielu dyscyplinach naukowych, nie tylko w prawie karnym. Na przestrzeni lat zmieniało się pojęcie samego gwałtu, a wraz z nim stanowiska polskich przedstawicieli prawa karnego. Zdaniem A. Michalskiej - Warias niegdyś problematyka przemocy seksualnej w małżeństwie była umiarkowana i nie budziła większego zainteresowania. Brak zaabsorbowania ową tematyką uzależnić należy w opinii autorki od postrzegania gwałtu w małżeństwie jako mało szczególnie problematycznej kwestii.¹⁵ Obecnie na gruncie polskiego prawa karnego nie ma wątpliwości, że możliwe jest dokonanie gwałtu w małżeństwie.¹⁶

Pojęcie „gwałtu małżeńskiego” w starszej literaturze odnoszącej się do przemocy rodzinnej w ogóle nie występowało. Traktowano ten typ gwałtu jako sporadycznie występujący bądź nie istniejący w życiu rodzinnym.¹⁷ Doskonałym przykładem okazuje się stanowisko prezentowane przez S.

¹¹ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce, Aspekty prawnokryminologiczne*, Oficyna, Warszawa- Kraków 2007, s. 23.

¹² M. Zając, *Procedura „Niebieskiej Karty”, realizacja zadań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, PRESSCOM, Wrocław 2012, s. 17-19.

¹³ B. Gruszczyńska, *Przemoc...* op.cit. s. 22.

¹⁴ W. Wieczorek, *Przemoc seksualna w małżeństwie w perspektywie teologicznomoralnej*, [w:] *Przemoc w małżeństwie i w rodzinie* red. M. Chuchra, J. Jęczeń, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 11.

¹⁵ A. Michalska- Warias, *Zgwałcenie w małżeństwie- wybrane problemy*, [w:] *Zgwałcenie, definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 29.

¹⁶ R. Krajewski, *Prawa i obowiązki seksualne małżonków, Studium prawne nad normą i patologią zachowań*, Oficyna, Warszawa 2009, s. 237.

¹⁷ D. Rode, *Gwałt w związku małżeńskim*, Chowania t. 1, cz. II, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005, s. 28.

Budzyńskiego w 1883 roku. Uważał on bowiem, „że nie można zgwałcić własnej żony, bo do stosunków cielesnych z nią upoważnia męża małżeństwo, chociażby faktycznie był z nią rozłączny.”¹⁸ Pogląd ten został potwierdzony przez S. Glasera, który to klarownie stwierdził, że faktyczny stan zgwałcenia odnosi się wyłącznie do stosunków pozamałżeńskich, z uwagi na przeznaczenie małżeństwa.¹⁹ Również J. Makarewicz popierał stanowisko przedstawione przez swoich poprzedników. Za zgwałcenie autor rozumiał czyn, który to swoim zachowaniem zmierza do zaspokojenia popędu płciowego, zaś działania te nie wyznacza społeczeństwo. Społeczeństwo będące dobrze zorganizowane z perspektywy czystości obyczajów, czyli spółkowanie małżeńskie.²⁰

Wraz z rozwojem polskiego prawa karnego podejście do opisywanego zagadnienia ulegało modyfikacjom. Niewątpliwie przed rokiem 1932 niedopuszczalne było uznanie męża za sprawcę gwałtu. Natomiast w czasie obowiązywania Kodeksu karnego 1932 roku sytuacja ta uległa lekkiej modyfikacji. Co do zasady żona nadal nie mogła być uznawana jako przedmiot czynności wykonawczej zgwałcenia, lecz przewidywano od tej normy pewne wyjątki. Wśród nich wskazywano na pozostawanie w separacji²¹ czy też na trwałe rozejście małżonków.²² Warte uwagi jest stanowisko M. Siewierskiego, autor zwraca uwagę na okoliczność kiedy to po faktycznym rozejściu się małżonków oraz zerwaniu współżycia, zgoda współmałżonka powinna zostać ponowiona. W przypadku jej braku, może to rozdzić przyczynę odpowiedzialności karnej za przestępstwo zgwałcenia.²³ Dodatkowo w piśmiennictwie pojawia się pogląd, iż prawo żądania uległości w postaci przemocy, groźby bezprawnej bądź podstępów wobec małżonka pozostającego w rozłączeniu, może stanowić podstawę do pociągnięcia odpowiedzialności karnej wobec sprawcy.²⁴

Bez wątpienia wejście w życie Kodeksu karnego z 1969 roku doprowadza do zmiany sytuacji. W nawiązaniu do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego szeroko w literaturze przedmiotu wypowiada się na ten temat M. Filar. Autor podkreśla, że skoro obowiązek pożycia występuje na gruncie prawa rodzinnego i opiekuńczego, oznacza to, iż inna dziedzina w tym przypadku choćby prawo karne nie może ingerować. Albowiem wówczas byłoby to sprzeczne z jedną z podstawowych zasad jaką jest

¹⁸ R. Krajewski, *Prawa...op.cit.*, s. 237.

¹⁹ S. Glaser, *Przestępstwa przeciwko moralności*, Gazeta Administracji i Policji Państwowej 1925, nr 29, s. 664.

²⁰ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938, s. 483.

²¹ A. Michalska-Warias, *Zgwałcenie...op.cit.*, s.30.

²² M. Filar, *Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym*, PWN, Warszawa-Poznań 1974, s. 62.

²³ M. Siewierski, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach, Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1965, s. 244.

²⁴ R. Krajewski, *Prawa...op.cit.*, s. 237-238.

zasada niesprzeczności prawa.²⁵ Zatem, jeśli występuje obowiązek, wolność nie ma racji bytu – związek małżeński ogranicza wolność seksualną. Jednakże ograniczenie wolności nie obejmuje sfery przymusu. Stosowanie wobec małżonka przemocy, groźby bezprawnej czy też podstępny w celu osiągnięcia stosunku płciowego jest bezprawne. Sprawca zostanie pociągnięty do odpowiedzialności ze względu na środki jakich się dopuścił, nie zaś na cel jaki uzyskał. Ponadto nie ma znaczenia czy odmowa współżycia wynikała z przyczyn zaliczanych do wyjątków umożliwiających wzbranianie się przed stosunkiem płciowym (np. samopomoc legalna), czy też nie. Zastosowanie przemocy przez małżonka przesądza o całym wydarzeniu.²⁶ Analogiczne przekonanie prezentuje

B. Hołyst, który dla zobrazowania zgwałcenia w małżeństwie porównuje je do innych przestępstw akcentując, że rzeczy mają się identycznie. Za przykład podaje między innymi prawo do leczenia, ponieważ samo prawo nie oznacza, że dopuszczalne jest przystawienie pistoletu do głowy lekarza, aby ten wykonał zabieg. Potwierdzając tym samym, że sprawca gwałtu nie odpowiada za cel jaki chciał osiągnąć, lecz sposób działania polegający na użyciu niedozwolonego środka. Także i w tej sytuacji, nie ma znaczenia czy odmowa stosunku płciowego była odmową uzasadnioną.²⁷ Zdaniem I. Andrejewa jak najbardziej do zgwałcenia może dojść w związku małżeńskim. Zaś kobieta powinna mieć prawo do decydowania o swojej intymności, często połączonej z posiadaniem potomstwa. Natomiast występowanie całkowitej uległości płciowej mogłoby pomniejszyć w przekonaniu autora wartość rodziny będącej podstawową komórką społeczną.²⁸ Stanowisko swojego poprzednika potwierdził J. Bafia uwidaczniając, że żona również ma prawo do decydowania, nie tylko o czasie czy sposobie zaspokajania popędu płciowego.²⁹

Możliwość, iż także sprawcą może być małżonek nie budzi wątpliwości w najnowszej literaturze przedmiotu, opartej na obowiązującym Kodeksie karnym z 1997 roku. Niech potwierdzeniem będą słowa J. Warylewskiego zdaniem, którego małżeństwo owszem jest pewnym ograniczeniem, lecz dotyczącym wyłącznie wyboru partnera, nie zaś czasu, sposobu czy miejsca stosunku płciowego.³⁰ Pogląd ten znalazł aprobatę do dnia dzisiejszego. Nie tylko autorzy artykułów podejmujących problematykę zgwałcenia w małżeństwie, ale także autorzy podręczników z obszaru prawa karnego są zgodni, że nie można wykluczyć pokrzywdzonego będącego jednocześnie małżonkiem sprawcy.³¹

²⁵ Ibidem., s. 238.

²⁶ M. Filar, *Przestępstwo...* op.cit., s. 63-64.

²⁷ B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 412.

²⁸ I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, PWN, Warszawa 1983, s. 393.

²⁹ J. Bafia, *Polskie prawo karne*, PWN, Warszawa 1989, s. 337.

³⁰ J. Warylewski, *Przestępstwa seksualne*, wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011, s. 127.

³¹ R. Krajewski, *Wątpliwości wokół przedmiotu ochrony przestępstwa zgwałcenia*, Jurysta 2006, nr 1, s. 18.

Słusznie zauważa L. Gardocki, że obowiązek wynikający z Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczący wspólnego pożycia, nie uprawnia współmałżonka do egzekwowania tegoż prawa formami (przemoc, groźba bezprawna, podstęp) określonymi przez przepis art. 197 k.k.³² Literatura karnistyczna jest zgodna w tym temacie – związek małżeński nie stanowi okoliczności wyłączającej odpowiedzialności za zgwałcenie, jak również nie stwarza obowiązku współżycia na każde życzenie współmałżonka. Dodatkowo wskazano, że w sytuacji dokonania zgwałcenia w trakcie trwania konkubinatu sytuacja jest analogiczna jak powyżej.

Warty uwagi jest fakt, iż nie tylko brak zgody pokrzywdzonego na obcowanie płciowe stanowi przestępstwo zgwałcenia, lecz także brak zgody na inne czynności seksualne.³³ Zgodnie z orzecznictwem *inna czynność seksualna* w rozumieniu art. 197 k.k. jest zachowaniem niemieszczącym się w zakresie terminu obcowania płciowego. Należy wskazać na postępowanie sprawcy w celu pobudzenia bądź zaspokojenia popędu, poprzez dotykanie narządów płciowych ofiary, a także gdy sprawca podejmuje czynności powodujące zetknięcie z ciałem pokrzywdzonego (pocałunki, pieszczoty).³⁴ Aby prawidłowo zobrazować złożoność problematyki zgwałcenia w małżeństwie adekwatne jest przytoczenie kazusu przygotowanego przez J. Lachowskiego, który to brzmi następująco: „Maria P. dobrowolnie podjęła współżycie ze swym mężem – Ludwikiem P. Podczas stosunku płciowego Ludwik P. zaczął zachowywać się brutalnie, co nie spodobało się Marii P. Dlatego zażądała, aby Ludwik P. przestał. Ten jednak nie reagował na prośbę żony. Następnego dnia Maria P. złożyła w prokuraturze wniosek o ściganie męża. Prokurator skierował do sądu akt oskarżenia przeciwko Ludwikowi P. Jaki wyrok wyda sąd?”³⁵ Bezspornie realizacja współżycia także może wyczerpywać znamiona przestępstwa z art. 197 k.k., ze względu na złożoność strony przedmiotowej.

Zakończenie

Współcześnie przemoc domowa bardzo często jest przemocą o charakterze seksualnym. Niegdyś pojęcie gwałtu w małżeństwie nie istniało. W publicznych sporach na przestrzeni lat wyróżnić można trzy zasadnicze stanowiska odnośnie gwałtu w związku małżeńskim. Pierwsze z nich stanowi, iż żona nie może być pokrzywdzoną w wyniku przestępstwa gwałtu, a mąż sprawcą przestępstwa zgwałcenia.

³² L. Gardocki, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 260.

³³ A. Michalska-Warias, *Zgwałcenie w małżeństwie, Studium prawne i kryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 153.

³⁴ Postanowienie SN z dnia 21 maja 2008r., V KK 139/08, Prokuratura i Prawo 2008, nr 12, poz. 8.

³⁵ J. Lachowski, *Zbiór kazusów z prawa karnego materialnego*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa "Dom Organizatora", Toruń 2006, s. 196.

Odpowiedzialność karną ponieść może co najwyżej za przestępstwo uszkodzenia ciała czy też zmuszania. Drugie ze stanowisk opiera się na twierdzeniu, że zgwałcenie współmałżonki jest dopuszczalne, ponieważ związek małżeński nie stanowi okoliczności jakoby wyłączającej odpowiedzialności karnej sprawcy. Zatem żona jak każda z kobiet, może zostać zgwałcona, czyli przestępstwo zgwałcenia jest przestępstwem powszechnym. Trzecie a zarazem ostatni z poglądów, jest stanowiskiem kompromisowym. Co do zasady sprawcą gwałtu nie może być współmałżonek ofiary, lecz szczególne okoliczności uwarunkowane prawnie, dopuszczają taką sytuację.³⁶ Wraz z rozwojem polskiego prawa karnego zmieniło się podejście do tej problematyki. Obecnie wszyscy przedstawiciele doktryny są zgodni, a problematyka zgwałcenia w małżeństwie nie jest tematem kontrowersyjnym. Żona może stać się ofiarą zgwałcenia, zaś mąż sprawcą przestępstwa uregulowanego w przepisie art. 197 k.k.. Jak słusznie podkreśla A. Michalska - Warias, płynne przejście z niekaralności, aż do pełnej karalności takich zachowań nie spowodowało reprezentantów prawa karnego do poświęcania dużej uwagi problemowi gwałtu w związku małżeńskim.³⁷

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, PWN, Warszawa 1983.
2. Budzyński S., *O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy z uwzględnieniem praw obowiązujących w Królestwie Polskiem i Galicyi Austryackiej*, Warszawa 1883.
3. Cabalski M., *Przemoc stosowana przez kobiety, Studium kryminologiczne*, Impuls, Kraków 2014.
4. Filar M., *Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym*, PWN, Warszawa- Poznań 1974.
5. Gardocki L., *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2007.

³⁶ D. Rode, *Gwałt* ...op.cit. s. 28-29.

³⁷ A. Michalska- Warias, *Zgwałcenie* ...op.cit., s. 30.

6. Glaser S., *Przestępstwa przeciwko moralności*, Gazeta Administracji i Policji Państwowej 1925, nr 29.
7. Gruszczyńska B., *Przemoc wobec kobiet w Polsce, Aspekty prawnokryminologiczne*, Oficyna, Warszawa- Kraków 2007.
8. Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, LexisNexis, Warszawa 2006.
9. Bafia J., *Polskie prawo karne*, PWN, Warszawa 1989.
10. Krajewski R., *Prawa i obowiązki seksualne małżonków, Studium prawne nad normą i patologią zachowań*, Oficyna, Warszawa 2009.
11. Krajewski R., *Wątpliwości wokół przedmiotu ochrony przestępstwa zgwałcenia*, Jurysta 2006, nr 1.
12. Lachowski J., *Zbiór kazusów z prawa karnego materialnego*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa "Dom Organizatora", Toruń 2006.
13. Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938.
14. Michalska- Warias A., *Zgwałcenie w małżeństwie- wybrane problemy*, [w:] *Zgwałcenie, definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
15. Michalska- Warias A., *Zgwałcenie w małżeństwie, Studium prawne i kryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
16. Nowakowska U., Kępka A., Chańska W., *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości*, Prawo dziś i jutro, Warszawa 2005.
17. Rode D., *Gwałt w związku małżeńskim*, Chowanna t. 1, cz. II, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.
18. Siewierski M., *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach, Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1965.
19. Warylewski J., *Przestępstwa seksualne*, wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011.
20. Wieczorek W., *Przemoc seksualna w małżeństwie w perspektywie teologicznomoralnej*, [w:] *Przemoc w małżeństwie i w rodzinie* red. M. Chuchra, J. Jęczeń, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
21. *Wzmocnienie polityków równego traktowania kobiet i mężczyzn*. Materiały z badań dotyczące przemocy z lat 2000- 2005, przeprowadzonych przez Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2005.

22. Zając M., Procedura „Niebieskiej Karty”, *realizacja zadań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, PRESSCOM, Wrocław 2012.

Akty prawne

1. Orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Lublinie, II AKa 101/01, Prokuratura i Prawo 2002, dodatek, „Orzecznictwo”, nr 2, poz. 14.
2. Orzeczenie SN, I KZP 22/98, OSNKW, nr 1-2, poz. 2.
3. Postanowienie SN z dnia 21 maja 2008r., V KK 139/08, Prokuratura i Prawo 2008, nr 12, poz. 8.
4. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

Inne źródła

1. Staszek A., *Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego*, Prokuratura Okręgowa w Zielonej Górze, dostęp internetowy:
http://www.zielona-gora.po.gov.pl/magazyn/upload/lektury_elektroniczne/2-przemoc-szczegolne-udreczenie.pdf, data dostępu: 28.10.2016.

PRZESTĘPSTWO NIEALIMENTACJI W POLSCE

Wstęp

Niełożenie na utrzymanie osób uprawnionych do alimentów jest poważnym problemem, z którym państwu ciężko jest się uporać. Jednakże, ostatnimi czasy zauważyć można, iż podejmuje ono zdecydowaną walkę z osobami, które nie wywiązują się z obowiązku alimentacyjnego. Przestępstwo niealimentacji w Polsce posiada swoją zróżnicowaną w stosunku do obowiązującego systemu prawnego historię penalizacji. Oznacza to również, iż potrzeba karania niewywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego pojawiała się już znacznie wcześniej, nie jest to więc problem tylko dzisiejszych czasów. Warto więc przeanalizować karalność przestępstwa niealimentacji w odmiennych społeczno-gospodarczych warunkach naszego państwa, aby pokazać jak wiele czynników miało wpływ na obecny stosunek ustawodawcy do sprawców tego przestępstwa.

Odpowiedzialność za przestępstwo niealimentacji w II Rzeczypospolitej Polskiej

W 1918 r. po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w zakresie prawa karnego materialnego obowiązywało ustawodawstwo państw zaborczych tj. kodeks karny rosyjski z 1903 r. – na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego, kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z 1871 r. – na ziemiach byłego zaboru pruskiego, kodeks karny węgierski z 1878 r., zastąpiony później ustawą austriacką z 1852 r. – na terenach Spisza i Orawy¹, ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z 1852r. – na ziemiach byłego zaboru austriackiego². Samo przestępstwo niealimentacji było karane w byłych zaborach: rosyjskim i pruskim. Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z 1871 r. w § 361 pkt 4, 9, 10 wprowadzał odpowiedzialność karną w stosunku do osoby zobowiązanej za odmowę dostarczenia wyżywienia, mimo iż posiadał ku temu możliwości. Natomiast w § 361 pkt 10 regulował odpowie-

¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 14 września 1922 r. w przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń (Dz. U. Nr 90, poz. 833).

² M. Melezini, *O punitivności wymiaru sprawiedliwości karnej w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii, (red.) E. W. Pływaczewski, Białystok 2005, s. 173-188.

działność karną za niealimentowanie osób, które sprawca miał obowiązek żywić. Godnym podkreślenia jest fakt, iż warunkiem odpowiedzialności karnej nie było to, aby obowiązek alimentacyjny wynikał z tytułu związku rodzinnego, a wiążano go z faktycznym raczej stanem opieki³. Rosyjski kodeks karny z 1903 r. wyodrębnił część dziewiętnastą „O czynach przestępnych przeciwko prawom familijnym”. Zgodnie z art. 419 winny „odmowy dostarczenia pożywienia i utrzymania matce lub ojcu prawnemu, o których mu wiadomem, że tego potrzebują, o ile winny miał na to środki wystarczające”, podlegał on karze aresztu⁴. Natomiast art. 420 tego właśnie kodeksu wdrażał odpowiedzialność karną rodzica, opiekuna lub osoby mającej dozór nad nieletnim, winnego skierowania osoby, która nie ukończyła siedemnastego roku życia do żebractwa lub innego niemoralnego zajęcia, bądź oddania go na ten cel – było to zagrożone karą więzienia⁵.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, powzięto kroki do prac dotyczących ujednolicenia prawa obowiązującego w całym państwie. Komisja kodyfikacyjna powołana w tymże celu swoje pracę rozpoczęła 10 listopada 1919 r.⁶. Celowość penalizacji uchylania się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego posiadała w Komisji zarówno zwolenników, jak i przeciwników. Za wprowadzeniem przestępstwa niealimentacji do Kodeksu karnego ostatecznie opowiedzieli się: W. Makowski, E.S. Rappaport, J. Jamontt, J. Makarewicz oraz S. Śliwiński. E.S. Rappaport karnoprawną ochronę prawidłowego wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych dopuszczał „[...] w przypadkach specjalnie jaskrawego przekroczenia postanowień prawa cywilnego”, gdyż „prawo karne winno być podporą prawa cywilnego i je penalizować”⁷. Podkreślić należy również pogląd zwolenników dotyczący prewencji szczególnej i ogólnej, które stanowić miały skuteczny instrument walki z niealimentacją⁸.

Przeciwko kryminalizacji niealimentacji wypowiadali się jedynie dwaj członkowie Komisji tj. A. Mogilnicki i M. Kałużniacki. Zdecydowanie warto przytoczyć ich argumenty. A. Mogilnicki był przeciwnikiem jakiegokolwiek formy kryminalizacji niealimentacji. Twierdził, iż regulacja zawarta w prawie cywilnym dotycząca obowiązku utrzymania dzieci przez rodziców, pozwalała sądom opiekuń-

³ J. Kałużniacki, R. Leżański, *Kodeks karny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich RP*, Warszawa – Poznań 1924, s. 128-129.

⁴ W. Makowski (red.), *Kodeks karny rosyjski z 22 marca 1903 r.*, Warszawa 1916, s. 179-180.

⁵ W. Makowski, *Prawo karne. O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1924, s. 362-364.

⁶ A. Lityński, *Początek prac nad Kodeksem karnym II Rzeczypospolitej (w siedemdziesiątą rocznicę powołania Komisji Kodyfikacyjnej)*, PiP 1989, nr 11, s. 87-97.

⁷ Komisja Kodyfikacyjna RP Sekcja Prawa Karnego, *Rozprawa nad referatem J. Makarewicza. Zaniedbanie obowiązku troszczenia się*, Lwów 1926, t. III, z.2, s. 132.

⁸ W. Makowski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1937, s. 588.

czym na odpowiednią ochronę tychże stosunków. Doświadczenie innych europejskich krajów ponadto potwierdzało, iż sprawy karne z tego tytułu zdarzały się bardzo rzadko⁹. Z kolei M. Kałużniacki podnosił, że „jeżeli ktoś może dawać utrzymanie, a nie chce go dawać, to zapadnie w stosunku do niego w sądzie cywilnym wyrok zasądający. Jeżeli zaś wyrok ten nie zostanie wykonany, to będą mogły mieć miejsce wówczas zastosowanie ogólne przepisy karne o uchylaniu się od egzekucji”¹⁰. Nie kwestionował on, iż wobec osób, które zaniedbują swoje obowiązki – potrzebna była presja prawna. Jednakże, wykluczał on zastosowanie sankcji karnych, podnosząc trudność dotyczącą ustalenia właściwej sankcji dla takich czynów. Proponował zaś ściganie zaniedbania obowiązku łożenia na wniosek sądu opiekuńczego¹¹.

Przestępstwo niealimentacji w ramach Kodeksu karnego z 1932 r.

Kodeks karny z 1932 r.¹² penalizował uchylanie się od wykonania obowiązku alimentacyjnego w art. 201. Zawarty był on w rozdziale XXXI zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko opiece i nadzorowi”. Otrzymał on następujące brzmienie:

„§ 1. Kto przez złośliwe uchylanie się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej doprowadza tę osobę do nędzy lub do konieczności korzystania ze wsparcia, podlega karze więzienia do lat 3 lub aresztu do lat 3.

§2. Tej samej karze podlega, kto czynu określonego w § 1 dopuszcza się względem innej osoby, jeżeli obowiązek łożenia na jej utrzymanie został stwierdzony prawomocnem lub podlegającym wykonaniu orzeczeniem sądu.

§3. Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci, spowodowanej przestępstwem określonym w § 1 lub § 2- z urzędu”¹³.

Najistotniejszym wśród znamion przestępstwa niealimentacji było znamię czasownikowe „złośliwie uchyla się”. Z racji tego, iż nie sformułowano legalnej definicji tegoż terminu, istotną rolę więc odegrało orzecznictwo sądowe, a także poglądy przedstawicieli doktryny¹⁴. Wprowadzenie do doktryny znamienia złośliwości, miało oddziaływać na zawężenie zakresu odpowiedzialności karnej za to przestępstwo. Ponieważ znamię to wyczerpywało tylko „rozmyślne niedopełnienie” obowiązku

⁹ Komisja Kodyfikacyjna RP Sekcja Prawa Karnego, *Rozprawa nad referatem J. Makarewicza...op.cit.*, s. 132.

¹⁰ Ibidem, s. 133.

¹¹ Ibidem, s. 134.

¹² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 11 lipca 1932 r. (Dz. U. Nr 60, poz. 571 ze zm.).

¹³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 11 lipca 1932 r. (Dz. U. Nr 60, poz. 571 ze zm.), art. 201.

¹⁴ S. Frankowski, *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970, s. 126.

ciążącego na sprawcy, a więc było to coś więcej aniżeli umyślność¹⁵. Było to podstawą do potocznego rozumienia albo przyjęcia pojęcia „złośliwość” lub umyślności obligującej komplementarnie zabarwienia psychologicznego (*dolus coloratus*)¹⁶.

Przestępstwo niealimentacji w doktrynie i orzecznictwie do czasu wejścia w życie Kodeksu karnego z 1969 r.

W Polsce ludowej wykładnia znamion przestępstwa niealimentacji została w sposób znaczny rozszerzona¹⁷. Sąd Najwyższy postanowieniem z 2 lutego 1952 r., K.O. 416/51 zainicjował stosowanie na gruncie art. 201 k.k. z 1932 r. rozszerzającej wykładni znamion „konieczność korzystania ze wsparcia” oraz „nędza”¹⁸. Natomiast w wyroku z 11 kwietnia 1953 r., IV K 356/52, Sąd Najwyższy stwierdził, iż „celem przepisu art. 201 k.k. z 1932 r. w dzisiejszych warunkach jest niedopuszczenie do takiego spadku poziomu utrzymania i wychowania dziecka, który jest następstwem uchylania się przez jednego z rodziców od obowiązku alimentowania dziecka”¹⁹. Sąd Najwyższy odstąpił od gramatycznej wykładni tegoż przepisu, proponując szersze rozumienie ww. znamion w stosunku do przepisu art. 73 Kodeksu rodzinnego²⁰, roszczenie alimentacyjne przyznając temu, kto pozostawał w niedostatku²¹. Postanowienie to zapoczątkowało nową linię orzecniczą, która zastąpiła ustawowe znamię „nędza” pojęciem „niedostatek”. W uzasadnieniu wyroku, Sąd Najwyższy podniósł, że już niedostatek, a nie dopiero nędza, był stanem, przed którym chroniło się człowieka w Polsce²². Sąd Najwyższy w wyroku z 11 września 1952 r., IV K 125/52 opowiedział się za szeroką wykładnią znamion przestępstwa z art. 201 k.k. z 1932 r. Uznał, iż „w obecnych, społeczno-gospodarczych warunkach należy inaczej pojmować pojęcie nędzy czy też korzystania ze wsparcia innych osób. Stosowanie bowiem pojęcia korzystania ze wsparcia w dawnym jego rozumieniu czyniłoby praktycznie przepis art. 201 k.k. przepisem martwym i pozbawiałoby ochrony karnej prawa dziecka do alimentacji, prawa opartego na Kodeksie rodzinnym Polski Ludowej, chroniącego dziecko przed złośliwością rodziców w uchylaniu się od ich obowiązków”²³.

¹⁵ M. Leonieni, *Złośliwe uchylanie się od wykonania obowiązku alimentacyjnego de lege i de lege ferenda*, PiP 1964, nr 11, s. 764.

¹⁶ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego. Prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie te ustawy oraz do Rozporządzenia Prezydenta RP o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa z 24 października 1934 r.* (Dz. U. Nr 94, poz. 851), Kraków 1936, s. 416.

¹⁷ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, Warszawa 1987, s. 185.

¹⁸ *Postanowienie Sądu Najwyższego z 2 lutego 1952 r., K.O. 416/51* (OSN 1952, nr IV, poz. 44).

¹⁹ *Wyrok SN z 11 kwietnia 1953 r., IV K 356/52* (OSN 1954, nr I, poz. 12).

²⁰ *Ustawa z 27 czerwca 1950 – Kodeks rodzinny* (Dz. U. Nr 34, poz. 308).

²¹ Z. Siwik, *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*, Wrocław 1974, s. 34-36.

²² M. Siewierski, *Kodeks karny i Prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1952, s. 76-81.

²³ *Wyrok SN z 11 września 1952 r., IV K 125/52* (OSN 1953, nr I, poz. 10).

Praktyka sądów wzorujących się na tych orzeczeniach, de facto doprowadziła do przekształcenia art. 201 k.k. z 1932 r. z przestępstwa materialnego w przestępstwo formalne, co w efekcie przyczyniło się do zatarcia granicy między odpowiedzialnością karną, a cywilną²⁴.

Przestępstwo niealimentacji w Kodeksie karnym z 1969 r.

Przestępstwo niealimentacji w Kodeksie karnym z 1969 r. umieszczono w rozdziale XXV „Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży”, w art. 186, który otrzymał następujące brzmienie:²⁵

„§ 1. Kto uporczywie uchyla się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy obowiązkułożenia na utrzymanie dziecka, rodziców lub innej osoby najbliższej i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto dopuszcza się czynu względem osoby, co do której obowiązekłożenia na utrzymanie stwierdzono prawomocnym lub podlegającym wykonaniu orzeczeniem sądu.

§ 3. Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego”²⁶.

Głównym celem wyznaczonym przez ustawodawcę było urealnienie ochrony praw osób, które są uprawnione do korzystania z alimentów²⁷. Zrezygnowano z użytego w art. 201 k.k. z 1932 r. znamienia „złośliwie uchyla się” na rzecz „uporczywie uchyla się”. Przestępstwo niealimentacji ujęte zostało jako skutkowe, a skutek uporczywego uchylania się ujęto szerzej, aniżeli w art. 201 k.k. z 1932 r. Karalność nie wykonywania obowiązku alimentacyjnego uzależniono od narażenia osoby uprawnionej do alimentów na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych²⁸.

Duży nacisk ustawodawca kładł na wypracowanie środków niezbędnych do skutecznej egzekucji wykonania obowiązku alimentacyjnego. Podkreślającym istotność tegoż problemu jest wprowadzenie²⁹ w art. 79 ust. 3 Konstytucji z 1952 r. następującego zapisu „Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia realizację praw i obowiązków alimentacyjnych”³⁰. Stosunek państwa do uchylania się od alimentów był powodem zmiany trybu ścigania tego przestępstwa³¹. Do 31 grudnia 1974 r. przestępstwo niealimentacji było ścigane tylko na podstawie wniosku pokrzywdzonego³². Na mocy art. 20 ustawy z 18 lipca 1974 r. o funduszu alimentacyjnym³³ został skreślony §3 art. 186 k.k. z 1969 r. i od 1 stycznia

²⁴ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 153.

²⁵ I. Andrajew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 548.

²⁶ *Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny* (Dz. U. 1969 nr 13 poz. 94), art. 186.

²⁷ Z. Czeszejko – Sochacki, *Rodzina jako przedmiot ochrony prawno karnej (uwagi ogólne)*, PiP 1979, nr 1, s. 51-52.

²⁸ L. Mering, *Obowiązek alimentacyjny*, Sopot 1999, s. 134-138.

²⁹ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, Warszawa 1987, s. 187.

³⁰ *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.* (Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232).

³¹ *Uchwała SN z 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75* (OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 86).

³² D. J. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, wyd. 1, LexisNexis, Warszawa 2012, s. 22.

³³ *Ustawa z dnia 18 lipca 1974 - O funduszu alimentacyjnym* (Dz. U. 1974 nr 27 poz. 157).

1975 r. przestępstwo niealimentacji ścigane było wyłącznie z urzędu. Taka sytuacja utrzymała się aż do 1 września 1998 r., czyli do czasu wejścia w życie obecnie obowiązującego Kodeksu karnego³⁴.

Przestępstwo niealimentacji w Kodeksie karnym z 1997 r. – stan prawny przed nowelizacją

Od wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 r., przepis art. 209 dotyczący przestępstwa niealimentacji był kilkakrotnie nowelizowany. Przed ostatnią nowelizacją z dnia 23 marca 2017 r. posiadał on następujące brzmienie:

„§ 1. Kto uporczywie uchyla się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego.

§ 3. Jeżeli pokrzywdzonemu przyznano odpowiednie świadczenia rodzinne albo świadczenia pieniężne wypłacane w przypadku bezskuteczności egzekucji alimentów, ściganie odbywa się z urzędu”³⁵.

Przestępstwo niealimentacji polegało więc na uporczywym uchylaniu się od wykonywania ciążącego na sprawcy z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki. Odpowiedzialność karną ponosiła osoba, która zobowiązana jest do alimentacji, natomiast obowiązku tego nie spełnia. Obowiązek ten wynika przede wszystkim ze stosunku pokrewieństwa, przysposobienia, powinowactwa i małżeństwa³⁶.

Niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby, oznacza narażanie jej na niemożność zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych³⁷. Samo „uchylanie się” polega na niewypełnianiu ciążącego na sprawcy obowiązku, takiego który jest możliwy do wykonania. Dopuścić się więc tego czynu może osoba, która mogłaby wykonać ciążący na niej obowiązek, ale mimo realnych możliwości tego nie czyni. Sprawca nie wypełnia swojego obowiązku, gdyż nie chce go wypełnić lub go lekceważy. Warto wspomnieć tutaj o negatywnym stosunku psychicznym sprawcy do świadczenia, który sprawia, że nie dopełnia on swojego obowiązku. Niewypełnianie obowiązku opieki materialnej nie jest równoznaczne z uchylaniem się od jego spełnienia. Niezbędne jest zawsze zbadanie przyczyn

³⁴ D. J. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, wyd. 1, LexisNexis, Warszawa 2012, s. 23.

³⁵ *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny* (Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553), art. 209.

³⁶ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2005, s. 31.

³⁷ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 167-168.

niewywiązywania się z obowiązku. Mogą mieć one charakter obiektywny i usprawiedliwiać sprawcę. Powodami uzasadniającymi niewykonywanie obowiązku łożenia w orzecznictwie są: ciężka choroba lub pozbawienie wolności, jeżeli w tym okresie sprawca nie miał możliwości zarobkowania oraz innych źródeł majątkowych, z których możliwe byłoby wypłacanie należności alimentacyjnych³⁸. W przypadku pociągnięcia do odpowiedzialności karnej niezbędne jest wykazanie, iż umyślnie oraz celowo nie wykonuje on swojego obowiązku, mając jednocześnie świadomość możliwości jego wykonania. Najważniejsze jest więc nastawienie psychiczne sprawcy, które jest wyrażone w zamierzonej powtarzalności, znamionującej chęć nieświadczenia zobowiązania, niezależnie od sytuacji, oraz podtrzymywanie stanowiska co do niewywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego, nawet pomimo wykonanych prób dążących do jego zmiany np. poprzez przeprowadzenie rozmów ostrzegawczych przy porzuceniu pracy lub zmiany na gorzej płatną³⁹.

Uporczywość za to łączy ze sobą dwa elementy. Pierwszy to charakterystyka postępowania sprawcy od strony subiektywnej (podmiotowej), która polega na szczególnym nastawieniu psychicznym, wyrażającym się we wskazanej wyżej nieustępliwości. Drugi zaś to charakter obiektywny, polegający na trwaniu takiego stanu rzeczy przez dłuższy okres czasu, np. jak to wskazał Sąd Najwyższy – na wstrzymywaniu się z zapłatą kolejnych rat alimentacyjnych co najmniej przez 3 miesiące lub płaceniu ich nieregularnie albo w kwotach znacznie niższych od należnych⁴⁰. Uporczywość zachodzi więc w sytuacji powtarzającego się uchylania, zabarwionego złą wolą sprawcy, wyrażającą się na ogół w ignorowaniu obowiązku świadczenia opieki materialnej. W orzecznictwie, co do zasady uznano, iż przesyłanie przez sprawcę niższych niż zasądzone kwot, z uwagi na konieczność równoczesnego zapewnienia utrzymania siebie i dziecka, nawet pochodzącego z innego związku, nie może zostać uznane za uchylanie się od nałożonego obowiązku bez uzasadnionej przyczyny. Jednakże zachowanie takie nacechowane złą wolą uzasadnia interwencję karną⁴¹.

Istotnym jest fakt, iż z czynu sprawcy wynikać musi skutek w postaci narażenia osoby uprawnionej do opieki na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Zaspokojenie ich kosztem znacznego wysiłku osoby współzobowiązanej, nie wyłącza ustawowego znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia tych potrzeb. Jeśli w rzeczywistości potrzeby uprawnionego zaspokajane są przez inne osoby, nie wyłącza się odpowiedzialności karnej zobowiązanego⁴².

³⁸ A. Rybak, *Dobra chronione przez przepisy dotyczące przestępstw przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży (rozdz. XXVI k.k.)*, Poznań 2002, s. 199-203.

³⁹ I. Sierpowska, *Prawo pomocy społecznej*, Kraków 2006, s. 71-73.

⁴⁰ Wyrok SN z 11 lipca 2013 r. IV KK 199/13.

⁴¹ M. Drzewiecki, *Alimenty*, Gdańsk 2004, s. 63-65.

⁴² M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2007, s. 243.

Należy zauważyć fakt, iż sprawca ponosił odpowiedzialność karną tylko w sytuacji znacznego obciążenia osoby współzobowiązanej razem z nim do opieki materialnej lub w przypadku świadczenia jej przez instytucje państwowe, czy osoby trzecie. Sprawca natomiast nie odpowiadał za przestępstwo uporczywej niealimentacji, gdy rodzic sprawujący opiekę, znajduje się w tak dobrej sytuacji materialnej, że świadczone alimenty nie miałyby większego wpływu na poziom życia dziecka. Uważa się również, iż posiadanie przez dziecko majątku własnego, pozwalającego na zaspokojenie swoich podstawowych potrzeb życiowych, zwalnia rodziców z obowiązku opieki materialnej, a tym samym z kary grożącej za uporczywe uchylanie się od świadczenia pomocy materialnej⁴³.

Zapewnienie odpowiedniego poziomu życia dziecka, oznacza zaspokojenie jego podstawowych potrzeb w zakresie wyżywienia niezbędnego do prawidłowego rozwoju fizycznego, stosownej do wieku odzieży, odpoczynku i ochrony zdrowia, oraz kształcenia w zakresie podstawowym i zawodowym. Ponad wymienione podstawowe potrzeby można wyjść jeśli cechy osobiste uprawnionego tego wymagają, a możliwości zarobkowe i majątkowe zobowiązanego do świadczenia opieki na to pozwalają. Nie ma jednak obowiązku do zapewnienia przez zobowiązanego realizacji wszelkich wymagań uprawnionego, nawet jeśli miałby ku temu możliwości finansowe⁴⁴. W kontekście uprawnionych do alimentów dzieci ma to istotne znaczenie, gdyż przyjmuje się, iż nadrzędnym celem wychowawczym jest jego dobro i odpowiednie wychowanie oraz przygotowanie go do samodzielnego życia. Z tej perspektywy zaspokojenie potrzeb życiowych ma określone granice. Należy jednak pamiętać, że im wyższy stopień rozwoju dziecka oraz przeciętny poziom życia obywateli, tym większe i bardziej różnorodne są potrzeby powszechnie uważane za podstawowe⁴⁵. W dzisiejszych czasach niezbędne staje się nie tylko zabezpieczenie każdemu człowiekowi minimum egzystencji w postaci środków przeznaczonych na jego utrzymanie, odzieży, żywności, mieszkania itp., lecz także – odpowiednio do wieku i potrzeb osobowych – zapewnienie mu niezbędnego wykształcenia i przygotowania zawodowego, a także możliwości skorzystania z dóbr kultury⁴⁶.

Przestępstwo niealimentacji zgodnie z opisywanym Kodeksem karnym był występkiem zagrożonym karą grzywny, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Co do zasady, był przestępstwem ściganym z oskarżenia publicznego na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego. W przypadku, gdy

⁴³ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 131-133.

⁴⁴ R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2002, s. 188-191.

⁴⁵ O. Górniok, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 166-172.

⁴⁶ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2007, s. 287-288.

pokrzywdzonemu przyznano odpowiednie świadczenia rodzinne albo świadczenia pieniężne wypłacane w sytuacji bezskuteczności egzekucji alimentów, ściganie następuje z urzędu⁴⁷.

Przestępstwo niealimentacji w Kodeksie karnym z 1997 r. – stan prawny po nowelizacji

Ostatnia nowelizacja omawianego przepisu jest w doktrynie dyskusyjnym tematem. Wskutek zmiany przepis art. 209 Kodeksu karnego otrzymał następujące brzmienie:

„§ 1. Kto uchyla się od wykonania obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

„§ 1a. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 naraża osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 1a następuje na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego.

§ 3. Jeżeli pokrzywdzonemu przyznano odpowiednie świadczenia rodzinne albo świadczenia pieniężne wypłacane w przypadku bezskuteczności egzekucji alimentów, ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 1a odbywa się z urzędu.

§ 4. Nie podlega karze sprawca przestępstwa określonego w § 1, który nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego uiszczył w całości zaległe alimenty.

§ 5. Sąd odstępuje od wymierzenia kary, jeżeli nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego sprawca przestępstwa określonego w § 1a uiszczył w całości zaległe alimenty, chyba że вина i społeczna szkodliwość czynu przemawiają przeciwko odstąpieniu od wymierzenia kary”⁴⁸.

Docelowo, nowelizacja ma za zadanie wzmocnić realizację obowiązku opieki poprzez zaspokojenie potrzeb materialnych u osób, które same nie są w stanie jej sobie zapewnić. W znowelizowanym kształcie przepis dotyczący przestępstwa niealimentacji w sposób wyraźny penalizuje zachowanie

⁴⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553), art. 209 §3.

⁴⁸ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. 2017 poz. 952).

dłużnika, jednakże równocześnie nie pozbawia go możliwości uniknięcia kary, bowiem wprowadza termin, w którym aby uniknąć kary należy spłacić owe zobowiązanie. W oczekiwaniu na ukazanie się komentarzy do tego przepisu, a przede wszystkim na ukształtowanie się orzecznictwa, należy mieć nadzieję, że zmiany przyniosą jedynie pozytywne skutki i okażą się być zmianami na lepsze.

Zakończenie

Przestępstwo niealimentacji jest często występującym zjawiskiem w Polsce. Nic dziwnego, że ustawodawca wprowadził regulację tak istotnej kwestii jak łożenie na osoby najbliższe znajdujące się w niedostatku. Istotnie wiele rozpadających się rodzin pozostaje ze sobą w konflikcie, co przedkłada się na złośliwość w wykonywaniu obowiązku alimentacyjnego, na czym cierpi dobro dziecka. Podsumowując, jednak należy stwierdzić, iż nie każde wstrzymanie się z przekazywaniem środków z tytułu alimentów przez dłużnika, musi być poczytywane jako przestępstwo. Nie wyklucza to oczywiście podejmowania innych działań o charakterze prawnym, wraz z możliwością skierowania wniosku egzekucyjnego do komornika. Z tego powodu należy rozważyć najbardziej optymalne rozwiązanie, skutkujące nade wszystko otrzymaniem zaległych środków utrzymania.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Andrajew I., Świda W., Wolter W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973.
2. Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, Warszawa 1987.
3. Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2007.
4. Czeszejko – Sochacki Z., *Rodzina jako przedmiot ochrony prawno karnej (uwagi ogólne)*, PiP 1979, nr 1.
5. Drzewiecki M., *Alimenty*, Gdańsk 2004.
6. Frankowski S., *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970.
7. Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2002.
8. Górniok O., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2006.
9. Kałużniacki J., Leżański R., *Kodeks karny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich RP*, Warszawa – Poznań 1924.

10. Leonieni M., *Złośliwe uchylanie się od wykonania obowiązku alimentacyjnego de lege i de lege ferenda*, PiP 1964, nr 11.
11. Lityński A., *Początek prac nad Kodeksem karnym II Rzeczypospolitej (w siedemdziesiątą rocznicę powołania Komisji Kodyfikacyjnej)*, PiP 1989, nr 11.
12. Makowski W., *Kodeks karny rosyjski z 22 marca 1903 r.*, Warszawa 1916.
13. Makowski W., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1937.
14. Makowski W., *Prawo karne. O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1924.
15. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2004.
16. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2006.
17. Melezini M., *O punitivności wymiaru sprawiedliwości karnej w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii, (red.) E. W. Pływaczewski, Białystok 2005.
18. Mering L., *Obowiązek alimentacyjny*, Sopot 1999.
19. Peiper L., *Komentarz do Kodeksu karnego. Prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie te ustawy oraz do Rozporządzenia Prezydenta RP o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa z 24 października 1934 r. (Dz. U. Nr 94, poz. 851)*, Kraków 1936.
20. Rybak A., *Dobra chronione przez przepisy dotyczące przestępstw przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży (rozdz. XXVI k.k.)*, Poznań 2002.
21. Sierpowska I., *Prawo pomocy społecznej*, Kraków 2006.
22. Siewierski M., *Kodeks karny i Prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1952.
23. Siwik Z., *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*, Wrocław 1974.
24. Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2005.
25. Sosnowska D. J., *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, wyd. 1, LexisNexis, Warszawa 2012.
26. Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2009.

Akty prawne

1. Komisja Kodyfikacyjna RP Sekcja Prawa Karnego, Rozprawa nad referatem J. Makarewicza. Zaniechanie obowiązku troszczenia się, Lwów 1926, t. III, z.2.

2. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232).
3. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 11 lipca 1932 r. (Dz. U. Nr 60, poz. 571 ze zm.).
4. Rozporządzenie Rady Ministrów z 14 września 1922 r. w przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń (Dz. U. Nr 90, poz. 833).
5. Ustawa z 27 czerwca 1950 – Kodeks rodzinny (Dz. U. Nr 34, poz. 308).
6. Ustawa z dnia 18 lipca 1974 – O funduszu alimentacyjnym (Dz. U. 1974 nr 27 poz. 157).
7. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r.- Kodeks karny (Dz. U. 1969 nr 13 poz. 94).
8. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553).
9. Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. 2017 poz. 952).

Orzecznictwo

1. Postanowienie SN z 2 lutego 1952 r., K.O. 416/51 (OSN 1952, nr IV, poz. 44).
2. Uchwała SN z 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75 (OSN KW 1976, nr 7-8, poz. 86).
3. Wyrok SN z 11 kwietnia 1953 r., IV K 356/52 (OSN 1954, nr I, poz. 12).
4. Wyrok SN z 11 lipca 2013 r. IV KK 199/13.
5. Wyrok SN z 11 września 1952 r., IV K 125/52 (OSN 1953, nr I, poz. 10).

PRZEMOC EMOCJONALNA WOBEC DZIECI

Przemoc emocjonalna jest zjawiskiem niezdefiniowanym na gruncie prawnym. Fakt ten nie oznacza, że nie można znaleźć w licznych opracowaniach i publikacjach prób nazwania i przybliżenia tego zjawiska¹. Przemoc wobec dziecka kiedyś była tematem tabu, a raczej jej negatywne skutki, gdyż wielu rodziców wychowywało swoje pociechy w myśl zasady, jak nie zaboli, to nie zrozumie. Jednak w dzisiejszym świecie odchodzimy już od tego modelu wychowawczego, co nie oznacza oczywiście, że problemu nie ma. Przemoc stosowana w rodzinie określana jest jako zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie, które skierowane jest przeciwko członkowi rodziny, w tym przypadku przeciwko dziecku. Narusza ono jego prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkody. Do zachowań, które określa się mianem stosowania przemocy, zalicza się nie tylko bicie, popychanie i szarpanie, ale także wyśmiewanie, obrażanie oraz używanie w stosunku do dziecka wulgarnych słów. W swojej pracy skupię się na fundamentalnych zagadnieniach dotyczących przemocy emocjonalnej wobec dzieci, gdyż jest ona często stosowana, a zarazem trudna do udowodnienia.

Dzięki działaniom wielu kampanii edukacyjnych i społecznych, takich jak „Zła tradycja”, „Słowa ranią na całe życie”, czy „Kiedyś Twoje dziecko rozwinie skrzydła. Od Ciebie zależy czy będzie latać!”, udało się doprowadzić do ogromnego przełomu. Wychowanie dziecka przestało być postrzegane w kategoriach stosowania kar cielesnych oraz poniżania słownego, mających na celu wychowanie dziecka na „porządnego” człowieka. Mimo, że nasze społeczeństwo stało się wyczulone na stosowanie nadużyć wobec najmłodszych, nie możemy udawać, że dzieci przestały padać ofiarą przemocy, zarówno tej fizycznej, jak i psychicznej². Różnice między przemocą psychiczną, a fizyczną, są takie, iż przemoc fizyczną łatwo dostrzec, gdyż siniaki, zadrapania, czy inne ślady łatwo jest zauważyć na ciele dziecka. Również łatwiej z nią się walczy, gdyż znęcanie się fizyczne nad dzieckiem jest karalne

¹ G. Wrona, *Definicja przemocy emocjonalnej w aspekcie prawnym i psychologicznym* [w:] *Prawne, psychologiczne i społeczne aspekty przemocy emocjonalnej: jak zapobiegać przemocy i pomagać ofiarom : konferencja z okazji Międzynarodowego Dnia Ofiar Przestępstw* (red.) B. R. Arkita, Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza MS, Warszawa 2008, s. 23.

² Tamże.

i podciąga się je pod przestępstwo. Natomiast w przypadku przemocy psychicznej, nie jest już tak łatwo. Stosują ją najczęściej osoby najbliższe dla dziecka, czyli rodzice zazwyczaj niedojrzali emocjonalnie oraz rodzeństwo. Zdarza się, że nierzadko dopuszczają się jej również nauczyciele. Często jest ukrywana, a jej zidentyfikowanie jest bardzo ciężkie. Naturalnym odruchem rodzica powinno być to, iż powinien przekazywać dla dziecka jak najwięcej pozytywnych uczuć, takich jak miłość, szacunek, troska. Również takimi samymi uczuciami powinien odnosić się do jego samego. Jednak nie każdy to potrafi. Dlatego dorośli, którzy mają braki takich uczuć, wykorzystują swoje dzieci, co doprowadza do przedmiotowego ich traktowania. Zdarza się również, że rodzice w zamian za spokój i posłuszeństwo zapewniają dziecku najlepsze zabawki, ubrania, wycieczki itp.

Przemoc emocjonalna – psychiczna obejmuje zachowania dorosłych wobec dziecka, które mają na celu zadanie psychicznego cierpienia, prowadzącego do zniszczenia pozytywnego, konstruktywnego obrazu własnej osoby. Stanowi podstawę wszystkich rodzajów krzywdzenia dziecka. W definicji przemocy emocjonalnej wyróżnia się dwie części: emocjonalne znęcanie – werbalne obrażanie, upokarzanie, grożenie zranieniem i emocjonalne zaniedbywanie – nieodpowiednia opieka, brak uczucia, przyzwolenie na zachowania nieadaptacyjne³.

Tak naprawdę, każde upokorzenie dziecka jest formą przemocy emocjonalnej, polega ono na wywieraniu presji na dziecko w formie wypowiedzi słownych, zachowań, czynności, które powodują przykre przeżycia i zwykle doprowadzają do stresów i frustracji⁴. Stosowana świadomie lub nieświadomie, podobnie jak przemoc fizyczna, ma na celu zmianę zachowań i postaw dziecka, często jednak powoduje dotkliwe skutki w jego psychice”. Stosowanie przemocy emocjonalnej przez rodziców wobec dzieci, jest często oznaką ich tymczasowej utraty kontroli nad własnym zachowaniem i emocjami. Jeżeli takie sytuacje się powtarzają, to istnieje duże prawdopodobieństwo, że sam jako dziecko był ofiarą takiej przemocy. Wynika to z braku wsparcia uczuciowego od swoich rodziców i najbliższych. W konsekwencji osoba taka ma duże oczekiwania wobec własnego dziecka, a model takiego zachowania się powtarza. W takich sytuacjach konieczna jest terapia. Przemoc psychiczna wobec dziecka w jego rodzinie przejawia się najczęściej w: braku akceptacji dziecka, obwinianiu go o zaistniałą sytuację życiową rodziny, uzależniającym "dozowaniu" mu miłości w zależności od jego postawy, narzucaniu mu i wymuszaniu na nim destrukcyjnych wychowawczo form reagowania i

³ E. Lisowska, *Przemoc wobec dzieci*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2005, s. 21.

⁴ K. S. Kołodziej, *Przemoc wobec dzieci jako zjawisko społeczne i problem wychowawczy*, TKOPD, Częstochowa 2002, s. 11.

zachowania, deterioracji jego potrzeb psychicznych (miłości, bezpieczeństwa, oparcia), przedmiotowym traktowaniu dziecka, tłumieniu jego indywidualizmu, autonomii, wolności wewnętrznej i naturalności, kierowaniu pod jego adresem pejoratywnych określeń, odbieraniu mu poczucia pewności siebie i sprawczości, niszczeniu jego marzeń, celów, ideałów, ośmieszaniu dziecka, nieustannym podkreślaniu zależności i słabości dziecka, unikaniu pozytywnych emocjonalnie kontaktów z dzieckiem, szantażowaniu go emocjonalnym, blokowaniu spontaniczności dziecka, okazywaniu mu braku zaufania oraz stosowaniu wobec niego różnych form agresji emocjonalnej (rozzłoszczenie z byle powodu, szukanie "okazji" do atakowania słownego i krytykowania dziecka, podśmiewania się z niego itp.⁵). Analiza zachowań i postaw rodzicielskich wykazała, że problemem rodziców stosujących przemoc emocjonalną wobec swoich dzieci jest niezdolność do tego, aby zaakceptować frustrację, która towarzyszy im, kiedy słyszą odmowę ze strony dziecka. Słowo sprzeciwu bowiem, jest dla nich sygnałem, że dziecko dąży do samodzielności, co budzi w nich tak intensywne i negatywne emocje. Sytuacja, którą odbierają jako zagrożenie dla własnego poczucia bezpieczeństwa sprawia, że reagują natychmiast, starając się za wszelką cenę zaprowadzić porządek poprzez zastosowanie kar. Kary z kolei są dla nich oznaką siły, powodując wyciszenie wszelkich obaw związanych z utratą kontroli nad dzieckiem⁶.

Wyróżnia się następujące formy przemocy emocjonalnej:

- a) obniżanie godności dziecka, np. „nic z ciebie nie wyrośnie”.
- b) wzbudzanie poczucia winy, np. „to wszystko przez ciebie”.
- c) szantażowanie, np. „jeśli tego nie zrobisz, to...”.
- d) łamanie prywatności, np. „otwieranie listów, czytanie pamiętników itp.”.
- e) ubliżanie, np. „debilu”.
- f) przezywanie, np. „ośle, baranie, bałwanie”.
- g) ośmieszanie, np. „mały dzidziuś, spadł z księżycy”.
- h) straszenie, np. „ojcem, matką, policjantem”.
- i) grożenie, np. „zobaczmy na koniec roku szkolnego”.
- j) agresja emocjonalna, np. „krzykliwość, okazywanie gniewu”.
- k) odrzucenie emocjonalne, np. „nie zbliżaj się, precz ode mnie”.

⁵ F. Cieplý, *Problem legalności kryminalnej karcenia cielesnego małoletnich z perspektywy zasad wykładni historycznoprawnej* [w:] *Prawne aspekty karzenia małoletnich* (red.) F. Cieplý, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2011, s. 85.

⁶ S. Maćkiewicz, *Kiedy słowa ranią... Jak przemoc słowna wpływa na psychikę dziecka?* [<http://magazyntuiteraz.pl/kiedy-slowa-rania-jak-przemoc-slowna-wplywa-na-psychike-dziecka/>] data dostępu 26 listopad 2016.

- l) przymuszanie do zachowań, np. „musisz mnie słuchać, musisz się kłaniać”.
- m) lekceważenie i ignorowanie dziecka, np. ”daj mi spokój, nic mnie to nie interesuje”.
- n) nadopiekuńczość, np. „muszę wszystko wiedzieć”.
- o) izolowanie, np. „od rodziny, kolegów, towarzystwa”⁷.

Katalog zachowań składających się na przemoc psychiczną nie jest zamknięty. Można tu przytoczyć orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Katowicach⁸, które zapadło w sprawie przeciwko ojcu strzelającego z wiatrówki do świnki morskiej i kanarka, należących do jego dzieci. Ponieważ zrobił to umyślnie, aby sprawić przykrość członkom rodziny oraz w celu zademonstrowania swej siły, sąd uznał, iż był to element psychicznego znęcania się nad członkami swojej rodziny, a zatem była to forma przemocy psychicznej stosowana wobec tych osób.

Jako formę przemocy emocjonalnej, wyróżnia się również typ uwikłania emocjonalnego. Polega to na tym, że, rodzice wydają dla dziecka sprzecznie wewnętrznie komunikaty, jednocześnie pozwalając i zabraniając pewnych zachowań. Rodzice oczekują od dziecka większej samodzielności, jednocześnie ją ograniczając. Przez to dochodzi do manipulowania uczuciami dziecka. Jednak najczęstszą formą przemocy emocjonalnej jest stosowanie przez rodziców przemocy słownej. Poprzez używanie wyzwisk, rodzice odbierają godność dzieciom oraz je ranią. Ubliżanie słowne, podczas którego osoby dorosłe kierują w stronę dziecka słowa wulgarne oraz wyzwiska są dla dziecka niezmiernie bolesne i odbijają ślad w jego psychice na całe życie. Z takich przeżyć się nie wyrasta, one zostają już na zawsze, powodując, że dziecko nie tylko traci godność, ale także nabiera negatywnych przekonań na swój temat⁹. Dziecko traci poczucie bezpieczeństwa, ma zaniżone poczucie swojej wartości oraz przestaje wierzyć w swoje możliwości i w siebie. W następstwie tak negatywnych przeżyć, dziecko nabywa trwałej skłonności do odrzucania samego siebie, godząc się ze zdaniem rodziców na swój temat i spełniając ich negatywne oczekiwania. Kiedy rodzic wmawia dziecku, że jest głupie i niczego w życiu nie osiągnie, dziecko w końcu w to uwierzy i przyjmie taką samą postawę, jaką mu wmawiano, będzie się czuło życiowym nieudacznikiem nawet w życiu dorosłym i nie zmieni tego wykształcenie oraz sukcesy zawodowe, gdyż negatywny obraz samego siebie będzie w nim zbyt silnie zakorzeniony, a ból z tym związany na zawsze uwięziony w jego sercu i psychice¹⁰.

⁷ K. Socha-Kołodziej, M. Lejman, *Przemoc wobec dzieci w rodzinie i w szkole*, Częstochowa 1998, s. 8-9.

⁸ Wyrok SA z dnia 22 czerwca 2006 r., II AKa 199/06.

⁹ S. Maćkiewicz, *Kiedy słowa ranią... Jak przemoc słowna wpływa na psychikę dziecka?* [<http://magazyntuiteraz.pl/kiedy-slowa-rania-jak-przemoc-slowna-wplywa-na-psychike-dziecka/>] data dostępu 26 listopad 2016.

¹⁰ Tamże.

Należy zauważyć, że nie ma jednej przyczyny, która motywuje do tego działania. Zawsze istnieje konstelacja czynników. Do najważniejszych z nich możemy zaliczyć doświadczenie przemocy przez rodziców w okresie własnego dzieciństwa, alkoholizm, czynniki ekonomiczno- bytowe takie jak bieda lub bezrobocie, przewlekła choroba, inwalidztwo oraz zaburzenia psychiczne rodziców. Zarówno objawy, jak i konsekwencje tej przemocy, mogą być różne. K. Kmieć-Baran wymienia następujące konsekwencje: zaburzenia mowy wynikające z napięcia nerwowego dziecka, dolegliwości psychosomatyczne jak: bóle brzucha, głowy, mdłości, brak poczucia pewności siebie, wycofanie się lub depresja, zachowania destrukcyjne, częste kłamstwa, lęk przed porażką¹¹. Dzieci krzywdzone emocjonalnie cierpią, ponieważ czują, że są niekochane, niechciane, cierpią z powodu niskiej samooceny i poczucia niskiej wartości. Nabierają też przekonania, że nie potrafią osiągnąć sukcesu w żadnej formie działania¹². Należy zauważyć, iż jedne dzieci na przemoc reagują wzrostem agresywności, nieposłuszeństwem, nadpobudliwością, zaś inne zwiększoną bojaźliwością, wycofywaniem się i apatią¹³.

Dzieci dotknięte przez dłuższy czas przemocą uczą się tego, że problemy rozwiązuje się przemocą i siłą, że osoby z najbliższego otoczenia są w stanie zadawać ból psychiczny, normalne jest to, iż dziecko jest poniżane, żyje w ciągłym zagrożeniu, że aby je uspokoić, używa się presji psychicznej. Przy tym tracą również zdolność ufania innym oraz zdolność kochania. Skutki przemocy emocjonalnej są bardzo poważne, gdyż oprócz negatywnych przeżyć, dziecko posiada również trwałe deformacje psychiczne. W przypadku jednorazowego incydentu dzieci są przestraszone i zamknięte w sobie lub nadmiernie pobudzone. Jeżeli nadużycia mają charakter stały to skutki psychologiczne są bardzo poważne i wymagają pomocy i leczenia. Często występują wówczas: depresje, próby samobójcze, samookaleczenia i ucieczki z domu. Tego rodzaju przemoc jest jedną z najgroźniejszych traum dla dziecka, gdyż narusza podstawowe zaufanie dziecka do dorosłego, zwłaszcza jeśli jest to osoba bliska¹⁴. Długotrwałe krzywdy emocjonalne mogą pozbawić jednostkę możliwości i umiejętności bycia samodzielnym, twórczym i zaradnym człowiekiem społeczeństwa. Przystępczość, choroba alkoholowa, narkomania i inne przejawy patologii życia społecznego są znacznie częstsze u osób, które jako dzieci były ofiarami przemocy¹⁵.

¹¹ K. S. Kołodziej, *Przemoc wobec dzieci jako zjawisko społeczne i problem wychowawczy*, TKOPD, Częstochowa 2002, s. 11.

¹² I. Jundziłł, *Dziecko ofiarą przemocy*, WSiP, Warszawa 1993, s. 73.

¹³ A. Gądomska-Radel, *Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym*, Wydawnictwo: Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2014, s. 38.

¹⁴ A. Różnowska, *Psychoprofilaktyka agresji w szkole, depresji oraz przemocy wobec dziecka w rodzinie*, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2012, s. 96.

¹⁵ A. Pacewicz, *O przemocy wobec dzieci*, Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, Ośrodek Rozwoju Umiejętności Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1993, s. 8.

Z przemocą emocjonalną wśród dzieci, oprócz w rodzinie, możemy się również spotkać w szkole. Stosują ją nie tylko rówieśnicy, ale bardzo często również nauczyciele, którzy krzyczą, ośmieszają bądź krytykują dzieci. W trakcie przeprowadzania badań w jednej z warszawskich szkół, odnośnie przemocy wśród dzieci, wiele z nich stwierdziło, że nauczyciele nie przestrzegają ich podstawowych praw: do szacunku, godności i pewnej autonomii. Uczniowie proponowali także, by istniało prawo gwarantujące życzliwy i sprawiedliwy stosunek nauczyciela do dziecka. Niepokój budzi fakt, że 32% badanych uczniów nie czuje się bezpiecznie w szkole oraz w miejscu zamieszkania¹⁶. Z tego wynika, iż na godzinach wychowawczych, zbyt mało uwagi poświęca się zagadnieniom z zakresu przemocy wśród dzieci. W szkołach nie ma również przedsięwzięć o charakterze profilaktyczno-wychowawczym, które zarówno pedagodzy, jak i dyrektorzy powinni inicjować, a nauczyciele powinni realizować.

Uregulowania dotyczące karalności przemocy emocjonalnej możemy znaleźć przede wszystkim w kodeksie karnym¹⁷, kodeksie wykroczeń¹⁸ oraz ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie¹⁹. W Polsce w sferze przemocy emocjonalnej ściga się m.in. znęcanie się psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny²⁰. Jak wskazuje się w doktrynie i orzecznictwie, znęcanie psychiczne to powodowanie dyskomfortu psychicznego u ofiary, wzbudzanie u niej poczucia zagrożenia, niepokoju, obawy o własny los i własne mienie, straszenie, grożenie, używanie inwektyw, uprzykrzanie jej życia, robienie jej na złość. Znęcaniem psychicznym będzie, trzaskanie drzwiami, włączanie światła w późnych godzinach nocnych i hałasowanie w pomieszczeniach, w których śpi pokrzywdzony, po to, aby go wybudzić, zwłaszcza gdy konieczne jest wstawanie wczesnym rankiem, prowokowanie do kłótni, czynienie na złość, celowe wyprowadzanie z równowagi, śledzenie pokrzywdzonego²¹. Ścigane jest również przestępstwo zmuszania - to jest kto stosuje przemoc wobec osoby lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, groźby karalne, czyli grożenie innej osobie popeł-

¹⁶ K. S. Kołodziej, *Przemoc wobec dzieci jako zjawisko społeczne i problem wychowawczy*, TKOPD, Częstochowa 2002, s. 11.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

¹⁸ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz.U. 1971 nr 12 poz. 114).

¹⁹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493).

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

²¹ V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz* [<https://sip-1lex-1pl-1lex-2nowy.han.uwm.edu.pl/#/komentarz/587715863/513303/kodeks-karny-komentarz>] data dostępu 27 listopad 2016.

nieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona²². Ważne jest to, aby groźba u drugiego człowieka wywołała strach i obawę, które nie muszą, ale mogą dążyć do podporządkowania sobie woli osoby zaszczepianej osobie grożącej. Trzeba jednak pamiętać, iż groźenie oddaniem do domu dziecka, czy innej placówki opiekuńczo-wychowawczej nie stanowi przestępstwa groźby karalnej. Zbliżoną do omawianej wyżej formą psychicznej przemocy wobec dziecka może być czyn zabroniony opisany w art. 191 § 1 k.k.²³, tj. stosowanie groźby bezprawnej w celu zmuszenia innej osoby, w tym małoletniego, do określonego działania, zaniechania lub znoszenia²⁴. Przestępstwem według polskiego kodeksu karnego jest również znieważenie. W § 1²⁵ przepisu dotyczącego wyżej wymienionego przestępstwa możemy wyczytać, że kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności²⁶. W przypadku tego czynu wymaga się, aby pokrzywdzony odczuwał, że urażono jego godność osobistą. Można to zrobić zarówno pisemnie, ustnie, jak i gestem.

„Ogólnopolska diagnoza problemu przemocy wobec dzieci”, to pierwsze polskie badanie przemocy wobec dzieci i młodzieży przeprowadzone na reprezentatywnej próbie nastolatków w wieku od 11 do 17 lat. Badanie zostało przeprowadzone na ogólnopolskiej próbie (N=1005) dzieci i młodzieży w październiku i listopadzie 2012 r. Pytania dotyczyły 22 form wykorzystywania i przemocy, zarówno ze strony rówieśników, jak i dorosłych. W badanej próbie znalazło się 56% dziewcząt i 44% chłopców, 66% osób w wieku 11–14 lat oraz 34% w wieku 15–17 lat. Projekt realizowała Fundacja Dzieci Niczyje we współpracy z Millward Brown. Wyniki badania pokazują, że zdecydowana większość (71%) polskich nastolatków doświadczyła w swoim życiu przynajmniej jednej formy krzywdzenia. Analiza wyników analogicznych badań prowadzonych w USA i Wielkiej Brytanii pokazuje, że skala krzywdzenia dzieci w Polsce, szczególnie skala przemocy fizycznej ze strony dorosłych jest znacząco wyższa: w Polsce doświadczył jej co piąty badany (21%). W Wielkiej Brytanii odsetek ten jest aż 3 razy mniejszy i wynosi 7%. Z badań również wynika, że chłopcy byli częściej ofiarami przemocy fizycznej ze strony dorosłych, natomiast dziewczyny – psychicznej, a sprawcami ponad połowy przypadków zarówno przemocy fizycznej (54%), jak i psychicznej ze strony dorosłych (55%) byli

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

²³ Tamże.

²⁴ O. Trocha, *Przemoc psychiczna wobec dziecka - aspekty prawne*, [file:///C:/Users/Magda/Downloads/O_Trocha_Przemoc_psychiczna_wobec_dzieci-aspekty_prawne_Dz_K_4-37_2011.pdf] data dostępu 27 listopad 2016.

²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

²⁶ Tamże.

rodzice. Co trzeci badany nie chciał ujawnić, kim była ta osoba. Okazało się również, że co piąty młody człowiek doświadczył przemocy psychicznej ze strony dorosłych (22%), niemal tyle samo doświadczyło przemocy fizycznej (21%). Z kolei Co piąty badany doświadczył przemocy psychicznej ze strony dorosłych (22%), niemal tyle samo doświadczyło przemocy fizycznej – 21%²⁷.

Przemoc psychiczna to wciąż bardzo poważny problem, z którym ma do czynienia wiele dzieci w naszym społeczeństwie. Zgodnie z uzasadnieniem Sądu Rejonowego, każde dziecko ma prawo czuć się bezpiecznie, być kochane, mieć zaufanie do swoich rodziców, właściwą opiekę z ich strony, pomoc w zaspokajaniu potrzeb i pomoc w nauce szanowania siebie i innych ludzi oraz zasad współżycia społecznego. Wychowanie dzieci jest teraz wychowaniem bez przemocy, bez kar i bez lęku. Oparte jest na aktywnym słuchaniu, rozumieniu dziecka, stawianiu mu granic i pomaganiu w rozwoju, budzeniu dobrej motywacji do zdobywania wiedzy, zaspokajaniu potrzeb i rozsądnych życzeń dziecka, na miarę możliwości rodziców²⁸. Dlatego powinniśmy reagować, nie być bierni, obojętni oraz nauczyć się obserwować przejawy przemocy. Jeżeli mamy wątpliwości, to warto z kimś na ten temat porozmawiać. Powinniśmy również takie sytuacje zgłaszać dla pedagoga w szkole, czy przedszkolu, do którego dziecka uczęszcza. Możemy również o tym poinformować ośrodek pomocy społecznej, Policję, czy nawet Prokuraturę. Istnieje również możliwość złożenia pisma opisującego całą sytuację do sądu rodzinnego, nawet anonimowo. Istotne jest to, aby opisując zaistniałą sytuację, podać dane krzywdzącego dziecka, po to, żeby sąd mógł podjąć istotne kroki w tej sprawie. Warto również informować dzieci o przysługujących im prawach oraz zapoznać ich z nieodpłatnym telefonem zaufania dla dzieci i młodzieży.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Arkita B. R., Definicja przemocy emocjonalnej w aspekcie prawnym i psychologicznym, Warszawa 2008

²⁷ O. Trocha, M. Sajkowska, *Przemoc wobec dzieci w Polsce. Diagnoza i Rekomendacje*, [http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Zdrowie/PIRPU/Przemoc_Diagnoza_i_rekomendacje_FDN.pdf] data dostępu 26 listopad 2016.

²⁸ Uzasadnienie Sądu Rejonowego dla m. st. Warszawy z dnia 12 października 2015r., VI Nsm 805/14.

2. Ciepły F. *Problem legalności kryminalnej karcenia cielesnego małoletnich z perspektywy zasad wykładni historycznoprawnej*[w:] *Prawne aspekty karcenia małoletnich* (red.)F. Ciepły, , Warszawa 2011.
3. Gadomska-Radel A., *Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym*, Warszawa 2014.
4. Jundziłł I., *Dziecko ofiarą przemocy*, Warszawa 1993.
5. Lisowska E., *Przemoc wobec dzieci*, Kielce 2005.
6. Pacewicz A., *O przemocy wobec dzieci*, Warszawa 1993.
7. Różnawska A., *Psychoprofilaktyka agresji w szkole, depresji oraz przemocy wobec dziecka w rodzinie*, Koszalin 2012.
8. Socha - Kołodziej K., *Przemoc wobec dzieci jako zjawisko społeczne i problem wychowawczy*, Częstochowa 2002.
9. Socha-Kołodziej K., M. Lejman, *Przemoc wobec dzieci w rodzinie i w szkole*, Częstochowa, 1998.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz.U. 1971 nr 12 poz. 114).
2. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493).
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
4. Uzasadnienie Sądu Rejonowego dla m. st. Warszawy z dnia 12 października 2015r., VI Nsm 805/14.

Orzecznictwo

1. Wyrok SA z dnia 22 czerwca 2006 r., II AKa 199/06.

Inne źródła

1. [http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Zdrowie/PiRPU/Przemoc_Diagnoza_i_rekomendacje_FDN.pdf].

2. Koczyk M., *Definicja i formy przemocy* [online] dostęp 13.11.2016r. [<http://www.niebieska-linia.info/index.php/ofiary-przemocy/dziecko/rozpoznanie/41-definicja-i-formy-przemocy>].
3. Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz* [online] dostęp 27.11.2016r. [<https://sip-1lex-1pl-1lex-2nowy.han.uwm.edu.pl/#/komentarz/587715863/513303/kodeks-karny-komentarz>].
4. Maćkiewicz S., *Kiedy słowa ranią... Jak przemoc słowna wpływa na psychikę dziecka?* [online] dostęp 26.10.2016. [<http://magazyntuiteraz.pl/kiedy-slowa-rania-jak-przemoc-slowna-wplywa-na-psychike-dziecka/>].
5. Trocha O., *Przemoc psychiczna wobec dziecka - aspekty prawne* [online] dostęp 27.11.2016r. [file:///C:/Users/Magda/Downloads/O_Trocha_Przemoc_psychiczna_wobec_dzieci-aspekty_prawne_Dz_K_4-37_2011.pdf].
6. Trocha O., Sajkowska M., *Przemoc wobec dzieci w Polsce. Diagnoza i Rekomendacje* [online] dostęp 16.11.2016.

SYNDROM SZTOKHOLMSKI W KONTEKŚCIE PRZEMOCY DOMOWEJ

Uwagi wstępne

Przemoc domowa jest zjawiskiem występującym w społeczeństwie od dawna i traktowana jest jako patologia społeczna. Istnieje wiele mechanizmów, które wyjaśniają mechanizmy, kierujące zachowaniem ofiar i sprawców przemocy domowej. Jednym z nich jest syndrom sztokholmski, sklasyfikowany przeszło 40 lat temu. Mimo, że pierwotnie nie dotyczył przemocy domowej, można posłużyć się nim do wyjaśnienia zachowania oraz sprawcy przemocy w rodzinie. Celem niniejszego opracowania jest omówienie syndromu sztokholmskiego w kontekście przemocy domowej. Rozwój nauki psychologii oraz psychiatrii pozwala na poznanie mechanizmów, które sprawiają, że ofiara doznająca przemocy ze strony bliskiej osoby zachowuje się w sposób odmienny niż powinna. Syndrom sztokholmski jest odpowiedzią na pytanie dlaczego ofiara pomimo destrukcyjnych zachowań sprawcy nie decyduje się na ucieczkę?

Pojęcie przemocy domowej

Według Ireny Pospiszyl przemoc określić można jako „wszelkie nieprzypadkowe akty wykorzystujące przewagę sprawcy, które godzą w osobistą wolność jednostki, przyczyniają się do jej fizycznej lub psychicznej szkody i wykraczają poza społeczne normy wzajemnych kontaktów, albo też wszelkie akty udręczenia i okrucieństwa”. Aby można było mówić o przemocy konieczne jest wystąpienie określonych warunków, mianowicie sprawca musi czuć się osobą bezkarną, podejmowane przez niego działania naruszają dobro ofiary a realizacja przemocy spełnia jego potrzeby¹. Z kolei przemoc w kontekście rodziny określona została przez ustawodawcę jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działania lub zaniechania naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, również seksualną, powodujące

¹ L. Albański, *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Jelenia Góra 2010, s.23

szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”².

Historia syndromu sztokholmskiego

Historia syndromu sztokholmskiego sięga przeszło czterdziestu lat i związana jest z napadem na bank w Sztokholmie. 23 sierpnia 1973 roku doszło do napadu na Kreditbanken mieszącego się przy Placu Norrmalmstrong w Sztokholmie. Sprawca napadu – wówczas 32 letni Jan – Erik Olsson, wraz ze współnikiem, który dołączył do niego później przez pięć dni przetrzymywali zakładników. Jedna z przetrzymywanych kobiet zwracała się z prośbą, aby mogła opuścić bank wraz z napastnikami. Po schwytaniu napastników oraz uwolnieniu przetrzymywanych zauważono, że nawiązali oni pozytywne relacje ze swoimi oprawcami. Podczas przesłuchań nie chcieli współpracować z policją, odmawiali składania zeznań. Jakiś czas po napadzie pojawiały się doniesienia, jakoby jedna z zakładniczek i Jan – Erik Olsson zaręczyli się. Po upływie roku od napadu, zakładnicy w przeprowadzonym wywiadzie przyznali, porywacze traktowali ich dobrze i wówczas byli przekonani, że to właśnie im zawdzięczają swoje życie³. Opisane wydarzenia stały się podstawą zdefiniowania pojęcia syndromu sztokholmskiego, który niedługo potem stał się określeniem wykorzystywanym przez psychologów na całym świecie. Stało się tak za sprawą między innymi Nilsa Bejerota, psychologa, który w czasie tych wydarzeń współpracował z policją i jako po raz pierwszy użył tego terminu.

Pojęcie syndromu sztokholmskiego

Syndrom sztokholmski nie został ujęty w międzynarodowej klasyfikacji chorób i problemów związanych ze zdrowiem Światowej Organizacji Zdrowia (WHO). Nie jest zatem chorobą a stanem psychicznym występującym w określonych warunkach. Charakteryzuje się szczególnym przywiązaniem oraz identyfikacją ofiary z oprawcą. Innym z określeń opisanego stanu jest „paradoksalna wdzięczność” sformułowana przez F. M. Ochberga. Uważa on, że do wykształcenia się takiego mechanizmu dochodzi w sytuacji, kiedy sprawca posiada władzę nad życiem swojej ofiary a ofiara w poczuciu bezsilności jest całkowicie uzależniona od jego decyzji⁴. M. Symonds wyodrębnił cztery fazy, przez które ofiara przechodzi w relacji z agresorem. W pierwszej z nich ofiara nie dowierza i zaprzecza, że taka sytuacja przydarzyła się jej. Druga z nich jest krytycznym momentem, w którym

² Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493)

³ <http://wpolityce.pl/polityka/164855-dlaczego-ofiary-bronia-oprawcow-40-lat-syndromu-sztokholmskiego> [dostęp 04.07.2017 r.]

⁴ I. Rajska-Kulik, *Przemoc wewnątrzmałżeńska - uwarunkowania pozostawiania maltretowanych kobiet w krzywdzącym związku*, „Chowanna”, Katowice 2007, tom 1

uświadomią sobie położenie, w którym się znalazła. Następnie ofiara cierpi na depresję oraz stres, które wynikają z odczucia przebywania w niewoli. Ostatnia z faz polega na wewnętrznym zintegrowaniu się ofiary z oprawcą, zaakceptowaniu wyznaczonego stylu życia oraz strategii działania⁵. Jak już wspomniano syndrom sztokholmski występuje jako reakcja na silny stres spowodowany szczególnymi okolicznościami, w których ofiara się znalazła. I. Pospiszyl sformułowała jednak dodatkowe warunki, których wystąpienie jest konieczne, aby można było mówić o syndromie sztokholmskim. Pierwszym z nich jest występujące prawdopodobieństwo realnego zagrożenia życia ofiary ze względu na działania podejmowane przez sprawcę. Kolejnym z warunków wystąpienia paradoksalnej wdzięczności jest całkowite uzależnienie ofiary od sprawcy. Może być ono skutkiem stosowania przez oprawcę przemocy emocjonalnej, związanej z pojęciem „prania mózgu”. Jego efektem jest utrata poczucia własnej wartości. Sprawcy przemocy domowej najczęściej stosują podobne techniki „prania mózgu”, do których zaliczyć można izolowanie ofiary od bliskiego jej środowiska, w taki sposób, aby nie możliwe było udzielenie jej pomocy, naprzemienne stosowanie kar oraz nagród, których celem jest utrzymanie u ofiary przekonania, że poprawa relacji jest możliwa. Innym z działań sprawcy jest obciążanie ofiary obowiązkami, których nie jest w stanie wykonać, a następnie karanie jej za niewykonanie zadań. Celem takiego działania jest spowodowanie u niej poczucia zagrożenia oraz niepewności co do swojej sytuacji. Ostatnim ze stosowanych działań jest utwierdzanie ofiary w przekonaniu, że sprawca jest osobą, która posiada władzę nad wszystkim. Opisane działania sprawcy podejmują świadomie, aby podporządkować sobie ofiarę⁶. Kolejnym z warunków wystąpienia syndromu sztokholmskiego jest izolacja ofiary od świata zewnętrznego w taki sposób, aby poprawa jej sytuacji uzależniona była od działań oprawcy. Ostatnim warunkiem wystąpienia syndromu sztokholmskiego jest takie zachowanie się napastnika względem ofiary, które wskazuje pewnego rodzaju uprzejmość⁷.

Schemat rozwoju syndromu sztokholmskiego

Na schemat rozwoju syndromu sztokholmskiego składają się sytuacje w relacji sprawca – ofiara i zawsze rozpoczyna się od sytuacji stresującej dla ofiary. Podczas wydarzenia będącego źródłem syndromu sztokholmskiego była to sama sytuacja uwięzienia ofiar w siedzibie banku, w relacjach rodzinnych, są tą sytuacje mniej widowiskowe. Sprawca na tym etapie wykorzystując silne emocje, którym poddana jest ofiara, stosuje wobec niej groźby, które spełni, jeżeli nie zechce mu się podporządkować.

⁵ J. Cichła, *Dynamika i uwarunkowania przemian psychospołecznego funkcjonowania kobiet – ofiar przemocy domowej – w trakcie procesu terapeutycznego*, Głogów 2015, s.76-77

⁶ A. Grygorczuk, K. Dzierżanowski, T. Kiluk, *Mechanizmy psychologiczne występujące w relacji ofiara – sprawca przemocy*, Psychiatria 2009, nr 6

⁷ J. Cichła, *Dynamika...*, op. cit., s.78

Za pomocą przemocy fizycznej i psychicznej, utwierdza ofiarę w przekonaniu, że jej los jest zależny od niego i jego woli. Ofiara w takim położeniu nie jest w stanie uciec, nie liczy również na pomoc bliskich. Trwanie takiej zależności daje jej możliwość poznania osoby sprawcy, jak również zachowań, które wywołują u niego agresję i sposobów jej zapobiegania. Najmniejszy dobry gest ze strony sprawcy zaczyna być traktowany jako coś wyjątkowego. Ofiara idealizuje oprawcę, zaczyna widzieć w nim bliską sobie osobę. Towarzyszy jej uczucie wdzięczności za każdy przejaw pozytywnych uczuć ze strony prześladowcy. Prowadzi to do negatywnego postrzegania ludzi, którzy nie uczestniczą w tym schemacie. Są oni widziani jako osoby, które chcą skrzywdzić ją i oprawcę – wybawiciela⁸. Przyczyny opisanego procesu wyjaśnić pozwala zjawisko dysonansu poznawczego, który jest wywołany poprzez wystąpienie różnych przekonań na ten sam temat bądź różnica pomiędzy przekonaniami a podejmowanymi zachowaniami. Teoria mówi, że w takiej sytuacji człowiek podejmuje zachowania nieracjonalne i staje się uległy na naciski środowiska, w którym się znajduje, co doprowadzić ma do pozbycia się negatywnych odczuć. Po takim zachowaniu poszukuje usprawiedliwień wyjaśniających jego postępowanie. W kontekście przemocy domowej, w sytuacji gdy ofiara ze względu na przywiązanie emocjonalne i brak poczucia własnej wartości nie jest w stanie uwolnić się od oprawcy, zaczyna tłumaczyć jego destrukcyjne zachowania i przejawy agresji⁹.

Charakterystyka ofiar przemocy domowej

Traumatyczne doświadczenia związane ze stosowaniem przemocy prowadzą do negatywnych następstw w psychice ofiary. Osoby doświadczające przemocy paradoksalnie obwiniają się za te destrukcyjne wydarzenia, żyją w poczuciu spowodowanym przez sprawcę, że to ich zachowanie było źródłem agresji. Uważają się za osoby niemające kontroli nad swoim życiem, są nieufne względem innych osób. Żyją w przeświadczeniu, że sytuacja, w której się znalazły jest trwała i niemożliwa do zmienienia. Wśród najczęściej występujących cech ofiar przemocy domowej wymienić można niską samoocenę, lek, depresję oraz silną zależność¹⁰. Wykazuje się, że działania sprawcy doprowadzają ofiarę przemocy do rezygnacji z życia towarzyskiego a nawet pracy zawodowej. Zauważyć można u nich zanikanie samodzielnego myślenia oraz przyjmowanie otaczającej rzeczywistości w sposób bezkrytyczny. Podstawą funkcjonowania dla ofiar przemocy domowej jest oprawca oraz zależności zwią-

⁸ A. Błoch – Gnych, *Syndrom sztokholmski w relacjach międzyludzkich*, Niebieska Linia 2010, nr 4

⁹ T. Chochoł, *Syndrom Sztokholmski i Zaborcza Miłość*, [online] http://www.kryminalistyka.fr.pl/psycho_syndrom.php

¹⁰ A. Gromska, J. Szkurłat, *Przemoc domowa jako problem społeczny*, [w] *(Prze)moc w rodzinie: instytucjonalne formy (po)mocy*, M. Orłowska, M. Gościńicz, G. Pisarczyk (red.), Toruń 2015

zane z jego osobą. Sytuacja, w której ofiara przemocy domowej się znajduje prowadzi do różnorodnych następstw, jednym z nich jest syndrom wyuczonej bezradności. Przyjmuje się, że obejmuje on spadek aktywności w trzech sferach: motywacyjnej, emocjonalnej oraz poznawczej. Sfera motywacyjna obejmuje spadek chęci do podejmowania jakichkolwiek działań, ofiarę przemocy na tym etapie cechuje apatia oraz obojętność. W sferze emocjonalnej mieszczą się pogorszenie nastroju i depresja, których doświadcza ofiara. Ostatnia z wymienionych sfer powoduje u ofiary spadek umiejętności samodzielnego radzenia sobie z trudnościami, w sytuacjach, które dotychczas ofiara potrafiła kontrolować, zaburzone jest dostrzeganie relacji pomiędzy działaniami podejmowanymi przez ofiarę a ich następstwami¹¹. W kontekście przemocy domowej wymienić należy również inne czynniki, które warunkują takie zachowanie ofiary. Są to czynniki o charakterze środowiskowym i obejmują między innymi brak wsparcia ze strony służb społecznych i policji. Niepodejmowanie działań przez zobligowane do tego służby prowadzi do tego, że ofiara żyje w przekonaniu, że szanse otrzymania pomocy po opuszczeniu agresora są niewielkie. Może utrzymywać ofiarę w przekonaniu, że przemoc, której doświadcza jest sprawą prywatną, którą zmuszona jest rozwiązać we własnym zakresie. Skutkiem takich działań jest tylko wzmacnianie uzależnienia ofiary od sprawcy¹².

Przemoc domowa w ujęciu statystycznym¹³

Według danych zgromadzonych na podstawie działań podjętych w ramach procedury „Niebieskiej Karty” przez Policję ogólna liczba ofiar przemocy domowej w roku 2015 wyniosła około 97,5 tysiąca. Znaczący odsetek tej liczby, bo aż 71 % stanowią kobiety. Około 18 % ofiar to osoby będące małoletnimi. Zaledwie 10 % ogólnej liczby ofiar przemocy domowej stanowią mężczyźni. Znaczną dysproporcję zauważyć można również w odniesieniu do osób będących sprawcami przemocy domowej. Wśród 76 034 osób podejrzanych o stosowanie przemocy aż 70 484 było płci męskiej co stanowi, około 93 % ogólnej liczby podejrzanych. Nie dziwi więc fakt, że w kontekście sprawców przemocy domowej najczęściej mówi się o mężczyznach jako sprawcach. Niepokojący jest również fakt, że znaczna większość przypadków przemocy w rodzinie dokonywana była przez sprawców będących

¹¹ J. Maciaszek, *Wiktymologiczne aspekty przemocy w rodzinie*, [w] J. Maciaszek (red.), *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty*, Stalowa Wola 2012, s. 37-44

¹² S. D. Herzberger, *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Warszawa 2002, s. 67

¹³ Szerzej na ten temat: M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, materiał dostępny na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości [online] <https://www.ms.gov.pl/> [dostęp 04.07.2017 r.]

pod wpływem alkoholu. Pozwala to na stwierdzenie, że przemoc domowa, może być skutkiem nadużywania alkoholu, co prowadzi do patologicznych zachowań sprawców¹⁴. Należy pamiętać, że podane statystyki dotyczą interwencji podjętych jedynie przez policję w ramach procedury „Niebieskiej Karty”. Pozwala to przypuszczać, że skala zjawiska może mieć znacznie większe rozmiary i obejmuje również przypadki, które często nie są przez ofiary zgłaszane. Znacznie większą liczę ofiar przemocy domowej wskazują badania przeprowadzone przez prof. Beatę Gruszczyńską z Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości. Wynika z nich, że corocznie ofiarami przemocy w rodzinie zostaje od 700 tys. do miliona kobiet. Przemoc ta ma charakter przemocy fizycznej bądź seksualnej. Powyższe badania wskazują również, że każdego roku śmierć z powodu przemocy domowej ponosi około 150 kobiet. Przemoc domowa może przybierać również kształt przemocy o charakterze ekonomicznym. W pierwszym półroczu 2014 roku wykazano 627 przypadków przemocy o takim wymiarze. Badania wskazują jednak, że ten rodzaj przemocy jest akceptowany przez społeczeństwo i znaczny odsetek ludności uważa za akceptowalne wydzielanie pieniędzy partnerom. Usprawiedliwienie społeczne znajdują również takie zachowania jak niepłacenie alimentów czy utrudnianie podejmowania pracy przez partnera¹⁵.

Następstwa przemocy domowej

Osoby będące ofiarami przemocy w rodzinie często poza dolegliwościami fizycznymi doznają również poważnych konsekwencji natury psychicznej. Wśród najczęściej występujących skutków przemocy domowej wymienić można stany nadmiernego pobudzenia, charakteryzujące się trwaniem w stanie przygotowania na niebezpieczeństwo czy poczucie bezradności, którego konsekwencją jest brak wiary w możliwość zmiany swojego położenia. Ofiary mogą doświadczać również tak zwanych wtargnięć, czyli występujących mimowolnie wspomnień, które dotyczą przeżytych traumatycznych doświadczeń. Równie często występującym następstwem jest poczucie niskiej wartości oraz wstydu za to czego ofiary doświadczyły. Zdarza się także, że występować mogą skłonności autodestrukcyjne, nierzadko przejawiają się one w sięganiu po różnego rodzaju używki czy samookaleczanie się, a nawet próby samobójcze. Pomoc osobom, które doznały tak traumatycznych doświadczeń jest tym bardziej

¹⁴ <http://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> [dostęp 04.07.2017 r.]

¹⁵ <http://www.niebieskalinia.pl/edukacja/badania-i-raporty/5514-przemoc-domowa-i-przemoc-wobec-kobiet-co-statystyki-mowia-o-sytuacji-w-polsce> [dostęp 04.07.2017 r.]

utrudniona za względu na nieufność ofiar względem innych ludzi, spowodowaną między innymi działaniami sprawcy, który izoluje ofiarę od wsparcia bliskich jej osób¹⁶.

Formy pomocy

Jak już wspomniano wyżej osoby dotknięte syndromem sztokholmskim nie są w stanie samodzielnie uwolnić się od swojego oprawcy a naciski ze strony bliskich osób, mające ją do tego zmotywować skutkują efektem odwrotnym ze względu na specyficzny rodzaj relacji między sprawcą a ofiarą. Wobec powyższego pomoc osobom, u których syndrom sztokholmski wystąpił może być utrudniona co nie oznacza, że nie jest niemożliwa. Istotne jest, aby pamiętać, że nie należy stosować zbyt dużej presji względem ofiary, potępiać lub oceniać jej zachowań. Uświadomić należy sobie, że postawa ofiary wynika przede wszystkim z trudnego położenia, w którym się znalazła. W miarę możliwości należy wykorzystywać wszelkie dostępne środki komunikacji, aby zapewnić ofierze pouczenie, że nie jest osamotniona w swoich traumatycznych doświadczeniach¹⁷. Zdarza się, że w niektórych przypadkach ofiarom przemocy domowej niezbędne będzie udzielenie pomocy profesjonalnej w osobie psychiatry bądź psychologa. Pomoc profesjonalna obejmować może terapię farmakologiczną oraz leczenie psychologiczne. Tego rodzaju pomoc powinna skupiać się na przywróceniu u ofiary takiego sposobu myślenia, który pozwoli jej na całkowite odsunięcie się od swojego oprawcy oraz przywrócenie wiary we własne wartości¹⁸.

Podsumowanie

Przemoc w rodzinie może przybierać różne formy od przemocy fizycznej, psychicznej oraz przemocy na tle ekonomicznym. Każda z nich wywołuje poważne skutki dla ofiar sprawców przemocy. Jednym z nich jest syndrom sztokholmski, który został opisany po raz pierwszy przeszło 40 lat temu w związku z niecodziennym zachowaniem ofiar, które broniły swoich oprawców, podczas napadu na bank w Sztokholmie. Syndrom ten nie jest chorobą a stanem psychicznym, który polega na wytworzeniu się specyficznej relacji sprawca – ofiara, w której ofiara pomimo doznanych krzywd broni swojego oprawcy, ze względu na to, że nie jest w stanie zmienić sytuacji, w której się znalazła wobec czego przystosowuje się do określonych warunków. W wyjaśnieniu tego zachowania pomocne może być pojęcie dysonansu poznawczego, który opisuje przyczyny takiego zachowania. Ponieważ prze-

¹⁶ E. Lorenc (red.), *Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Warszawa 2009, s. 37-40

¹⁷ A. Błoch – Gnych, *Syndrom sztokholmski w relacjach międzyludzkich*, Niebieska Linia 2010, nr 4

¹⁸ www.biomedical.pl/psychologia/syndrom-sztokholmski-5760.html [dostęp 04.07.2017 r.]

emoc domowa jak zjawiskiem występującym na dużą skalę, niezbędne jest zapewnienie ofiarom skutecznych form pomocy, które mogą im pomóc w uwolnieniu się od sprawcy. W przypadku syndromu sztokholmskiego pomoc ta może być trudna, ze względu na to że ofiara nie jest przekonana co do możliwości zmiany swojej sytuacji a próby pomocy innych osób odbiera jako zagrożenie. W związku powyższym nierzadko zdarza się, że przypadku objęte wskazanym syndromem wymagają profesjonalnej pomocy w osobie psychologa bądź psychiatry.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Albański L., *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Jelenia Góra 2010
2. Błoch – Gnych A., *Syndrom sztokholmski w relacjach międzyludzkich*, Niebieska Linia 2010, nr 4
3. Cichła J., *Dynamika i uwarunkowania przemian psychospołecznego funkcjonowania kobiet – ofiar przemocy domowej – w trakcie procesu terapeutycznego*, Głogów 2015
4. Chochoł T., *Syndrom Sztokholmski i Zaborcza Miłość*, [online] www.kryminalistyka.fr.pl/psycho_syndrom.php
5. Gromska A., Szkurłat J., *Przemoc domowa jako problem społeczny*, [w] *(Prze)moc w rodzinie: instytucjonalne formy (po)mocy*, Orłowska M., Gościńiewicz M., Pisarczyk G. (red.), Toruń 2015
6. Grygorczuk A., Dzierżanowski K., Kiluk T., *Mechanizmy psychologiczne występujące w relacji ofiara – sprawca przemocy*, *Psychiatria* 2009, nr 6
7. Herzberger S. D., *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Warszawa 2002
8. Lewoc M., *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, *Materiał dostępny na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości* [online] <https://www.ms.gov.pl/>
9. Lorenc E. (red.), *Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Warszawa 2009
10. Maciaszek J., *Wiktymologiczne aspekty przemocy w rodzinie*, [w] J. Maciaszek (red.), *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty*, Stalowa Wola 2012

11. Rajska-Kulik I., *Przemoc wewnątrzmałżeńska - uwarunkowania pozostawiania maltretowanych kobiet w krzywdzącym związku*, „Chowanna”, Katowice 2007, tom 1

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493)

Inne źródła

1. <http://wpolityce.pl/polityka/164855-dlaczego-ofiary-bronia-oprawcow-40-lat-syndromu-sztokholmskiego>.
2. http://www.kryminalistyka.fr.pl/psycho_syndrom.php.
3. <http://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>.
4. <http://www.niebieskalinia.pl/edukacja/badania-i-raporty/5514-przemoc-domowa-i-przemoc-wobec-kobiet-co-statystyki-mowia-o-sytuacji-w-polsce>.
5. www.biomedical.pl/psychologia/syndrom-sztokholmski-5760.html.

PROBLEM PRZEMOCY WOBEC KOBIET W RODZINIE – STUDIUM PRAWNOKRYMINOLOGICZNE

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie problemu przemocy wobec kobiet, ofiar przemocy domowej poprzez wyjaśnienie ogólnych aspektów dotyczących przemocy w rodzinie, dokładne scharakteryzowanie rodzajów przemocy, psychiki kobiety dotkniętej problemem przemocy w rodzinie oraz ukazanie zarysu przeciwdziałania wobec tego rodzaju przemocy w ujęciu prawnym.

I. Ogólne uwagi dotyczące przemocy w rodzinie

Dla dokładnego przedstawienia oraz zrozumienia problemu przemocy w rodzinie (nazywanej także „przemocą domową”¹), której ofiarą jest kobieta, na samym początku należy określić co oznacza i czym charakteryzuje się przemoc domowa, gdyż tylko precyzyjne wyjaśnienie tego pojęcia pozwala na odróżnienie aktu przemocy od innego rodzajowo podobnego zachowania, co umożliwi odpowiednio określenie stopnia natężenia tego zjawiska². Przemoc domową w literaturze przedmiotu definiuje się jako „zamierzone działania bądź rażące zaniedbania dokonywane przez jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym, wykorzystujące istniejącą lub stworzoną przez okoliczności przewagę sił bądź władzy i powodujące u ich ofiar szkody lub cierpienie, naruszające ich prawa i dobra osobiste, a w szczególności ich życie bądź zdrowie, zarówno fizyczne jak i psychiczne”³. Co więcej, ten rodzaj przemocy posiada również definicję legalną, która zawarta jest w art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁴ [dalej: u.p.p.r.], który określa przemoc w rodzinie jako „(...) jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób [członków rodziny] (...), w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym

¹ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne*, Kraków 2014, s. 310.

² S. D. Herzberger, *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Warszawa 2002, s. 16.

³ M. Cabalski, op. cit., s. 311.

⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005 Nr 180 poz. 1493), źródło [online]: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsSe-rvlet?id=WDU20051801493>, dostęp 19.11.2016r.

seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.(...)”⁵.

Analizując powyżej przywołane definicje, należy dojść do wniosku, że aby mówić o przemoc domowej, muszą wystąpić cztery elementy sytuacyjne: działania bądź rażące zaniedbania, intencjonalność w zachowaniu osoby stosującej przemoc w rodzinie, wykorzystanie stworzonej bądź istniejącej już przewagi władzy lub sił oraz wywołanie u ofiary przemocy cierpienia lub szkód, które naruszają jej prawa i dobra osobiste⁶.

Pierwszy z wymienionych powyżej elementów w literaturze przedmiotu postrzegany jest jako powtarzające się albo też jednorazowe akty stosowania presji psychicznej w sposób uporczywy bądź też jako użycie siły fizycznej, które w rezultacie powoduje poczucie nękania domownika będącego ofiarą tej przemocy. Zaniedbania zaś, klasyfikowane są jako zaniechania w dokonywaniu czynności, do których sprawca przemocy został zobowiązany (jak np. pielęgnowanie chorej małżonki). Co ważne, zachowanie takie, uznawane jest za niezgodne z zasadami współżycia społecznego.

Intencjonalność poczynąń sprawcy przemocy objawia się w postaci chęci pozyskania przez niego możliwości kontroli, podporządkowania bądź też karcenia swojej ofiary, dlatego rzeczona intencjonalność posiada przymiot umyślności w znaczeniu prawnokarnym⁷, w związku z czym jest ona definiowana jest jako umyślne podejmowane czynności przez sprawcę wobec osoby najbliższej (ofiary przemocy) w celu świadomego jej skrzywdzenia⁸.

Trzeci element wchodzący w skład aktu przemocy dotyczy wykorzystania przewagi władzy bądź siły. W takiej sytuacji, zawsze na początku należy porównać i zbadać proporcję i charakter zależności sił występujących pomiędzy ofiarą a sprawcą przemocy domowej, gdyż o użyciu przemocy w rodzinie decyduje zwykle jedynie zauważalna nierównowaga w rozkładzie sił pomiędzy uczestnikami takiego zdarzenia, tak więc jest to sytuacja, w której wyraźnie słabsza ofiara nie posiada przewagi nad znacznie silniejszym napastnikiem⁹.

Ostatni z wymienionych, lecz w żaden sposób nie mniej ważny element aktu przemocy, który w skrócie można określić jako spowodowanie u ofiar przemocy całego szeregu dolegliwości przez sprawcę, kreuje obowiązek niezbędnego ustalenia czy jego działania wywołały szkody w zdrowiu psychicznym bądź fizycznym ofiary oraz czy powstało u niej poczucie strachu, lęku, bólu bądź co

⁵ Ibidem.

⁶ Idem, *Przemoc stosowana...*, op. cit., s. 311.

⁷ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne*, Kraków 2014, s. 311.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

najmniej uczucie skrzywdzenia. W przypadku przemocy domowej, najczęściej naruszanymi dobrami domownika są jego prawa do szacunku, nietykalności cielesnej, zdrowia czy też godności poprzez np. zabieranie lub niszczenie przedmiotów będących własnością ofiary, utrudnianie korzystania ze wspólnego mieszkania, wyzywanie jak również poniżanie. Tego rodzaju naruszenia zazwyczaj powodują powstanie poczucia niebezpieczeństwa utraty zdrowia lub życia bądź też polegają na poniżeniu godności bądź integralności cielesnej ofiary, a w skrajnych przypadkach, takie zachowanie sprawcy przemocy, może objawiać się również atakiem na swobodę dysponowania własnym ciałem w kontaktach seksualnych¹⁰.

Przedstawione powyżej rozważania na temat przemocy stosowanej w rodzinie, posiadają wymiar ogólny. W tym miejscu, należy zwrócić także uwagę na definicję przemocy wobec kobiet w rodzinie reprezentowaną przez AMNESTY INTERNATIONAL SEKCJA POLSKA¹¹, która określając czym jest przemoc wobec kobiet w ogólności, przemoc domową traktuje jako jeden z poziomów przemocy wobec kobiet. Przy wykorzystaniu metody wyliczenia pewnych zachowań, które kwalifikują się jako przejawy istnienia przemocy wobec kobiet w rodzinie, wskazuje m.in.: maltretowanie kobiet przez ich partnerów, molestowanie dziewczynek, gwałt małżeński, ale także naruszenie praw kobiet, które wykonują pracę w domu jak np. brutalność fizyczna i wykorzystanie seksualne kobiety pracującej jako pomoc domowa¹².

Należy zwrócić szczególną uwagę na to, iż w zależności od całego katalogu cech posiadanych przez ofiarę, rolę jaką odgrywa w danej rodzinie (czy ofiarą jest np. ojciec, dziecko czy też matka) jak też płęć osoby dotkniętej przemocą w rodzinie, charakter przemocy domowej będzie w pewnym stopniu odbiegał od ogólnego jej opisu. Przemoc domowa stosowana wobec kobiet jest tego doskonałym przykładem.

II. Rodzaje oraz wpływ przemocy domowej na psychikę kobiety jako jej ofiary

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że przemoc wobec kobiet jest zjawiskiem posiadającym bogatą genezę historyczną, gdyż stanowi ona w stosunkach pomiędzy kobietami i mężczyznami historyczny przejaw nierówności sił, która doprowadziła do dyskryminowania oraz zdominowania ko-

¹⁰ Ibidem.

¹¹ AMNESTY INTERNATIONAL SEKCJA POLSKA – polska struktura międzynarodowej organizacji pozarządowej powstałej w listopadzie 1960r. w Wielkiej Brytanii. Głównym celem organizacji jest zapobieganie naruszeniom praw człowieka przy wykorzystaniu wszelkich pokojowych inicjatyw obywatelskich. Sekcja w Polsce istnieje od połowy lat 70 XX wieku.

¹² Źródło [online]: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ERDAIRIZrJIJ:https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/02/przemoc_wobec_kobiet_w_rodzinie_i_relacjach_intymnych_2006.pdf+&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl, dostęp 23.06.2017r.

biet przez mężczyzn, zwłaszcza w relacjach domowych. Źródeł omawianej przemocy można doszukiwać się już w czasach starożytnych, gdzie wśród społeczeństwa panowało ogólne przyzwolenie na stosowanie prawa fizycznego karcenia żony i dzieci przez męża, a zachowanie odwrotne do powyższego, uznawano za „czyn ordynarny”. Co więcej, na kartach historii zapisało się także wiele przypadków legalizacji tego rodzaju zachowania, a mianowicie mowa tutaj o powstałym w Ameryce Północnej (dokładnie w II połowie XIX wieku) przywileju mężczyzny, polegającym na możliwości bicia swojej żony przez męża laską bądź kijem, ciągnięcia jej za włosy, a także kopaniu jej oraz pluciu zębami prosto w twarz. W doktrynie podkreśla się, że tak drastyczne uregulowania dotyczące traktowania kobiet w rodzinie, były efektem tego, że tworzone były one głównie przez mężczyzn¹³.

Współcześnie, problem przemocy w rodzinie wobec kobiet jest coraz częściej poruszany i co więcej, stanowi on przedmiot zainteresowania coraz szerszego grona ekspertów w tej dziedzinie, którzy dokonując jego ścisłej analizy, dokonali podziału przemocy domowej wobec kobiet na pięć form, które najczęściej występują w praktyce.

Pierwszym wyodrębnionym w literaturze przedmiotu rodzajem przemocy domowej wobec kobiet jest przemoc fizyczna. Definiowana jest ona jako każde agresywne zachowanie, które skierowane jest przeciwko ciału kobiety jako ofiary przemocy, które może doprowadzić do odczuwania przez nią bólu, a także może wywołać fizyczne obrażenia¹⁴ takie jak np. rany, stłuczenia, złamania, sińce, zadrapania czy otarcia skóry. Do katalogu czynności kwalifikujących się jako przemoc fizyczna należą m.in. uderzenie kobiety pięścią, kopnięcie jej, bezpośredni atak z użyciem, kija, noża bądź też innej broni, ale także gryzienie, przypalanie papierosem skóry kobiety bądź wiązanie jej nóg i rąk. Nieco rzadziej pojawiającymi się w praktyce aktami przemocy fizycznej są celowe poparzenia czy też oblewanie kobiety substancjami żrącymi. Jednakże należy także zwrócić uwagę na to, że formy przemocy fizycznej, mogą także objawiać się w sposób bezśladowy jak np. policzkowanie, popychanie, oplukiwanie, szarpanie kobiety za włosy czy też celowe stwarzanie sytuacji zagrożenia życia bądź zdrowia kobiety (np. jazda samochodem z nadmierną prędkością po śliskiej nawierzchni)¹⁵.

¹³ Źródło [online]: <http://www.ekologiasztuka.pl/txt/zachorowska2.rtf>, dostęp 23.06.2017r.

¹⁴ A. Jabłońska – Chmielewska, M. Członkowska, *Przemoc w stosunku do kobiet (na podstawie materiałów Klubu Demokratycznej Unii Kobiet)* [w:] *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, red. M. Binczyckiej – Anholcer, Warszawa 2003, s. 306.

¹⁵ Ibidem, s. 128.

Przemoc psychiczna, jako druga najczęściej występująca forma przemocy w rodzinie wobec kobiety, określana jest jako działanie, które finalnie ma doprowadzić do uzależnienia kobiety od agresora¹⁶. Stanowi ona najmniej widoczną formę przemocy, w związku z czym jest ona najtrudniejsza do wyrycia, a także do udowodnienia¹⁷. Przejawia się na wiele różnych sposobów, a lista „psychicznych obrażeń” doznawanych przez kobietę będącą ofiarą przemocy stosowanej przez osoby dla niej bliskie wydaje się być nieograniczona, lecz pomimo tego do najczęstszych przejawów przemocy psychicznej należą: ataki słowne, wyzwiska, szantaż emocjonalny, groźby, poniżanie, wyśmiewanie, wmawianie kobiecie choroby psychicznej a także jej ciągłe krytykowanie¹⁸. Niestety, często przemoc psychiczna staje się bardziej bolesna niż rany fizyczne, z uwagi na fakt, że systematycznie stosowana przemoc psychiczna doprowadza do odczuwania ciągłego stresu oraz głębokiego stanu lękowego przez kobietę, co w efekcie może prowadzić do obniżenia jej samooceny, do powstania stanów depresyjnych a nawet do popełnienia samobójstwa przez ofiarę¹⁹.

Jako trzecią wyróżnianą w literaturze formą przemocy wobec kobiet w rodzinie jest przemoc ekonomiczna. Polega ona głównie na uniemożliwieniu kobiecie przez sprawcę przemocy dostępu do rodzinnego źródła finansowego, a także pozbawienie kobiety możliwości wykonywania pracy zarobkowej²⁰. Ten rodzaj przemocy, często objawia się zabieraniem pieniędzy kobiecie, uporczywie sprawowaną kontrolą nawet najdrobniejszych wydatków ofiary, wydzielaniu małych kwot, które nie wystarczają na konkretne zakupy czy też polega na zmuszaniu kobiety do pytania się o zgodę na wydanie nawet symbolicznych sum pieniędzy²¹.

Niestety, przestępstwa na tle seksualnym nie są zjawiskami występującymi jedynie w społeczności przestępczej, czego dowodem jest występowanie przemocy seksualnej w rodzinie, której ofiarą najczęściej padają kobiety. W doktrynie podkreśla się, że jako przemoc seksualną postrzega się każdy przejaw wymuszania aktywności seksualnej²². Do form przemocy seksualnej zalicza się: intymne dotykanie oraz stosunek oralny lub analny wbrew woli partnerki, rozbieranie kobiety przy użyciu siły, filmowanie lub fotografowanie stosunku seksualnego (na co kobieta nie wyraża zgody), zmuszanie do oglądania filmów pornograficznych, a także gwałt i gwałt małżeński. Zgwałcenie w małżeństwie

¹⁶ A. Kowalewska, *Przemoc w rodzinie – aspekty psychologiczne* [w:] *Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych*, red. E. Kowalewska – Borys, Warszawa 2012, s. 28.

¹⁷ M. Cabalski..., op. cit., s. 128.

¹⁸ A. Kowalewska..., op. cit., s. 28.

¹⁹ M. Cabalski, op. cit., s. 129.

²⁰ A. Jabłońska – Chmielewska, M. Członkowska, *Przemoc...*, op. cit., s. 306.

²¹ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Warszawa 2007, s. 23.

²² A. Jabłońska – Chmielewska, M. Członkowska, *Przemoc...*, op. cit., s. 306.

poważnie narusza wolność seksualną kobiety i co więcej, z uwagi na relację jaka występuje pomiędzy żoną a mężem, godzi ono także w prawidłowe funkcjonowanie całej rodziny (jako podstawowej jednostki społecznej), co w konsekwencji może doprowadzić do dysfunkcji stosunków rodziców z dziećmi²³. Z uwagi na powagę tego zjawiska, w polskim porządku prawnym zgwałcenie w małżeństwie stanowi przestępstwo zgwałcenia (co wynika z art. 197 Kodeksu karnego²⁴), które podlega karze sądowej. W doktrynie wyróżnia się trzy zasadnicze formy gwałtu małżeńskiego, a mianowicie: gwałt z pobiciem (charakterystyczny dla agresywnych sprawców), gwałt nieagresywny (definiowany jako zmuszanie do bardzo częstych kontaktów seksualnych) oraz gwałt obsesyjny (objawiający się jako przedmiotowe traktowanie partnerki w trakcie stosunku płciowego oraz zmuszanie żony przez męża do zaspokajania bardzo dotkliwych dla kobiety fantazji erotycznych męża)²⁵.

Bez względu na rodzaj doświadczanej przemocy domowej przez kobietę, zawsze pozostawia ona negatywny ślad, gdyż doświadczanie przemocy, pomimo powstałych szkód fizycznych powoduje także rozległe i trwałe następstwa w psychice i mentalności kobiety²⁶. Konsekwencje psychiczne, które związane są z doświadczaniem przemocy domowej przez kobietę przybierają dotkliwą formę reakcji pourazowych, głównie ze względu na długotrwałe przebywanie w stanie odczuwania silnego stresu oraz bezpośredniego kontaktu w oprawcę²⁷. Zgodnie z głoszonymi teoriami przez psychologów i psychiatrów, samoobronny system każdego człowieka, pod wpływem negatywnych emocji i sytuacji ulega przeciążeniu i w wynaturzonym stanie utrzymuje się jeszcze długo po ustaniu niebezpiecznych i szkodliwych emocji oraz sytuacji²⁸. Taki stan występuje bardzo często u kobiet jako ofiar przemocy domowej. Zazwyczaj mają one bardzo silne poczucie winy, gdyż uznają, że odpowiadają one za akty przemocy stosowanej wobec nich, bowiem są przekonane, że to właśnie one sprowokowały takie zachowanie sprawcy. Doskonałym przykładem wywołania katastrofalnych skutków przemocy wobec kobiet jest sprawa, która została rozstrzygnięta przez Sąd Apelacyjny w Krakowie Wydział I Cywilny, w której został wydany wyrok z dnia 19 grudnia 2012r. (Sygn. akt: I ACa 1218/12, LEX nr 1315681²⁹). W powyższej sprawie, kobieta jako ofiara gwałtu, przemocy a także gróźb pozbawienia

²³ A. Michalska – Warias, *Zgwałcenie w małżeństwie. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Warszawa 2016, s. 45.

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks karny (Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553), źródło [online]: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>, dostęp 20.11.2016r.

²⁵ Idem, *Przemoc stosowana...*, s. 129.

²⁶ A. Gromska, J. Szkurłat, *Przemoc domowa jako problem społeczny* [w:] *Przemoc w rodzinie. Instytucjonalne formy pomocy*, red. M. Orłowska, M. Gościńiewicz, G. Pisarczyk, Toruń 2015, s. 194.

²⁷ Ibidem, s. 96.

²⁸ Ibidem, s. 96.

²⁹ Źródło [online]: http://han.uwm.edu.pl/han/lex3/lex.online.wolterskluwer.pl/WKPLOnline/index.rpc;jsessionid=6A87C2A2A0FF11EA7618540F0A79BA94?#content.rpc--ASK--nro=521409377&wersja=0&=&fullTextQuery.query=wyrrok+S%25C4%2585du+Rejonowego+w+J%25C4%2599drzejowie+z+dnia+3+kwietnia+2009+roku+w+sprawie+II+K+43%252F07&reqId=1498228290292_1651711684&class=CONTENT&loc=4&full=1&hld=5, dostęp 23.06.2017r.

życia, poniosła najwyższą cenę, a mianowicie cenę własnego życia, gdyż obciążenie psychiczne, którego doznała na skutek silnej agresji ze strony sprawcy, spowodowało jej przedwczesną śmierć. Co więcej, kobiety jako ofiary przemocy, charakteryzują się głęboką nieufnością wobec innych osób, niską samooceną, są uzależnione od poczynań innych, posiadają dolegliwości psychosomatyczne, lęki, obniżony nastrój, a także zmagają się z depresją³⁰.

Tak ciężka sytuacja kobiet dotkniętych problemem przemocy w rodzinie, często w ich mniemaniu jest nie do naprawienia, gdyż nie widzą one żadnych perspektyw poprawy warunków swojego życia, z powodu bardzo nadszarpniętej odporności psychicznej, dlatego tak ważne jest objęcie ochroną prawną kobiet jako ofiar przemocy domowej.

III. Krótki zarys przeciwdziałania przemocy domowej wobec kobiet w ujęciu prawnym

Głównym aktem prawnym w Polsce rozkładającym „parasol ochronny” nad kobietami, które doświadczają przemocy we własnej rodzinie jest przywoływana już wcześniej ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Stanowi ona ważny instrument w zwalczaniu przemocy w rodzinie, gdyż ta ustawa kreuje kilka kluczowych metod przeciwdziałania przemocy w domowej, którymi są m.in. odizolowanie kobiety od sprawcy przemocy czy też współpraca licznych podmiotów z zakresu wymaganej w takiej sprawie specjalizacji, jak np. ośrodki terapeutyczne³¹. Jednakże ogromne znaczenie w przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet w rodzinie ma interdyscyplinarna działalność organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości oraz innych instytucji, która efektywnie wpływa na stopniowe zmniejszanie się omawianego zjawiska w praktyce. Zespoły interdyscyplinarne, powołane na podstawie art. 9a u.p.p.r. składają się z przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, Policji, ochrony zdrowia, oświaty, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, organizacji pozarządowych, ale także z kuratorów sądowych, prokuratorów oraz innych podmiotów aniżeli powyżej wskazane (art. 9a ust. 3,4,5 u.p.p.r.)³². Ich zadaniem jest realizowanie wspólnych działań przeciwdziałających przemocy w rodzinie (w tym także przemocy wobec kobiet) w ramach swoich obowiązków służbowych czy też zawodowych³³.

Co ważne, kobietom dotkniętym przemocą domową, na podstawie przywoływanej ustawy, udziela się bezpłatnej pomocy w zakresie: poradnictwa medycznego, prawnego, psychologicznego,

³⁰ A. Gromska, J. Szkurłat, *Przemoc domowa jako problem społeczny* [w:] *Przemoc w rodzinie. Instytucjonalne formy pomocy*, red. M. Orłowska, M. Gościńiewicz, G. Pisarczyk, Toruń 2015, s. 194.

³¹ Ibidem, s. 101.

³² Ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005 Nr 180 poz. 1493), źródło [online]: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20051801493>, dostęp 19.11.2016r.

³³ Ibidem, s. 104.

zawodowego, socjalnego oraz rodzinnego (art. 3 ust 1 pkt 1 u.p.p.r.). Co więcej, udziela się także ochrony przed domownikami stosującymi wobec niej przemoc poprzez zapewnienie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie czy też pomocy w uzyskaniu mieszkania (jeśli kobieta – ofiara przemocy nie posiada tytułu prawnego do zajmowanego wraz ze sprawcą lokalu). Istotnym aspektem w przypadku przemocy fizycznej jest również zapewnienie kobiecie dostępu do badań lekarskich, przeprowadzanych w celu ustalenia przyczyn oraz rodzaju uszkodzeń ciała, a także wydanie stosowanego zaświadczenia lekarskiego dotyczącego zaistniałej sytuacji (art. 3 ust.1 pkt 5 u.p.p.r.).

Kluczowe również znaczenie w zwalczaniu tego rodzaju przemocy ma podejmowanie wielu działań, nie tylko w stosunku do kobiet, które są ofiarami przemocy, ale także wobec jej sprawców. Działania te mogą polegać na stosowaniu środków, które mają zapobiec kontaktowaniu się z kobietami pokrzywdzonymi czy też na oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych, o czym stanowi art. 4 u.p.p.r.³⁴. Co więcej, nieocenione znaczenie mają również działania podjęte wobec całej rodziny dotkniętej przemocą domową, takich jak: prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (głównie działania edukacyjne) w ramach gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, które to służy wzmocnieniu opiekuńczo – wychowawczych kompetencji rodziców, realizowanie programów udzielania specjalistycznej pomocy (zwłaszcza popularyzowaniu metod wychowawczych sprzeciwiających się aktom przemocy) oraz monitorowanie zjawiska przemocy w danej rodzinie³⁵.

Istotną instytucją w polskim porządku prawnym dotyczącym zwalczania przemocy domowej są tzw. „Niebieskie Karty”. Jest to procedura, która obejmuje zespół czynności podejmowanych jak i realizowanych w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w danej rodzinie (w tym przemocy wobec kobiety), a jej prowadzenie nie wymaga zgody samej ofiary przemocy (art. 9d ust. 1 u.p.p.r.)³⁶. Obowiązek realizowania powyższej procedury zgodnie z art. 9d ust. 2 u.p.p.r. spoczywa na przedstawicielach gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, oświaty, Policji i ochrony zdrowia. Do zakresu ich działań należy diagnoza sytuacji i potrzeb kobiety, wobec której istnieje prawdopodobieństwo, że jest ofiarą przemocy domowej oraz udzielenie jej kompleksowych informacji na temat możliwości uzyskania

³⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005 Nr 180 poz. 1493), źródło [online]: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsSerwlet?id=WDU20051801493>, dostęp 19.11.2016r.

³⁵ Źródło [online]: <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4659-obraz-gmin-po-nowelizacji-przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzynie-a-sytuacja-dzieci>, dostęp 20.11.2016r.

³⁶ Ibidem.

przez nią pomocy (np. psychologicznej, pedagogicznej bądź prawnej), jak również przede wszystkim podejmowanie niezbędnych działań, aby uchronić kobietę, jako ofiarę przemocy domowej przed dalszymi aktami przemocy, poprzez np. składanie systematycznych wizyt w domu kobiety w celu sprawdzenia stanu jej bezpieczeństwa bądź (w bardziej drastycznych przypadkach) organizację opieki medycznej³⁷. Ponadto, należy zaznaczyć, że warunki przeprowadzenia rozmowy z kobietą dotkniętą przemocą w rodzinie przez powyżej wskazane podmioty (w związku z prowadzoną wobec niej procedurą „Niebieskie Karty”) muszą być odpowiednie, czyli takie, które dają gwarancję swobodnej wypowiedzi, poszanowania jej godności oraz zapewniają kobiecie poczucie bezpieczeństwa³⁸. W ramach tej procedury wypełniane są odpowiednie formularze, których zasady prowadzenia szczegółowo opisuje Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”³⁹.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy przyznać, iż kwestia ochrony i przeciwdziałania agresji stosowanej wobec kobiet w rodzinie to tzw. pozytywny obowiązek państwa, który charakteryzuje się zapewnieniem kobietom prawa do życia oraz integralności fizycznej oraz psychicznej, co widoczne jest w braku nadrzędnego charakteru uprawnień sprawcy przemocy w stosunku do praw kobiet jako ofiar tego rodzaju agresji⁴⁰. Takie stanowisko zostało potwierdzone także w utrwalonym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, m.in. w orzeczeniu z dnia 31 maja 2007r. w sprawie 7510/04 *Kontrová v. Słowacja*, (LEX nr 288875)⁴¹ a także w rozstrzygnięciu z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie 33401/02 *Opuz v. Turcja*, (LEX nr 504340)⁴².

IV. Podsumowanie

Dokonując analizy procesu socjalizacji kobiet oraz ich przygotowania do wypełniania obowiązków społecznie przyjętych za przypisane właśnie kobietom, jako przedstawicielkom tzw. „słabej płci”, można zauważyć przyczyny godzenia się kobiet na różnego rodzaju formy przemocy stosowanej wobec nich. Posłuszeństwo, ogromna zależność od drugiego człowieka oraz bierność wobec nadmiernej przewagi sił innej osoby są tak silnie promowane w metodzie tradycyjnego wychowywania dzie-

³⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, źródło [online]: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112091245>, dostęp 20.11.2016r.

³⁸ M. Zając, *Procedura „Niebieskie Karty”. Realizacja zadań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wrocław 2012, s. 111.

³⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, źródło [online]: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112091245>, dostęp 20.11.2016r.

⁴⁰ Źródło [online]: <http://www.cpk.org.pl/plik,152,niezbednik-sedziego-przemoc-wobec-kobiet-w-rodzinie-pdf.pdf>, dostęp 23.06.2017r

⁴¹ Ibidem.

⁴² Źródło [online]: <http://han.uwm.edu.pl/han/lex3/lex.online.wolterskluwer.pl/WKPLOnline/index.rpc;jsessionid=6A87C2A2A0FF11EA7618540F0A79BA94?#content.rpc?nro=520598036&wersja=0&>, dostęp 23.06.2017r.

czą, że stają się one przeszkodą w skutecznej a przede wszystkim efektywnej samoobronie w sytuacjach nadużyć emocjonalnych, fizycznych a także seksualnych w ich późniejszym wieku. Kobiety, które doświadczają agresji fizycznej we własnym domu, często poszukują winy w swoim zachowaniu, starając się tak je modyfikować, aby już więcej nie wywoływać kolejnych ataków przemocy, nie wiedząc o tym, że to nie w nich jako ofiarach przemocy, znajduje się przyczyna agresywnego działania sprawcy, a właśnie w nim samym. Zdaniem Arnolda Herberta Buss'a⁴³ agresywność wobec kobiet, zazwyczaj stanowi nawyk napastowania sprawcy, co może stanowić swego rodzaju komponent jego osobowości. Zgodnie z tą koncepcją, wrogość wobec kobiet, jako pewien rodzaj emocji stanowi przejaw niechęci, pogardy a także agresji związanej z pojawiającymi się symptomami zemsty wobec kobiety⁴⁴. Tego rodzaju patologiczne zachowania, objawiające się w różnych formach tj. przemoc fizyczna, psychiczna, ekonomiczna czy też seksualna, jedynie potęgują czynniki, które ostatecznie destrukcyjnie wpływają na cały organizm kobiety, poczynając od jej ciała, poprzez materialną sytuację bytową a kończąc na wyniszczonej psychice ofiary, która ostatecznie często zapada na depresję⁴⁵. Dlatego też, tak ważna jest prawna ochrona kobiet dotkniętych przemocą domową, która daje możliwość przerwania tej destrukcyjnej sytuacji życiowej kobiety nią dotkniętej, przy pomocy organów państwowych, czego dobrym przykładem jest wdrażana w określonych przypadkach procedura „Niebieskie Karty”, dzięki czemu, zjawisko tego rodzaju przemocy nie pozostaje tematem tabu, gdyż nie może być on bagatelizowany ani przez prawo ani przez państwo ani przez środowisko, w którym kobieta egzystuje.

BIBLIOGRAFIA

⁴³ Arnold Herbert Buss (ur. 07.08.1924r.) – emerytowany profesor psychologii na University of Texas at Austin w Stanach Zjednoczonych, specjalizujący się przede wszystkim w tematyce agresji, temperamentu, samoświadomości oraz nieśmiałości człowieka. Autor wielu publikacji naukowych z zakresu psychologii.

⁴⁴ Źródło [online]: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:5u-0_2shb78J:cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-d951fcbb-80e9-4c48-b492-a76a5967d245/c/19.pdf+&cd=4&hl=pl&ct=clnk&gl=pl, dostęp 23.06.2017r.

⁴⁵ Idem, *Przemoc w rodzinie...*, s. 31.

Literatura

1. Cabalski M., *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne*, Kraków 2014;
2. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji*, Warszawa 2014;
3. Gromska A., Szkurłat J., *Przemoc domowa jako problem społeczny* [w:] *Przemoc w rodzinie. Instytucjonalne formy pomocy*, red. M. Orłowska, M. Gościńiewicz, G. Pisarczyk, Toruń 2015;
4. Gruszczyńska B., *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Warszawa 2007;
5. Herzberger S. D., *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Warszawa 2002;
6. Jabłońska – Chmielewska A., Członkowska M., *Przemoc w stosunku do kobiet (na podstawie materiałów Klubu Demokratycznej Unii Kobiet)* [w:] *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, red. M. Binczyckiej – Anholcer, Warszawa 2003;
7. Kowalewska A., *Przemoc w rodzinie – aspekty psychologiczne* [w:] *Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych*, red. E. Kowalewska – Borys, Warszawa 2012;
8. Michalska – Warias A., *Zgwałcenie w małżeństwie. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Warszawa 2016;
9. Zając M., *Procedura „Niebieskie Karty”. Realizacja zadań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wrocław 2012.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks karny (Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553).
2. Ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005 Nr 180 poz. 1493).
3. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”.

Orzecznictwo

1. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 czerwca 2009r. 33401/02, (LEX nr 504340);
2. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31 maja 2007r. 7510/04, (LEX nr 288875);
3. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie I Wydział Cywilny z dnia 19 grudnia 2012r. (Sygn. akt: I ACa 1218/12, (LEX nr 1315681).

PORZUCENIE MAŁOLETNIEGO I FORMY JEGO ZAPOBIEGANIA

Rodzina jako podstawowa komórka społeczna podlega nie tylko ochronie prawnej, ale także nałożone są na nią określone obowiązki. Główną relacją pomiędzy podmiotami unormowaną prawnie jest władza rodzicielska, do której podstaw zalicza się funkcję opiekuńczo-wychowawczą. Zgodnie z tą funkcją obowiązkiem rodziców wobec dzieci jest sprawowanie pieczy nad nimi i ich majątkiem oraz wychowanie z poszanowaniem godności i praw dziecka. Aby dopełnić tych obowiązków konieczne jest nieustanne obcowanie z dzieckiem poprzez m.in. decydowanie o miejscu jego przebywania¹. Poza przymiotami władzy rodzicielskiej, troska i sprawowanie pieczy spoczywa także na dzieciach wobec starzejących się rodziców. Obowiązek wzajemnej pomocy między rodzicami a dziećmi normowany jest przez art. 87 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego², co nie znaczy, że działa to tylko jednostronnie. Konieczność troszczenia się o drugą osobę nie dotyczy wyłącznie członków rodziny, ale także osób, na których obowiązek ten spoczywa czy to wedle ustawy, orzeczenia sądu, umowy, czy też wynika z faktycznego podjęcia opieki nad daną osobą. W związku z tym czyn ten charakteryzowany jest jako przestępstwo indywidualne, gdyż nikt poza osobą mającą szczególny obowiązek opieki nie może być jego sprawcą³.

Przestępstwem przeciwko opiece jest porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej, unormowane w art. 210 Kodeksu karnego (dalej k.k.)⁴. Na potrzeby unijnego projektu „Child Abandonment and Its Prevention” stworzono dwie definicje porzucenia dziecka- porzucenie jawne i niejawne. Porzucenie jawne odnosi się do sytuacji, kiedy rodzic świadomie opuszcza dziecko, jego intencją jest trwała nieobecność i wyzbycie się odpowiedzialności rodzicielskiej, a inni członkowie rodziny nie są w stanie bądź nie chcą zapewnić dziecku opieki i sprawować władzy rodzicielskiej. Z kolei o porzuceniu niejawnym jest mowa wtedy, gdy rodzic anonimowo opuszcza dziecko, jego tożsamość jest

¹ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012, s.21.

² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 1994 r. Nr 9, poz. 59.

³ S. Hypś, *Ochrona...*, op. cit., s.220-221.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.

nieznana, a intencją, tak jak w porzuceniu jawnym jest trwała nieobecność i wyzbycie się odpowiedzialności rodzicielskiej⁵.

Sam Kodeks karny określa jedynie ofiarę przestępstwa, którą może być małoletni poniżej 15 roku życia nie posiadający doświadczenia życiowego i którego stan psychiczny uniemożliwia samodzielne funkcjonowanie oraz osoba nieporadna ze względu na stan psychiczny, która z uwagi na swój stan nie potrafi decydować o swojej egzystencji oraz nie może zmieniać miejsca przebywania, do których zaliczyć można podeszły wiek, chorobę umysłową czy upośledzenie umysłowe, czy też ze względu na stan fizyczny, np. trwałe kalectwo czy ciężka choroba⁶. W niniejszej pracy będzie jednak rozpatrywany aspekt porzucenia małoletniego. W związku z tym, że ustawodawca nie definiuje pojęcia porzucenia, pomocne stają się orzeczenia sądów, które określają elementy konieczne do tego, aby konkretne zachowanie było kwalifikowane jako czyn zabroniony. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 czerwca 2001 r. skupił się na rozróżnieniu pojęcia „pozostawia” a „porzuca”. „Pozostawienie” polega na opuszczeniu osoby, nad którą sprawuje się opiekę, znajdującej się w stanie zagrażającym życiu, realnym zagrożeniu ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia oraz na zaniechaniu działania na rzecz tej osoby. „Porzucenie” natomiast jest opuszczeniem dziecka, na które składa się zarówno zaprzestanie troszczenia się o nią, jak i pozostawienie jej samej sobie, bez możliwości wsparcia ze strony innych osób. Ponadto, pojęcie te cechuje się brakiem zainteresowania o los osoby porzuconej⁷.

Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z dnia 11 lipca 2014 r. stwierdził, że na porzucenie składają się dwie przesłanki: opuszczenie osoby wymagającej opieki oraz uniemożliwienie innym jej pomocy⁸. Zatem los ofiary jest zależny wyłącznie od jej zaradności bądź też wystąpienia przypadkowych czynników, które staną się dla niej pomocne. Budzące kontrowersje stało się jednak ujęcie porzucenia małoletniego w odosobnionym miejscu, gdzie nie może liczyć na czyjąś pomoc i jest zdany sam na siebie. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 lutego 1966 r. stwierdził, że jako porzucenie nie może być kwalifikowane leczenie dziecka w szpitalu, a następnie nieodebranie go, pomimo wyzdrowienia⁹. W związku z tym oddanie dziecka, które choćby tymczasowo znajduje się pod czyjąś opieką nie podlega odpowiedzialności karnej. Staje się to o tyle niejasne, co zauważył Sławomir Hypś, że celem omawianego przepisu jest ochrona przede wszystkim rodziny i opieki, gdyż w takim właśnie

⁵ <http://tinyurl.com/z6nxqtl>, dostęp: 19.10.2016.

⁶ M. Bojarski (red.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2015, s. 509.

⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 2001 r., V KKN 94/99.

⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 11 lipca 2014 r., I Aca 206/14.

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 1966r., VI KZP 57/65, OSNKW 1966/4/48.

rozdziale został on umieszczony. Nie powinno zatem stanowić różnicy czy małoletni zostaje pozostawiony sama sobie, czy też pod czyimś nadzorem, istotny jest tu zamiar porzucenia przez opiekuna, który ma szczególny obowiązek sprawować nad nim opiekę. Rodzi się wówczas pytanie czy jeśli rodzic porzuci niepełnosprawne niemowlę w kościele bądź przed szpitalem będzie podlegał odpowiedzialności karnej¹⁰? Ustawodawstwo mając na celu zapobieganie przestępstwu porzucenia, ustanowiło tzw. zgodę blankietową, zgodnie z którą rodzic może przed sądem opiekuńczym zrzec się praw rodzicielskich do dziecka oraz wyrazić zgodę na jego przysposobienie bez wskazania osoby przysposabiającej¹¹. Podobnie rodzice podczas pobytu w szpitalu mogą zgłosić lekarzowi prowadzącemu chęć zrzeczenia się praw rodzicielskich, który to kieruje sprawę do sądu opiekuńczego. Podobnym ułatwieniem jest tzw. „okno życia”, gdzie rodzic może bezpiecznie i anonimowo zostawić dziecko bez żadnych konsekwencji prawnych. Jednakże instytucja ta pozostaje w sprzeczności z Konwencją Praw Dziecka, która stanowi, że dziecko ma prawo do poznania swojej tożsamości. Ponadto, zobowiązuje strony do przywrócenia jej dziecku, w razie gdyby zostało tożsamości w jakikolwiek sposób pozbawione¹². Kwestia „okna życia” jest o tyle kontrowersyjna, że pojawia się pytanie czy taka forma „udogodnienia” rzeczywiście jest metodą ratującą życie niemowląt, czy też zachęca rodziców do porzucania dzieci nie ponosząc przy tym żadnej odpowiedzialności. Społecznie przyjęte jest, że to matka zostawia dziecko w „oknie życia”, jednakże coraz częściej informacje temu zaprzeczają. Zaobserwowano, że nierzadko dokonuje tego mężczyzna lub ktoś z rodziny. Rodzi się wówczas pytanie czy matka wyraziła zgodę na oddanie dziecka, a także czy w ogóle mogła w tym zakresie podjąć decyzję, co odnosi się zresztą do odwrotnej sytuacji, kiedy to matka decyduje się na taki krok. Anonimowość pozostawienia dziecka rodzi wiele tego typu zastrzeżeń. Nie znając tożsamości dziecka nie jest możliwe ustalenie jego linii genetycznej, przykładowo czy mogłoby ono być nosicielem określonej choroby genetycznej. Także gdy jeden rodzic oddaje dziecko, drugi z nich czy nawet pozostała część krewnych nie ma możliwości sprawowania opieki, gdyż niezwykle ciężkie byłoby odnalezienie jego rodziny. Mimo to, w wielu krajach na całym świecie otwiera się nowe punkty „okien życia”, do których trafiają niemowlęta¹³. Niewątpliwie jednak, co stwierdził Rzecznik Praw Dziecka, Marek Michalak, zarówno okna życia, jak i zgoda blankietowa nie powinny być likwidowane z uwagi na fakt, że najważniejszym prawem ludzkim zagwarantowanym w Konstytucji RP jest życie¹⁴. Instytucje te,

¹⁰ S. Hypś, *Ochrona...*, op. cit., s.223-226.

¹¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 1964 r. Nr 9, poz. 59.

¹² Ustawa z dnia 23 grudnia 1991r. Konwencja o prawach dziecka, Dz. U. 1991.120.526.

¹³ <http://tinyurl.com/z6nxqtl>, dostęp: 19.10.2016.

¹⁴ <http://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/nie-dla-likwidacji-okien-zycia-tak-dla-zgody-blankietowej>, dostęp: 19.10.2016.

choć nie są idealne, niewątpliwie stanowią lepsze rozwiązanie niż pozostawianie dzieci w odosobnionym miejscu, co wiąże się z zagrożeniem zdrowia i życia z powodu chęci uniknięcia odpowiedzialności karnej czy pozostania anonimowym. Brak penalizacji tego czynu jest uzasadniany tym, że dziecko nie jest zostawiane same sobie, a w miejscu bezpiecznym, gdzie zostanie otoczone należyłą opieką. Można zatem przyjąć, że pozostawienie dziecka w „oknie życia” stanowi kontratyp zwyczajowy, który jest akceptowalny społecznie niemalże na równi z możliwością zrzeczenia się praw rodzicielskich do dziecka w szpitalu¹⁵.

Przedmiot ochrony zawarty w art. 210 k.k. nie jest jednoznaczny. W związku z tym, że znajduje się w rozdziale poświęconym rodzinie i opiece, te dwa elementy stają się fundamentalnymi przedmiotami ochrony. Ponadto, pobocznej ochronie podlega bezpieczeństwo, zdrowie, a nawet życie porzuconego, który bez odpowiedniej opieki nie jest w stanie sam sobie poradzić czy to ze względu na wiek, stan psychiczny, fizyczny, czy też działania sił przyrody bądź osób trzecich¹⁶. W przypadku śmierci osoby porzuconej, o czym stanowi art. 210 § 2 k.k., głównym przedmiotem ochrony jest ludzkie. Kolejnym aspektem jest czynnik społeczny i moralny, zgodnie z którymi odpowiednia opieka oraz troszczenie się o małoletniego są zachowaniem społecznie pożądanym, a każde naruszenia tychże obowiązków mogą wiązać się z napiętnowaniem społecznym i poczuciem sprawiedliwości poprzez ukaranie sprawcy przestępstwa na zasadzie „za dobre wynagradzać, za złe karać”, które to zostało sparafrazowane z religii chrześcijańskiej. Ukazanie sprawcy może zarówno stanowić prewencję ogólną, czyli odstraszącą, jak i zaspokajać instynktowną chęć zemsty.

W związku z tym, że przestępstwo z art. 210 k.k. jest przestępstwem formalnym bierze się wyłącznie pod uwagę fakt oddalenia się od małoletniego poniżej 15 lat będącego pod opieką sprawcy oraz brak zainteresowania o jego dalsze losy i zamiar zaprzestania sprawowania dalszej pieczy nad nim. Pomijając kwalifikacje prawne, nie jest istotne czy wystąpiły jakieś skutki tegoż występk, a także nie ma znaczenia czas trwania porzucenia. Jedynie w niektórych przypadkach długość pozostawania bez opieki może decydować o tym czy będzie to kwalifikowane jako porzucenie. Zgodnie z myślą prezentowaną w doktrynie pozostawienie małego dziecka w mieszkaniu przez matkę, która udała się na zakupy nie będzie rozstrzygane jako omawiany występpek. Dopiero jeśli zaistnieją jakieś skutki może zostać uznane, przykładowo jako narażenie na niebezpieczeństwo, o którym stanowi art. 160 § 2 lub 3. Z kolei już opuszczenie podopiecznego na kilka dni czy nawet kilkanaście godzin i

¹⁵ S. Hypś, *Ochrona...*, op. cit., s.226-227.

¹⁶ A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II*, wydanie IV, LEX 2013.

udanie się w tym czasie do innej miejscowości może wypełniać znamiona porzucenia¹⁷. Choć w obydwu przypadkach osoba wymagająca opieki zostaje osamotniona to istotny staje się zamiar oddalenia się osoby mającej obowiązek sprawowania pieczy oraz okazanie braku zainteresowania. W związku z tym, że jest to przestępstwo formalne nie ma znaczenia czy porzucenie będzie całkowite, mianowicie bez zamiaru powrotu, czy też czasowe, jeśli wypełni znamiona popełnienia czynu z art. 210 k.k.¹⁸.

Problematyczne staje się także ustalenie formy czynu popełnienia przestępstwa porzucenia. Wnikliwej analizy tego zagadnienia dokonała Agnieszka Kilińska-Pękacz, która zauważyła trzy teorie spotykane w doktrynie. Pierwszą i najbardziej ogólną z nich jest przestępstwo, które może zostać popełnione poprzez działanie, np. wywiezienie ofiary do mało uczęszczanego lasu, bądź przez zaniechanie, np. odejście od dziecka nad jeziorem. Kolejną teorią jest wzajemne przenikanie się działania z zaniechaniem, aby więc doszło do przestępstwa z art. 210 k.k. niezbędne jest, np. wywiezienie ofiary do lasu (działanie), a następnie oddalenie się i pozostawienie jej samej sobie, zaniechując w ten sposób sprawowanie opieki. Jako ostatnią należy zaliczyć teorię, którą wyróżniła A. Kilińska-Pękacz, że porzucenie można popełnić wyłącznie poprzez działanie¹⁹.

Przestępstwo porzucenia należy do grupy przestępstw indywidualnych właściwych (*delictum proprium*), w związku z czym popełnić je może ściśle określony krąg osób, które mają obowiązek troszczenia się o małoletniego poniżej 15 lat ze względu na jego stan psychiczny lub fizyczny. Występek ten może być popełniony wyłącznie umyślnie, jednakże z zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym. Sprawca musi mieć świadomość, że ciąży na nim szczególny obowiązek opieki, a mimo to porzuca swojego podopiecznego. W przypadku zamiaru ewentualnego sprawca nie ma w domyśle zamiaru porzucenia, lecz przez wystąpienie pewnych sprzyjających okoliczności godzi się na to bądź też nie do końca zdaje sobie sprawę z ciężącego na nim obowiązku. Niezwykle częsty problem stanowi zagubienie się dziecka na zatłoczonej plaży. W takim przypadku rodzic może albo podjąć działania w celu odnalezienia małoletniego, czym przejawia troskę i chęć dalszego sprawowania pieczy, albo nie zainteresować się dalszym losem dziecka i wrócić do domu. Jednakże w zamiarze ewentualnym można zauważyć elementy bezpośredniości, gdy opiekun oddala się od podopiecznego choćby na chwilę, mając świadomość, że powrót do niego może być utrudniony i na to się godzi²⁰. Konieczne

¹⁷ J. Giezek, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, LEX 2014.

¹⁸ S. Hypś, *Ochrona...*, op. cit., s.223.

¹⁹ A. Kilińska-Pękacz, *Przestępstwo porzucenia dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 4.

²⁰ J. Giezek, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 601.

jest zatem ustalenie czy sprawca powinien był przewidzieć możliwość popełnienia czynu zabronionego, a następnie czy przewidzenie te było możliwe. Jest to jednak kwestia złożona, gdyż elementy te dotyczą zdarzeń przyszłych i niepewnych, które mogą, ale nie muszą wystąpić²¹. Jeżeli jednak opiekun nie ma zamiaru wyzbycia się obowiązku sprawowania pieczy w sposób trwały bądź czasowy nie spełnia znamion czynu zabronionego z art. 210 k.k., zgodnie z którymi musiałby tego chcieć lub przewidując taką możliwość godzić się na to. W tym przypadku mogłoby dojść do odpowiedzialności karnej z art. 160 § 3 k.k. za nieumyślne narażenie na niebezpieczeństwo²².

Dla porzucenia, jako przestępstwa formalnego, nie jest istotne czy ofiara doznała uszczerbku na zdrowiu bądź została narażona na niebezpieczeństwo, liczy się sam fakt porzucenia. W związku z tym, że najwyższą wartością jest ludzkie życie, ustawodawca przewiduje kwalifikowany typ tego występkę, którego następstwem jest śmierć osoby porzuconej. Konieczne jest jednak wystąpienie winy kombinowanej, czyli umyślności porzucenia, a nieumyślności spowodowania śmierci małoletniego. W związku z tym, że odpowiedzialność karna z art. 210 k.k. nie przewiduje więcej kwalifikacji, jeżeli dojdzie do narażenia na niebezpieczeństwo utraty życia bądź ciężkiego uszczerbku na zdrowiu ofiary, sprawca odpowiadać będzie z art. 160 § 2 lub 3 w zw. z art. 210 § 1 k.k., w zależności czy wystąpił zamiar narażenia²³. Za typ kwalifikowany przestępstwa porzucenia grozi kara pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8, podczas gdy za typ podstawowy kara pozbawienia wolności do lat 3²⁴.

Zgodnie ze statystyką przeprowadzoną przez policję w związku z przestępstwem z art. 210 k.k. na przestrzeni lat 1999-2014 zanotowany został wyraźny spadek zarówno liczby postępowań wszczętych, jak i liczby przestępstw stwierdzonych. Największa liczba przestępstw stwierdzonych odnotowana została w roku 2006, a w kolejnych latach widoczny jest stopniowy spadek. W tym samym roku zostało otwarte pierwsze „okno życia” w Krakowie, co nasuwa wniosek, iż spadek liczby bezprawnych porzuceń może mieć związek właśnie z tą inicjatywą.

Tab. 1. Statystyka przestępstwa porzucenia małoletniego lub osoby nieporadnej.

²¹ M. Mozgawa, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, LEX 2015.

²² A. Kilińska-Pękacz, *Przestępstwo porzucenia dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 4.

²³ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2016, s. 546-547.

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.

Rok	liczba postępowań wszczętych	liczba przestępstw stwierdzonych
2014	57	12
2013	42	13
2012	66	16
2011	60	32
2010	70	38
2009	106	37
2008	127	46
2007	149	79
2006	165	95
2005	113	72
2004	140	59
2003	120	86
2002	124	66
2001	159	76
2000	138	71
1999	109	47

Źródło: [Dane statystyczne generowane przez Policję- porzucenie małoletniego albo osoby nieporadnej, 2014].

Badania porzucenia w skali europejskiej są trudne do przeprowadzenia z uwagi na to, że niewiele państw prowadzi statystki, a także krajowe definicje porzucenia różnią się od siebie, co prowadzi do rozbieżności w grupach wiekowych. Uzyskane dane wskazują, że w 2012 r. w Europie Zachodniej ofiarami tego przestępstwa padło 4% podopiecznych, podczas gdy w Europie Środkowo- Wschodniej

było to aż 32%. W ramach projektu unijnego finansowanego ze środków unijnych Daphne dotyczącego profilaktyki porzucenia dzieci zwrócono się do wszystkich 27 krajów członkowskich Unii Europejskiej o udzielenie informacji na temat porzuceń zgodnie z przyjętą w ramach tego projektu definicją jawnego i niejawnego porzucenia. Odpowiedzi udzieliły 22 kraje, wśród których najwyższy odsetek porzuconych dzieci został odnotowany na Słowacji (4,9 na 1000 żywych urodzeń), na drugim miejscu uplasowały się Czechy (4,1 na 1000 żywych urodzeń), następnie Łotwa (3,9 na 1000 żywych urodzeń) oraz Polska (3,7 na 1000 żywych urodzeń). Pocieszający jest fakt, że we wszystkich tych krajach odnotowano niewielką liczbę lub brak danych o dzieciach porzucanych w miejscach publicznych na dworze. W większości krajów nie prowadzono rejestrów odnotowujących liczbę dzieci (w wieku 0-3 lat) pozostawianych w szpitalu po urodzeniu, a z tych, które dane takie odnotowały największa ilość dzieci porzuconych ponownie plasuje się na Słowacji (3,3 na 1000 żywych urodzeń), w Polsce i na Litwie (1,7 na 1000 żywych urodzeń) oraz we Francji (1 na 1000 żywych urodzeń)²⁵

Zdecydowanie się na porzucenie dziecka z pewnością nie należy do łatwych decyzji. W jednym z przeprowadzonych badań wśród grupy 75 rodziców na cele projektu unijnego za najczęstsze przyczyny porzucenia dziecka podano: bezdomność, niedobory żywności, brak ogrzewania w zimie, niewystarczającą ilość pieluch, a także na istniejącą już w rodzinie wielodzietność, która uniemożliwia wychowanie kolejnego dziecka. Za najważniejsze przyczyny porzucenia dziecka uznaje się ubóstwo lub trudności finansowe, samotne rodzicielstwo, depresję poporodową, brak edukacji seksualnej, niedostateczną wiedzę o planowaniu rodziny, ograniczenia w dostępie do aborcji, niepełnosprawność dziecka, ciążę będącą wynikiem gwałtu, krzywdzenie lub przemoc ze strony partnera oraz niedostatek usług i zasobów wspierających rodziców wychowujących niepełnosprawne dziecko. Badania prowadzone w Bułgarii wskazują, że większość rodziców nie chce swojego dziecka porzucić. W konfrontacji z biedą, chorobą czy wykluczeniem społecznym nierzadko podejmują jednak taką decyzję, sądząc, że działają w najlepszym interesie dziecka. Z badania wynikało także, że 72% badanego społeczeństwa stanowiły kobiety romskiego pochodzenia, na które personel szpitala wywierał nacisk w kwestii zrzeczenia się praw rodzicielskich i pozostawienia dziecka w szpitalu. Do podobnej sytuacji dochodziło w przypadku matek seropozytywnych, uzależnionych od substancji odurzających, niezamężnych czy bardzo młodych. W związku z powyższym niejednokrotnie porzucenie dziecka nie jest wynikiem braku chęci podjęcia się opieki nad dzieckiem, a naciskiem wywieranym przez krewnych

²⁵ <http://tinyurl.com/z6nxqtl>, dostęp: 19.10.2016.

czy innych członków społeczeństwa. Aby zapobiegać temu problemowi na terenie całej Unii Europejskiej prowadzone są działania takie jak: pomoc socjalna, placówki opieki dziennej, oddziały dla matki z dzieckiem, edukacja w zakresie planowania rodziny, wsparcie finansowe, ośrodki „szkolenia rodziców”, telefoniczne linie udzielające pomocy matkom w potrzebie, wytyczne dotyczące zapobiegania porzuceniom na oddziałach położniczych czy obecność pracowników socjalnych na oddziałach położniczych²⁶.

Porzucenie małoletniego do 15 lat jest atakiem na główne dobro chronione prawem- instytucję rodziny i opieki. Choć definicji porzucenia nie ustanowiono to polskie prawo przewiduje dwie przesłanki, które muszą wystąpić, aby doszło do czynu zabronionego: zaprzestanie sprawowania opieki oraz pozostawienie osoby w miejscu odosobnionym. Przestępstwo te może być popełnione tylko w formie umyślnej, chyba że mamy do czynienia z typem kwalifikowanym, który może być także umyślną nieumyślnością. Warto zwrócić uwagę na poboczne instytucje, które mają na celu zapobieganie temu przestępstwu, a należy do nich zgoda blankietowa oraz „okno życia”. Kontrowersje wzbudza jednak fakt, że porzucenie tego typu nie podlega odpowiedzialności karnej, które pomimo wielu rozbieżnych opinii powinny być rozwiane poprzez intencję twórców wskazanych instytucji. Z uwagi na przedstawione w artykule statystyki porzucenia prowadzenie tego typu przedsięwzięć powinno być wspierane w celu ochrony osób, nie będących w stanie same o siebie zadbać, nawet jeśli miałyby się to wiązać z brakiem penalizacji.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Bojarski M., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2015.
2. Giezek J., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, LEX 2014.
3. Hypś S., *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012.
4. Kilińska-Pękacz A., *Przestępstwo porzucenia dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 4.
5. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2016.
6. Mozgawa M., *Kodeks Karny. Komentarz*, wyd. VII, LEX 2015.

²⁶ <http://tinyurl.com/z6nxqtl>, dostęp: 19.10.2016.

7. Zoll A., *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II*, wyd. IV, LEX 2013.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 1964 r. Nr 9, poz. 59.
2. Ustawa z dnia 23 grudnia 1991 r. Konwencja o prawach dziecka, Dz. U. 1991.120.536
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.
4. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 1966r., VI KZP 57/65, OSNKW 1966/4/48.
5. Wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 11 lipca 2014 r., I Aca 206/14.
6. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 2001 r.. V KNN 94/99.

Inne źródła

1. Zapobieganie problemowi porzucania dzieci [online], <http://tinyurl.com/z6nxqtl>, dostęp: 19.10.2016.
2. Nie - dla likwidacji okien życia, tak – dla „zgody blankietowej” [online], <http://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/nie-dla-likwidacji-okien-zycia-tak-dla-zgody-blankietowej>, dostęp: 19.10.2016.

PRAWNO-KARNA OCHRONA MAŁOLETNIEGO PRZED ROZPIJANIEM

Rodzina uważana jest za podstawową komórkę społeczną, która jako historycznie najstarsza forma życia spełnia określone funkcje takie jak na przykład opiekuńczo-zabezpieczającą, ekonomiczną czy prokreacyjną¹. Rodzina znajduje się pod prawną ochroną Rzeczypospolitej Polskiej o czym stanowi art. 18 Konstytucji RP², zaś Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży praw dziecka określonych w konstytucji oraz konwencji o prawach dziecka³. Regulacje zawarte w Kodeksie karnym⁴ (dalej k.k.) w rozdziale XXVI o przestępstwach przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży nakładają sankcje karne w przypadku rażących czynów zabronionych pełniąc rolę subsydiarną (pomocniczą) względem szczegółowych unormowań zawartych w Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym⁵.

Rodzice, jako prawni opiekunowie swoich dzieci powinni zapewnić im bezpieczeństwo i warunki do niezaburzonego rozwoju. Niestety, część rodzin nie wywiązuje się w pełni ze swoich obowiązków względem dzieci. Jednym z poważniejszych współczesnych problemów, który w sposób pośredni i bezpośredni dotyka najmłodszych członków społeczeństwa w Polsce jest alkoholizm.

Alkoholizm jest zjawiskiem społecznym polegającym na nadmiernym i niezgodnym z obowiązującymi normami prawnymi spożywaniem alkoholu będący zarazem czynnikiem powodującym zagrożenie wartościom społecznym między innymi prawidłowemu rozwojowi małoletnich⁶. Spożywanie alkoholu przed osiągnięciem dojrzałości jest przyczyną degradacji społecznej i biologicznej. Spożywany w młodym wieku prowadzi do 4-5-krotnego częstszego uzależnienia niż u dorosłych hamując prawidłowy rozwój psychofizyczny małoletniego⁷. Definicję alkoholu wyjaśnia art. 46 ust. 1 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałania alkoholizmowi⁸ (dalej AlkU) zgodnie z którą

¹ M. Wątroba, *Rodzina w świecie współczesnym* [w:] *Modele rodziny*, red. M. Howorus-Czajka, K. Kaczor, A. Wierucka, Gdańsk 2011, s. 48.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.

³ Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 r., Dz. U. z 2000 r. nr 6, poz. 69 z późn. zm.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.

⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 1964 r. nr 9, poz. 59 z późn. zm.

⁶ J. Sierosławski, *Substancje psychoaktywne – postawy i zachowania Polaków*, Warszawa 2004, s. 17.

⁷ M. Borowski, E. Kłosowska, *Alkoholizm jako rodzaj patologii społecznej*, Płock – Wyszaków 2010 s. 6.

⁸ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałania alkoholizmowi, Dz. U. z 1982 r. nr 35, poz. 1356 z późn. zm.

napojem alkoholowym jest produkt przeznaczony do spożycia zawierający alkohol etylowy pochodzenia rolniczego o stężeniu przekraczającym 0,5% objętości alkoholu. Lek sporządzony na bazie alkoholu nie stanowi napoju alkoholowego⁹. Należy zaznaczyć, że w 1959 r. granica stężenia alkoholu wynosiła 4,5% umożliwiając legalny i nieograniczony dostęp do alkoholu o mniejszej zawartości na przykład piwa. W toku prac legislacyjnych postanowiono zmniejszyć zawartość alkoholu na 1,5%. Od 27 kwietnia 2001 r. ustawodawca postanowił pójść o krok dalej obniżając granicę na 0,5% argumentując, iż każdy kontakt małoletniego z alkoholem może prowadzić do uzależnienia¹⁰.

Penalizacja przestępstwa rozpijania małoletniego ma na celu ochronę dziecka przed ujemnymi skutkami w rozwoju fizycznym, psychicznym oraz społecznym. Jak zaznaczył Sąd Najwyższy największe spustoszenie w sferze biologicznej (zdrowia fizycznego i psychicznego) oraz w sferze moralnej wyrządza pijaństwo wśród młodzieży¹¹. Alkohol niewątpliwie należy do jednego ze źródeł powodującego zaburzenia prawidłowego procesu rozwoju dziecka a udzielenie szczególnej ochrony małoletnim ma na względzie jego dobro. Po raz pierwszy czyn rozpijania małoletniego został uwzględniony w art. 11 nieobowiązującej obecnie ustawie o zwalczaniu alkoholizmu¹². Kodeks karny z 1969 r.¹³ penalizował czyn rozpijania małoletniego, a obecnie obowiązujący kodeks karny¹⁴ wzorował się na wcześniejszym uwzględniając dwie zasadnicze różnice. Obecnie w definicji stężenia alkoholu poziom wynosi 0.5% zamiast 4.5%, oraz obniżenie kary pozbawienia wolności z 3 lat do 2 lat, zatem art. 208 k.k. brzmi: Kto rozpija małoletniego, dostarczając mu napoju alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Przedmiotem ochrony art. 208 k.k. jest prawidłowy rozwój fizyczny, psychiczny i społeczny małoletniego. Uchwała Sądu Najwyższego wskazuje dodatkowo, iż celem jest ochrona przed niebezpiecznym rozwojem moralnego nawyku picia¹⁵. Ustawodawca dokonuje w ten sposób ochronę prawidłowego funkcjonowania rodziny, gdyż nawet podawanie małoletniemu alkoholu będąc przekonany o nieszkodliwym wpływaniu tej substancji na dziecko nadal wypełnia znamiona czynu za-

⁹ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 208 [w:] Kodeks Karny Komentarz*, R. Stefański, Warszawa 2015, s. 1311.

¹⁰ J. Sawicki, *Prawnokarna ochrona małoletnich przed szkodliwym działaniem alkoholu [w:] Prawo życia i śmierci*, red. M. Sadowski, A. Sychalska, K. Sadowa, Wrocław 2013, s.102.

¹¹ Uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z dnia 9 czerwca 1976 r. – VI KZP 13/75, LEX 2016

¹² Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956r. o zwalczaniu alkoholizmu, Dz. U. z 1956 r. nr 12, poz. 63.

¹³ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1969 r. nr 13, poz. 94.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553.

¹⁵ Uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z dnia 9 czerwca 1976 r. – VI KZP 13/75, LEX 2016

bronionego. Przeprowadzone badania potwierdzają tezę, że każdorazowe spożywanie nawet minimalnej dawki alkoholu wpływa na funkcjonowanie wszystkich czynności organizmu¹⁶. Pełniejszą ochronę małoletniego ustawodawca uzyskałby rozszerzając katalog szkodliwych substancji w szczególności o narkotyki, leki czy substancje toksyczne¹⁷.

Czynność sprawcza wypełniająca znamiona strony przedmiotowej polega na rozpijaniu małoletniego przez dostarczanie mu napoju alkoholowego, ułatwianie jego spożycia lub nakłanianie do spożycia takiego trunku. Przyjęcie innego sposobu rozpijania jest niedopuszczalne, gdyż obowiązuje katalog zamknięty. Nieostry zwrot „rozpija” oznacza, iż zachowanie sprawcy może powodować u małoletniego stanie się alkoholikiem, uwzględniając częstotliwość oraz ilość podanego alkoholu. Należy zatem odróżnić termin „rozpicie” (synonimem jest nałóg), który jest wynikiem całościowego przebiegu „rozpijania” prowadzący w dużej mierze stania się nałogowym alkoholikiem¹⁸. Przez pojęcie rozpija – według uchwały Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1975 r. – należy rozumieć takie działanie, które stwarza niebezpieczeństwo przyzwyczajenia małoletniego stałego picia napojów alkoholowych lub umocnienia w nim tego rodzaju skłonności. Oznacza działanie wielokrotne, powtarzające się z pewną częstotliwością¹⁹. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 stycznia 2003 r. potwierdził tezę o wielokrotności zachowania sprawcy rozpijania, zaznaczając iż nie może być to jednorazowe podanie alkoholu w celu spożycia²⁰. Odmienny pogląd prezentuje postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2014 r. dopuszczając jednorazowe działanie sprawcy prowadzące do skutku rozpicia małoletniego. Przedstawiciele doktryny podnoszą pogląd dopuszczający możliwość uznania znamienia „rozpijania” jako pojedyncze działanie a przemawiają za tym pewne względy. Po pierwsze świadome podanie alkoholu małoletniemu w trakcie lub po odbyciu leczenia alkoholowego wywoła powrót do uzależnienia, po drugie sprawca jednorazowo dostarcza małoletniemu wystarczającą dużej ilości substancji²¹. Trudności w ocenie wzbudza kwestia rozpijania osoby już uzależnionej od alkoholu. Zatem powstaje problem czy zachowanie sprawcy wypełnia znamiona z art. 208 k.k. co do osoby u której nie można stwierdzić zmiany w psychice wywołanej pozostawaniem w nałogu. Z ostrzejszą reakcją karną spotyka się zachowanie sprawcy rozpijania małoletniego znajdującego się w takim stanie kwalifikowany jako usiłowanie nieudolne z uwagi na brak przedmiotu sprawy²².

¹⁶ V. Konarska-Wrżosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999 s. 95

¹⁷ S. Hypś, *Komentarz do art. 208 [w:] Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, Warszawa 2016, s. 1312.

¹⁸ V. Konarska-Wrżosek, *Ochrona dziecka...*, dz. cyt., s. 95

¹⁹ Uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z dnia 9 czerwca 1976 r. – VI KZP 13/75, LEX 2016

²⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 stycznia 2003 r. KZS 2003/2/28

²¹ J. Sawicki, *prawnokarna ochrona...*, dz. cyt., s.102.

²² K. Czeszejko-Sochacki, *Przestępstwo rozpijania małoletniego*, Warszawa 1975, s. 102.

Przestępstwo rozpijania małoletniego budzi kontrowersje na tle tego, czy jest ono przestępstwem materialnym (skutkowym), czy też formalnym (bezsutkowym). Przez pojęcie skutku rozumie się zmianę w świecie zewnętrznym przybierając różny charakter oraz możliwość oddzielenia skutku od określonego zachowania się²³. Skutkiem art. 208 k.k. jest niebezpieczeństwo przyzwyczajenia małoletniego do picia oraz utrwalenie tego wzorca. Uznając za przestępstwo materialne znamienne skutkiem należy udowodnić fakt wywołania rozpicia małoletniego, by pociągnąć sprawcę do odpowiedzialności karnej ograniczając w ten sposób zakres ochrony małoletnich. Wykazanie skutku musi wiązać się z koniecznością wpływu „rozpijania” prowadzącą do choroby alkoholizmu (rozpicia). Uznanie czynu zabronionego rozpicienia małoletniego jako przestępstwa formalnego (abstrakcyjnego) wymagałoby udowodnienia tylko „rozpijania” małoletniego bez wykazania skutków dążących do choroby alkoholizmu. Uznając za przestępstwo formalne wymiar sprawiedliwości osiągnąłby wyższą skuteczność karania sprawców przestępstw rozpicienia małoletniego.

Rozpicie małoletniego może odbywać się przy trzech znamionach czasownikowych: dostarczanie, ułatwianie, bądź nakłanianie. Słownik języka polskiego wyjaśnia zwrot dostarczać jako oddawać coś do rąk, przynosić na miejsce przeznaczenia lub dostarczać²⁴. W doktrynie przyjmuje się, iż dostarczanie napoju alkoholowego polega na przekazaniu alkoholu do dyspozycji małoletniemu odpłatnie, darmowo, bezpośrednio lub pośrednio np. sprzedaż, podarunek czy poczęstunek. Nie uwzględnia się przy ocenie kwalifikacji czynu czy alkohol został zakupiony przez sprawcę czy inną osobę oraz czy pochodzi z czynu zabronionego²⁵, jednakże znaczenie może mieć moc, ilość oraz częstotliwość dostarczania substancji²⁶. Należy zwrócić uwagę na to, że dostarczanie nie oznacza rozpicienia, gdyż muszą nastąpić zmiany w psychice małoletniego. Osoba, która dostarcza alkoholu zamiast „rozpicia” wypełnia znamiona przestępstwa określonego w art. 15 o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałanie alkoholizmowi stanowiący, iż zabrania się sprzedaży i podawania napojów alkoholowych osobom do lat 18.

Ułatwianie oznacza zaś sprawianie, by coś stawało się łatwe lub łatwiejsze, zatem dopuszczalne są wszystkie formy pomocy w jego spożyciu, czyli stworzenie sytuacji prowadzącej do rozpicienia małoletniego. Ułatwienie objawia się tym, iż sprawca stwarza sytuację wypełniając w ten sposób znamiona czynu zabronionego, jednakże małoletni nie popełnia wtedy przestępstwa. Zaliczamy wiele

²³ L. Gardocki, Prawo karne, Warszawa 2015, s. 63

²⁴ <http://sjp.pl/dostarcza> (dostęp online: 16.10.2016 r.)

²⁵ S. Hypś, komentarz do art..., dz. cyt., s. 1312.

²⁶ V. Konarska-Wrzošek, Ochrona dziecka..., dz. cyt., s. 104.

zachowań wchodzących w zakres „ułatwiania” przybierających postać fizyczną jak i psychiczną: danie pieniędzy na zakup alkoholu, podanie kieliszków²⁷, udostępnienie lokalu do spożywania napojów alkoholowych, zakup alkoholu²⁸, bądź udzielenie rady lub informacji²⁹. Ułatwianie zaliczamy do przestępstwa z działania, gdyż charakteryzuje się określonym zachowaniem sprawcy. Postać zjawiskowa przestępstwa polega na pomocnictwie w celu ułatwienia popełnienia czynu zabronionego. Wyjątkowo można przyjąć założenie, iż dokonanie rozpijania małoletniego możliwe jest poprzez zaniechanie. Konstrukcja pomocnictwa zezwala popełnienie czynu zabronionego przez zaniechanie, więc nieprzeszkadzanie przez osobę odpowiedzialną za małoletniego wypełnia znamiona art. 208 k.k.³⁰.

Nakłanianie ma na celu wpłynięcie na czyjąś decyzję lub wolę małoletniego w celu przełamania oporów psychicznych. Sposób może przybrać dowolną postać: przez namowę, zachętę, prośbę, gestów³¹, polecenia lub zmuszania.³² Działanie sprawcy ukierunkowuje się by wywołać określone zachowanie u małoletniego tj. zmian w psychice a w konsekwencji rozpicie małoletniego. Szkodliwszą formą nakłaniania jest zmuszanie często łączące się z groźbą użycia siły fizycznej. Formą przestępstwa jest nie sprawcza postać zjawiskowa – podżeganie. Charakteryzuje się ona zamiarem bezpośrednim, czyli sprawca chce popełnić czyn zabroniony.

Przestępstwo rozpijania dotyczy tylko małoletniego. Pojęcie to należy interpretować jako przeciwieństwo pełnoletności. Na gruncie prawa karnego nie znajdujemy wyjaśnienia pojęcia małoletni, zatem należy przyjąć założenie ustawodawcy o jedności prawa i odesłanie do Kodeksu cywilnego³³ (dalej k.c.). Według art. 10 § 1 k.c. małoletnim jest osoba, która nie ukończyła osiemnastu lat. Wyjątkiem od tej zasady jest art. 10 § 2 k.c., który stanowi, iż pełnoletność uzyskują osoby poprzez zawarcie małżeństwa, nie tracąc jej jednak w razie jego unieważnienia. Warunkiem jest uznanie przez sąd opiekuńczy o dostatecznej dojrzałości zawarcia rodziny, a w konsekwencji przekonanie o podejmowaniu racjonalnych decyzji np. co do oceny szkodliwości spożycia alkoholu³⁴. Zdecydowana mniejszość przedstawicieli nauki neguje ten pogląd argumentując, iż należy troszczyć się o prawidłowy fizyczny, psychiczny i społeczny rozwój małoletniego pomijając cywilnoprawną fikcję prawną, by

²⁷ V. Konarska-Wrzošek, *Ochrona dziecka...*, dz. cyt., s. 105

²⁸ R. Stefański, *Prawo karne materialne: część szczegółowa*, Warszawa 2009, s. 281

²⁹ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 208 [w:] Kodeks Karny Komentarz*, R. Stefański, Warszawa 2015, s. 1312

³⁰ Tamże, s. 1312

³¹ Tamże, s. 1312.

³² R. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 281

³³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. nr 17, poz. 93

³⁴ S. Hypś, *Komentarz do art...*, dz. cyt., s. 1049.

osoba mająca 16 bądź 17 lat uzyskała „pełnoletność” na gruncie prawa karnego. Jednakże należy zaznaczyć fakt, iż ustawodawca w art. 15 ust. 1 pkt 2 AlkU obejmuje zakaz sprzedaży alkoholu do lat 18 bez względu na stan cywilny.

Analizowane przestępstwo ma charakter powszechny, dlatego podmiotem może być każda osoba, która osiągnęła określony wiek (17 lat) by ponosić odpowiedzialność karną³⁵. Na początku przepisu art. 208 k.k. znajduje się wyraz „kto” świadczący o powszechnym charakterze przestępstwa. W dalszej części nie znajdujemy żadnego zawężenia (np. rodzice, opiekunowie), które świadczyłoby o intencji ustawodawcy w kierunku przestępstwa indywidualnego. Zbyt wąski zakres podmiotów prowadziłby do zmniejszenia kręgu osób ponoszących odpowiedzialność karną za przestępstwo rozpijania, a w konsekwencji mniejszą ochronę małoletniego. Większość przedstawicieli doktryny opowiada się za zdaniem, że sprawcą rozpijania małoletniego nie może być osoba pomiędzy 17. a 18. rokiem życia. Powstają zatem pytania czy pokrzywdzony odpowiada karnie za współuczestnictwo w rozpijaniu „siebie” oraz za podżeganie innej osoby w sprzedaniu mu napojów alkoholowych³⁶. Ustawodawca chroni małoletniego, więc karanie go za sytuacje wskazane powyżej sprzeciwiałoby się racjom kryminalizacji za dany czyn³⁷. Odmienne zdanie przyjmuje Z. Czeszejko-Sochacki uzasadniając, iż będąc podmiotem a zarazem przedmiotem bezpośredniego działania, nie można wyciągnąć wniosku o bezkarność tego czynu³⁸.

Przestępstwo rozpijania małoletniego można popełnić wyłącznie umyślnie zamiarem bezpośrednim oraz ewentualnym. Strona podmiotowa (subiektywna) przejawia się uzewnętrznionym zachowaniem sprawcy, które jest uwarunkowane jego stosunkiem do czynu³⁹, czyli wyróżniamy czyn oraz wolę. By móc przypisać odpowiedzialność karną należy wskazać winę, która jest najważniejszą przesłanką strony podmiotowej. Zamiar bezpośredni charakteryzuje się tym, że sprawca chce popełnić czyn zabroniony (świadoma chęć rozpicia małoletniego), zaś zamiar ewentualny zachodzi, gdy sprawca ma możliwość popełnienia czynu zabronionego i godzi się na to (akceptacja skutku w postaci rozpicia małoletniego). Kluczową rolę nastawienie psychiczne sprawcy ma w przypadku przestępstwa materialnego oraz formalnego. Przyjmując charakter formalny nastawienie sprawcy dotyczy dostarczania, ułatwiania oraz nakłaniania, jednakże przy przestępstwie o charakterze materialnym

³⁵ L. Gardocki, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 68.

³⁶ S. Hypś, *Komentarz do art...*, dz. cyt., s. 1048

³⁷ Tamże, s. 1048.

³⁸ K. Czeszejko-Sochacki, *Przestępstwo rozpijania...*, dz. cyt., s. 114.

³⁹ L. Gardocki, *Prawo karne...* dz. cyt., s. 81.

należy owe nastawienie sprawcy odnieść do skutku, więc musi wypełniać znamiona pojęcia „rozpija”⁴⁰. Nakłanianie jest zbieżne z podżeganiem, więc istnieje możliwość zastosowania tylko zamiaru bezpośredniego charakterystycznego dla owej formy sprawczej przestępstwa, wyłączając możliwość zastosowania zamiaru ewentualnego. Zdaniem części przedstawicieli doktryny nie należy ograniczać prawnokarnej ochrony małoletniego i nie ma podstaw do zawężenia strony podmiotowej tylko do zamiaru bezpośredniego. Przeciwnicy argumentują istnienie zakazu wykładni homonimicznej, czyli tym samym zwrotom nie należy przypisywać odmiennego znaczenia w tym samym akcie prawnym⁴¹.

Czyn rozpijania małoletniego może wypełniać też znamiona czynu zabronionego w innych przepisach np. znęcanie się z art. 207 k.k. Zbieg przepisów następuje z przepisami karnymi zawartymi w ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z przestępstwem rozpijania małoletniego. Zatem polega na tym, że ten sam czyn sprawcy wypełnia znamiona określone w wielu typach czynów zabronionych⁴². Zastosowanie znajdzie tutaj kumulatywny zbieg przepisów polegający na skazaniu przez sąd za jedno przestępstwo przewidujące najsurowszą karę.

Kształtowanie polityki społecznej w zakresie przeciwdziałania alkoholizmowi reguluje art. 2 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi wymieniając przykładowe kierunki. Między innymi ma za zadanie przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, ogranicza dostępność alkoholu, tworzenie warunków sprzyjających powstrzymaniu od spożycia alkoholu czy też działalność wychowawczą i informacyjną. Do najważniejszych względem małoletniego zaliczamy⁴³:

- Zakaz sprzedaży i podawania napojów alkoholowych osobom do lat 18 (art. 15 ust. 1 pkt. 2 alkU) – sprzedawca w razie wątpliwości co do pełnoletności może żądać okazania dokumentu stwierdzającego wiek nabywcy. Przepisy karne sankcjonują podawanie oraz sprzedawanie, w tym bez zezwolenia napojów alkoholowych karą grzywny. Możemy wnioskować, iż bez znaczenia jest rodzaj, motywacja, ilość napoju alkoholowego oraz czy został skonsumowany czy nie. Możliwy jest również przepadek napojów alkoholowych. Penalizowane jest jedynie zachowanie umyślne, stąd też brak świadomości (przestępstwo nieumyślność nieświadoma – niedbalstwo) nie podlega karze. Liczne wyroki sądów administracyjnych potwierdzają, iż jednorazowa sprzedaż napojów alkoholowych jest uzasadnioną przyczyną do cofnięcia zezwolenia na obrót napojami alkoholowymi⁴⁴.

⁴⁰ K. Czeszejko-Sochacki, *Przestępstwo rozpijania...*, dz. cyt., s. 116.

⁴¹ J. Kosonoga, *Komentarz do art...*, dz. cyt., s. 1314.

⁴² W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 296.

⁴³ J. Sawicki, *Prawnokarna...*, dz. cyt., s. 101.

⁴⁴ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Opolu z dnia 3 czerwca 2014 r. II SA/Op 178/14.

- Zakaz sprzedaży, podawania i spożywania napojów alkoholowych na terenie szkół oraz innych zakładów i placówek oświatowo-wychowawczych i opiekuńczych i domów studenckich (art. 14 ust 1 pkt. 1 alkU) – Karalne jest już wykroczenie usiłowania, które w zamiarze popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do jego dokonania, które jednak nie następuje. Ustawodawca w art. 43¹ alkU używa zwrotu „wykroczenie” wskazując na możliwość popełnienia w dwóch formach winy – umyślnej i nieumyślnej, zgodnie z zasadą art. 5 kodeksu wykroczeń⁴⁵. Przepis ma na celu ochronę placówek w której możliwy jest jakikolwiek kontakt małoletniego z alkoholem. Reklama alkoholu ma na celu zwiększenie popytu na nie, podlegając określonym regulacjom. Idąc za przykładem reklamowanie browaru wywołuje skojarzenia związane z piwem, jednakże nie jest reklamą, ponieważ w tym samym browarze mogą być produkowane również napoje bezalkoholowe⁴⁶. Zakazy charakteryzują się:
- Zakazem reklamy i promocji piwa, kierowanych do małoletnich przedstawiających małoletnich oraz przy udziale małoletnich (art. 13¹ ust. 1 pkt. 1 i 2 oraz ust. 2 pkt. 6 alkU) – Stanowi podstawową zasadę dozwolonej reklamy i promocji piwa, którzy mogą stać się ofiarami manipulacji. E. Harasimiuk wyodrębniła elementy treściowe, które nie mogą być stosowane: nie posługiwanie się słownictwem młodzieżowym oraz brak występowania małoletnich, jak i młodo wyglądających aktorów oraz autorytetów mogących wpłynąć na nich. Uwzględnia dodatkowo brak wykorzystywania kolorystyki oraz motywów związanych z kulturą młodzieżową⁴⁷.
- Zakazem prowadzenia reklamy i promocji piwa w telewizji, radiu, kinie i teatrze między godziną 6⁰⁰ a 20⁰⁰ (art. 13¹ ust. 2 pkt. 1 alkU) – przepis ma chronić małoletnich przed dostępem do informacji na temat napojów alkoholowych.
- Zakazem prowadzenia reklamy i promocji piwa w prasie młodzieżowej i dziecięcej (art. 13¹ ust. 2 pkt. 3 alkU) – Kwalifikacja dokonywana jest na podstawie kręgu odbiorców danej prasy. Przyjmuje się, że strony internetowe również wypełniają powyższy czyn zabroniony.

Bez wątpienia alkoholizm należy do czynnika destrukcyjnego wpływającego na społeczeństwo, a w konsekwencji niszczy prawidłowe relacje najmniejszej grupy społecznej – rodziny. Ustawodawca

⁴⁵ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz. U. z 1971 r. nr 12, poz. 114.

⁴⁶ J. Sawicki, *prawno-karna...*, dz. cyt., s.106

⁴⁷ E. D. Harasimiuk, *Zakazy reklamy towarów w prawie europejskim i polskim* [w:] *Zakazy reklamy napojów alkoholowych*, Oficyna 2011.

zdecydował się objąć penalizacją rozpijanie małoletniego (art. 208 k.k.) mając na uwadze jego prawidłowy rozwój fizyczny oraz psychiczny. Z uwagi na umyślność przestępstwa sprawca ma pełną świadomość rozpijania, które może prowadzić do choroby alkoholowej (alkoholizmu). Z upływem czasu została obniżona definicja alkoholu z 4,5% do 0,5% chroniąc małoletniego przed legalnym dostępem. Zakaz reklamy i promocji piwa zawiera szczegółowe wytyczne uwzględniając najważniejszą zasadę ochrony małoletniego. Zastosowanie niezbędnych metod przez ustawodawcę zabezpiecza prawidłowy rozwój dziecka oraz trwają prace legislacyjne nad eliminacją wszystkich czynników.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Borowski M., Kłosowska E., *Alkoholizm jako rodzaj patologii społecznej*, Płock – Wyszaków 2010.
2. Czeszejko-Sochacki K., *Przestępstwo rozpijania małoletniego*, Warszawa 1975.
3. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2015.
4. Harasimiuk E. D., *Zakazy reklamy towarów w prawie europejskim i polskim* [w:] *Zakazy reklamy napojów alkoholowych*, Oficyna 2011.
5. Hypś S., *Komentarz do art. 208* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, Warszawa 2016.
6. Konarska-Wrzosek V., *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999
7. Kosonoga J., *Komentarz do art. 208* [w:] *Kodeks Karny Komentarz*, R. Stefański, Warszawa 2015.
8. Sawicki J., *Prawnokarna ochrona małoletnich przed szkodliwym działaniem alkoholu* [w:] *Prawo życia i śmierci*, red. M. Sadowski, A. Szychalska, K. Sadowa, Wrocław 2013.
9. Sierosławski J., *Substancje psychoaktywne – postawy i zachowania Polaków*, Warszawa 2004.
10. Stefański R., *Prawo karne materialne: część szczególna*, Warszawa 2009.
11. Wątroba M., *Rodzina w świecie współczesnym* [w:] *Modele rodziny*, red. M. Howorus-Czajka, K. Kaczor, Wierucka A., Gdańsk 2011.

12. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013.

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.
2. Uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z dnia 9 czerwca 1976 r. – VI KZP 13/75, LEX 2016
3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956r. o zwalczaniu alkoholizmu, Dz. U. z 1956 r. nr 12, poz. 63.
4. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 1964 r. nr 9, poz. 59 z późn. zm.
5. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. nr 17, poz. 93
6. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1969 r. nr 13, poz. 94.
7. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz. U. z 1971 r. nr 12, poz. 114.
8. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałania alkoholizmowi, Dz. U. z 1982 r. nr 35, poz. 1356 z późn. zm.
9. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.
10. Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 r. Dz. U. z 2000 r. nr 6, poz. 69 z późn. zm.
11. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 stycznia 2003 r. KZS 2003/2/28
12. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Opolu z dnia 3 czerwca 2014 r. II SA/Op 178/14.

Inne źródła

1. <http://sjp.pl/dostarcza> (dostęp online: 16.10.2016 r.).

PRZEMOC SEKSUALNA W MAŁŻEŃSTWIE

Wprowadzenie

Na gruncie polskiego prawa rodzinnego małżonkowie udzielają sobie wzajemnie *debitum carnale* i są zarówno zobligowani, jak i uprawnieni do współżycia płciowego. Jednak dochodzenie przysługującego im prawa odbywa się na drodze zabronionej przez prawo karne, tzn. za pomocą przemocy, podstępu lub groźby bezprawnej. Przypadki przemocy seksualnej w małżeństwie wywołują ogromną obawę, i najczęściej prowadzą do utajenia sprawy, łącznie z niezawiadomieniem organów powołanych do ścigania tego rodzaju przestępstw. Przemoc seksualna narusza nie tylko granicę psychologiczną człowieka, ale również jego „strefę intymności”, gdyż w niej wyrażają się takie pryncypialne wartości jak miłość, szacunek, wolność, wierność, czy niezależność. Można stwierdzić, iż przemoc seksualna jest jedną z najbardziej krzywdzących ze wszystkich aktów przemocy, z racji tego, iż skupia w sobie komponenty zarówno fizyczne, jak i psychiczne.

O ile objawy dyskryminacji widoczne są w życiu publicznym, to przemoc wobec kobiet skrywa się często za zamkniętymi drzwiami i ma miejsce nierzadko w małżeńskich sypialniach. Ocenia się, że do ok. 10-25% zgwałceń dochodzi właśnie w związku małżeńskim¹.

Pojęcie przemocy seksualnej

Zawarcie związku małżeńskiego może być traktowane jako ograniczenie wolności seksualnej, ale nie tych jej postaci, które polegają na swobodzie podejmowania decyzji co do czasu, miejsca i form współżycia. Stanowisko takie jest powszechnie prezentowane w polskiej doktrynie prawa karnego². Wraz z tym wykształciło się pojęcie przemocy seksualnej, która oznacza wymuszenie jakiegokolwiek formy aktywności seksualnej³. Zatem obejmuje wszelkie formy stosunku płciowego bez wyrażnej i

¹ J. Warylewski, *Przestępstwa seksualne*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2001, s. 124.

² J. Warylewski, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności: rozdział XXV kodeksu karnego: komentarz*, Warszawa 2001, s. 60.

³ A. Jabłońska-Chmielewska, M. Członkowska, *Przemoc w stosunku do kobiet [w:] Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, (red.) M. Binczyska-Anholcer, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 2003, s. 306.

autonomicznej zgody drugiego małżonka. Jednak *de facto* treścią przemocy seksualnej najczęściej jest kwestia nadużyć seksualnych w postaci zgwałcenia. Istnieje również pojmowanie pojęcia jako zmuszania lub nakłaniania do prostytucji bądź „innej czynności seksualnej”, która oznacza zachowanie związane z szeroko rozumianym życiem płciowym człowieka i polega na kontakcie cielesnym sprawcy z ofiarą lub ma charakter seksualny i polega na fizycznym bądź psychicznym zaangażowaniu ofiary przestępstwa⁴. Poddanie się innej czynności seksualnej obejmuje sytuacje, w których sprawca dotyka np. narządów płciowych ofiary (nawet przez bieliznę czy odzież), zmierzając najczęściej do pobudzenia lub zaspokojenia swojego popędu płciowego⁵. Jednak o przemocy seksualnej świadczyć może wyłącznie jej charakter seksualny, a więc np. przymus obnażania się przed sprawcą. Warunkiem koniecznym jest tutaj postępowanie, które wiąże się z jakąkolwiek formą pobudzenia lub zaspokojenia popędu płciowego sprawcy⁶.

Rodzaje gwałtu w małżeństwie

Mimo, iż sprawcą zgwałcenia może być każdy to jednak statystyka potwierdza funkcjonujące powszechnie przekonanie, że jest nim zwykle mężczyzna wymuszający na kobiecie stosunek seksualny⁷. J. Leszczyński wyraził pogląd, iż „zgwałcenie jest przestępstwem typowo męskim”⁸. Jeżeli nawet kobieta popełnia owy czyn zabroniony, to najczęściej jako osoba współdziałająca z mężczyzną⁹. Jednak postulaty, aby przestępstwo zgwałcenia w małżeństwie miało charakter indywidualny co do sprawcy i by mógł nim być wyłącznie mężczyzna, należy uznać za chybione¹⁰.

Z kolei w literaturze wyróżnia się trzy rodzaje gwałtu w małżeństwie – agresywny, nieagresywny oraz obsesyjny. Pierwszy z nich (zwany potocznie jako gwałt z pobicia, *battering rape*) jest wynikiem ogólnej agresywności męża. Kobiety doświadczające tego rodzaju zgwałcenia narażone są dodatkowo na inne formy przemocy – są bite, poniżane i poniewierane psychicznie. Bardzo często w takich małżeństwach występuje problem uzależnień. Drugim rodzajem jest gwałt nieagresywny, a więc całkowicie niesprzężony z maltretowaniem fizycznym. Jest z reguły związany z głębszą rozbieżnością zdań małżonków dotyczących częstotliwości kontaktów seksualnych bądź ich formy. Trzecim z przedstawionych jest gwałt obsesyjny, który może być związany z pobiciem. Wynika on z intrapsychicznych

⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 lipca 1986 r., Rw 530/86, Legalis.

⁵ E. Kowaleska-Borys, *Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012, s. 72.

⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 1999 r., IKZP 17/99, OSNKW 1999, Nr 7-8, poz. 37.

⁷ J. Warylewski, op. cit., s. 68.

⁸ J. Leszczyński, *Przestępstwo zgwałcenia w Polsce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973, s. 102.

⁹ J. Warylewski, op. cit., s. 68.

¹⁰ M. Filar, *Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Poznań 1974, s. 137.

problemów i doświadczeń seksualnych. Sprawca zazwyczaj był w przeszłości angażowany w nieakceptowane formy aktywności seksualnej, tj. pornografię. Charakterystyczne jest to, że sprawcy nie uzewnętrzniają swoich skrajnych upodobań¹¹. Ostatni typ przemocy seksualnej, jakim jest gwałt obsesyjny, prowadzi do wyjątkowych traum i urazów. Psychoterapia potencjalnej ofiary w tym przypadku może trwać przez wiele lat¹². Zbliżoną do zaprezentowanej klasyfikację gwałtów w małżeństwie przedstawia R. Kennedy Bergen. Dzieli on gwałty na tzw. gwałty z maltretowaniem (*battering rapes*), gwałty sadystyczno - obsesyjne (*sadistic, obsessive rapes*) oraz gwałty z przymusem (*force-only rapes*)¹³.

Przemoc seksualna w małżeństwie na świecie

Stosowanie przemocy wobec kobiety - partnerki seksualnej - ma swoją długą historię.

Kodeks Hammurabiego wspomina o sytuacji, w której żona odmawia swemu mężowi spółkowania z nią. Jeżeli by się okazało, że miała ku temu słuszne powody – została znieważona, wówczas mogła zabrać swój posąg i wrócić do domu swego ojca (§142). Gdyby jednak okazało się, że odmawiała współżycia bez przyczyny, wtedy należało ją wrzucić do wody – utopić (§143)¹⁴. Wydaje się, że w trosce o swe życie kobieta raczej nie była skłonna poddawać tego zagadnienia pod rozstrzygnięcie władzy sądowej.

W państwach islamu, w świetle Prawa Szariatu, mąż nie może zgwałcić własnej żony, przede wszystkim dlatego, iż żona winna jest jemu posłuszeństwo i musi zaspokajać jego wszelkie potrzeby seksualne. Ma to zapobiegać - podobnie jak możliwość posiadania do czterech żon - jakimkolwiek związkom pozamałżeńskim, które są zawsze surowo karalne. Poza tym mężczyzna uzyskując satysfakcję w małżeństwie ma więcej energii do pracy i mniej chęci do cudzołóstwa. Ze względu na specyfikę męskiego libido powinien mieć możliwość zaspokojenia popędu seksualnego w każdej, wybranej przez siebie chwili¹⁵.

Według wielu europejskich kodeksów karnych zgwałcenie było lub jest nadal ograniczone do wymuszenia obcowania płciowego poza małżeństwem. Rozwiązanie takie przewidywał kodeks niemiecki z 1871 r., austriacki z 1852 r., szwajcarski z 1937 r., węgierski z 1961 r., i kodeks Niemieckiej Republiki Demokratycznej z 1968 r. Podobne uregulowania obowiązywały do 1993 r. w większości

¹¹ D. Rode, *Gwałt w związku małżeńskim* [w:] *Czasopismo Chowanna*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005, s. 29-30.

¹² J. Mazur, *Przemoc w rodzinie teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2002, s. 50.

¹³ D. Rode, op. cit., s. 30.

¹⁴ <http://www.pistis.pl/biblioteka/Hammurabiego%20kodeks.pdf> (dostęp on line: 29 czerwca 2016 r.).

¹⁵ J. Warylewski, op. cit., s. 126

stanów USA. Obecnie we wszystkich stanach zgwałcenie małżonka jest jednym z przestępstw seksualnych, ale tylko w 17 nie przewiduje się okoliczności wyłączających ściganie, np. choroba psychiczna ofiary¹⁶.

Przemoc seksualna w małżeństwie w polskim systemie prawnym

Problem interpretacji przemocy seksualnej w małżeństwie w polskim obrządku prawnym przekonującą wyjaśnia stanowisko Mariana Filara, profesora nauk prawnych. Zakłada on, że polemiki powstające wokół tej kwestii wynikają z mylnego pomieszania dwóch aspektów tej samej sprawy, a mianowicie celu i sposobu, czyli prawa do współżycia seksualnego i metody realizacji tego prawa. Jeżeli chodzi o pierwszy element, to sprawa nie budzi wątpliwości. Zgodnie bowiem z art. 23 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (*rozdz. I. „Prawa i obowiązki małżeńskie”*) małżonkowie mają obowiązek „...wzajemnego współżycia. Jednym z najistotniejszych elementów tego współżycia jest utrzymanie stosunków płciowych”¹⁷. Nie może być tutaj dowolności interpretacyjnej, ponieważ przepis ten precyzyjnie wskazuje o obowiązku, który zgodnie z wykładnią literalną wyklucza możliwość wyboru – i tak też należy go rozumieć. Jest to tzw. *debitum carnale*, które oznacza, że małżonkowie udzielają sobie nawzajem ograniczenia wolności w zakresie dyspozycji cielesnej.

Jednak dochodzenie przysługującego prawa nie może odbywać się na drodze zabronionej przez prawo karne, tzn. za pomocą przemocy, groźby bezprawnej lub podstęp. Zawarcie związku małżeńskiego może być traktowane jako *quasi*-ograniczenie wolności seksualnej, zwłaszcza co do wyboru partnera, ale nie tych jej postaci, które polegają na swobodzie podejmowania decyzji co do czasu, miejsca i form współżycia. Stanowisko takie jest powszechnie prezentowane w polskiej doktrynie prawa karnego. Podobnie należy traktować przypadki wymuszania seksualnego między partnerami, którzy pozostają w faktycznym wspólnym pożyciu. Wcześniejsze utrzymywanie stosunków seksualnych ze sprawcą zgwałcenia nie usprawiedliwia gwałtu i nie może być np. traktowane jako okoliczność łagodząca przy wymiarze kary.

Co ważne, sprawca zgwałcenia odpowiada nie za to, że dążył do realizacji stosunku seksualnego, ale że uczynił to w niewłaściwy sposób, użył niedozwolonego środka. I w tej sytuacji bezprzedmiotowe jest, czy odmowa współżycia miała jakiegokolwiek słuszne zastosowanie, czy też nie¹⁸. W tę materię należy już odpowiednio stosować przepisy polskiego kodeksu karnego.

¹⁶ J. Warylewski, op. cit., s. 127.

¹⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59), art. 23.

¹⁸ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998, s. 71-72.

I tak w Polsce w roku 1969 wszedł w życie znowelizowany kodeks karny, zakładający, że każda żona może być przedmiotem gwałtu. Tak więc mąż zmuszający żonę do stosunku seksualnego mógł odpowiadać z art. 168 tamtejszego kodeksu karnego, którego brzmienie było następujące: *„Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do poddania się czynowi nierząd-
nemu lub do wykonania takiego czynu, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”*. I dalej, par. 2: *„Jeżeli sprawca działa ze szczególnym okrucieństwem albo dopuszcza się zgwałcenia, działając wspólnie z innymi osobami, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”*¹⁹.

Ściganie następowało wówczas na wniosek pokrzywdzonego.

Obecnie w obowiązującym kodeksie karnym z 1997 roku przepis ten został nieco zmodyfikowany, zarówno terminologicznie, jak i pod względem ustawowego zagrożenia karą. I tak, obowiązujący art. 197 kodeksu karnego brzmi: *„Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”*. Następnie w par. 2: *„Jeżeli sprawca doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.”* Kolejno w par. 3 ustawodawca zawarł: *„Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia, działając ze szczególnym okrucieństwem lub wspólnie z inną osobą, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”*²⁰.

Przedmiotem ochrony przestępstwa zgwałcenia jest wolność seksualna każdego człowieka – w tym również małżonka - polegająca na prawie jednostki do swobodnego dysponowania swoim życiem seksualnym²¹.

Jeżeli sprawca okaże się być chory psychicznie albo upośledzony umysłowo, z powodu czego w czasie czynu miał wyłączoną poczytalność w rozumieniu art. 31 § 1 k.k., a spełnione zostały wymogi określone w art. 93 k.k. i art. 94 k.k., to zostanie umieszczony w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym, poddawany także leczeniu i psychoterapii, gdzie pozostanie do czasu ustąpienia niebezpieczeństwa, wynikającego z takich zaburzeń psychicznych, ponownego popełnienia czynu zabronionego o znacznej szkodliwości społecznej.

Jeżeli poczytalność ograniczona była w czasie czynu w stopniu znacznym w rozumieniu art. 31 § 2 k.k., a orzeczona zostanie bezwzględna kara pozbawienia wolności, to taki sprawca przestępstwa

¹⁹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94), art. 168

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553), art. 197

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 1975 r., II KR 66/75, LexPolonica nr 305595, OSNKW 1975, nr 10-11, poz. 141.

seksualnego odbywać będzie tę karę w ramach środka zabezpieczającego określonego w art. 95 k.k. w specjalnym zakładzie karnym, w którym stosuje się szczególne środki lecznicze lub rehabilitacyjne, w systemie terapeutycznym określonym w art. 96 k.k.w. i art. 97 k.k.w²².

Tylko w wypadku sprawców przestępstw skierowanych przeciwko wolności seksualnej, popełnionych w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych, a więc w związku ze wszystkimi zaburzeniami psychicznymi o podłożu czy charakterze seksualnym, można takiego sprawcę skazać na bezwzględną karę pozbawienia wolności, po jej odbyciu umieścić w zamkniętym zakładzie albo skierować go na leczenie ambulatoryjne w celu przeprowadzenia terapii farmakologicznej lub psychoterapii, zmierzających do zapobieżenia ponownemu popełnieniu takiego przestępstwa²³.

Jedną z centralnych kwestii procesowych dla ścigania przestępstwa zgwałcenia był w Polsce do niedawna wnioskowy tryb ścigania. Przeważała bowiem koncepcja, zgodnie z którą to pokrzywdzony zgwałceniem powinien decydować o tym, czy chce ścigania sprawcy tego przestępstwa. Wydaje się, że przekształcenie zgwałcenia w przestępstwo ścigane zawsze z urzędu nie przełoży się w znaczący sposób na ściganie zgwałcenia w małżeństwie, osoby pokrzywdzone mają bowiem co do zasady możliwość „zablokowania” postępowania karnego przez skorzystanie z przysługującego im – jako osobom najbliższym – prawa do odmowy składania zeznań oraz prawa do odmowy poddania się oględzinom i badaniom lekarskim. Tak więc bez uzyskania dowodu z zeznań pokrzywdzonej zazwyczaj niemożliwe lub bardzo utrudnione będzie znalezienie innego materiału dowodowego, który niezbicie świadczyłby o winie sprawcy²⁴. To zaś sprawia, że zasadne wydaje się rozważenie, czy w przypadku zgwałcenia żony lepszym od obowiązującego rozwiązaniem nie byłoby przywrócenie wnioskowego trybu ścigania

Publiczny spór

W publicznych sporach dotyczących zasadności gwałtu w małżeństwie można wyróżnić trzy dominujące stanowiska. Pierwsze z nich stanowi, że żona nie może być ofiarą przestępstwa zgwałcenia, a więc zmuszający ją do stosunku mąż nie może odpowiadać za takowe działanie. Natomiast ponosi on odpowiedzialność za inne czyny zabronione, tj. zmuszanie czy uszkodzenie ciała. W wielu krajach nadal przeważa to stanowisko. Drugim poglądem jest stwierdzenie, iż żona – podobnie jak każda inna

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557), art. 96-97.

²³ L. Paprzycki, *Przestępstwa seksualne – wybrane aspekty psychiatryczne i psychologiczne* [w:] *Przestępczy Seks*, (red.) T. Gardocka, P. Werbowski, D. Jagiełło, P. Jóźwiak, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016, s. 39-40.

²⁴ M. Mozgawa, P. Kozłowska-Kalisz, *Zgwałcenie w małżeństwie (w świetle badań empirycznych)* [w:] *Przestępstwo zgwałcenia*, M. Mozgawa (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 251.

kobieta – może zostać zgwałcona, a mąż w przypadku autorytarnego zmuszania jej do stosunku odpowiada za popełnienie przedmiotowego czynu zabronionego. Toteż *stricte* zawarcia małżeństwa nie obliguje żony do aktywności seksualnej mimo braku jej wyraźnej zgody. Zwolennicy trzeciego stanowiska przekonują, iż żona co do zasady nie może być zgwałcona przez męża, ale istnieją wyjątkowe okoliczności określone prawem, które dopuszczają odmowę współżycia, tj. trwałe rozstanie się małżonków. Ostatnią koncepcję uważa się za quasi-kompromis pierwszej i drugiej tezy.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

W odniesieniu do społecznego sporu dotyczącego aksjologicznej oceny zgwałcenia w małżeńskie należy stwierdzić, iż w celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym przemocy seksualnej, oraz inicjowania i wspierania działań polegających na podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie zrodziło się wiele aktów prawnych, w tym również m.in. ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Ustawa stanowi iż, osobie dotkniętej przemocą seksualną w rodzinie udziela się pomocy, w szczególności w formie:

- poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego i socjalnego;
- interwencji kryzysowej i wsparcia;
- ochrony przed dalszym krzywdzeniem, poprzez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną;
- zapewnienie, na żądanie osoby dotkniętej przemocą, bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie²⁵.

Zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie są realizowane przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego. W szczególności należy wyróżnić gminę, do której zadań należy, m.in. prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, czy opracowywanie i realizacja programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

Trudności o charakterze dowodowym

²⁵ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. nr 180 poz 1493), art. 3.

Niestety pomimo podejmowanych działań informacyjnych i profilaktycznych w stosunku do ofiar przemocy oraz represyjnych wobec sprawców, w polskim społeczeństwie nadal obecne jest niepokojące zjawisko swego rodzaju przyzwolenia, czy też znieczulenia na stosowanie przemocy seksualnej w rodzinie.

Zgwałcenie w małżeństwie, jak każde inne zgwałcenie, wiąże się w praktyce ścigania przede wszystkim z trudnościami o charakterze dowodowym.

Z istoty tego przestępstwa wynika bowiem, że zwykle nie ma postronnych świadków tego zdarzenia. Do zgwałcenia małżonka dochodzi co do zasady we wspólnym domu sprawcy i ofiary, tj. w małżeńskiej sypialni. To zaś powoduje, że z reguły jedynym świadkiem zgwałcenia jest sama pokrzywdzona. Dodatkowo w stosunku do innych zgwałceń trudności dowodowe wiążą się zaś w przypadku tego przestępstwa także z faktem, że w praktyce organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości dominują przypadki, w których pokrzywdzona nie doznaje większych lub wręcz żadnych obrażeń ciała, a co za tym idzie – brak jest obiektywnych dowodów potwierdzających czy chociaż uprawdopodobniających podawaną przez nią wersję zdarzeń.

Jeśli jednak istnieją osoby, które są świadkami przemocy seksualnej w rodzinie bądź posiadają wystarczającą wiedzę na ten temat, to w przeważającej części w żaden sposób nie proszą policji o interwencję, nie składają zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstwa i zazwyczaj odmawiają składania zeznań w sprawach karnych. Taka bierność może wynikać z obawy przed zemstą agresywnego sprawcy przemocy, niechęcią do „wtrącania się” w cudze sprawy rodzinne bądź oczekiwania, że zareaguje ktoś inny.

Opisany powyżej brak reakcji negatywnie wpływa na przebieg postępowania karnego, które powinno być ukształtowane w taki sposób, aby:

- sprawca przestępstwa został wykryty pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba nieвинna nie poniosła tej odpowiedzialności;
- przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego;
- uwzględnione zostały prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności;

- rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie²⁶.

Pamiętać należy, iż bez współpracy samych pokrzywdzonych przestępstwem oraz instytucji państwowych i społecznych osiągnięcie celów, jakie ustawodawca postawił przed postępowaniem karnym, jest niemożliwe.

Ponadto działania, jakie powinny zostać niezwłocznie podjęte, by zwiększyć skuteczność realizacji zasad i celów postępowania karnego, to w szczególności:

- periodyczne diagnozowania zjawiska przemocy seksualnej w małżeństwie, poprzez gromadzenie szczegółowych wiadomości na temat rozmiaru tego zjawiska w Polsce, badanie prawidłowości funkcjonowania instytucji pomagających ofiarom przemocy w rodzinie, jak również analizowanie istniejących rozwiązań prawnych pod kątem ich skuteczności w zakresie przeciwdziałania przemocy seksualnej w rodzinie oraz opracowywanie zmian do obowiązujących aktów prawnych;
- sukcesywne podnoszenie poziomu świadomości i wrażliwości społecznej wobec przemocy seksualnej w małżeństwie poprzez organizowanie wszelakich kampanii społecznych mających na celu piętnowanie tego zjawiska;
- ciągle podnoszenie kwalifikacji zawodowych służb mającym do czynienia z tym czynem zabronionym za pomocą przeprowadzania regularnych szkoleń z tego zakresu dla grup pracowników: policji, służby zdrowia, pracowników administracji publicznej, a nawet osób duchownych;
- rygorystyczne oddziaływanie na sprawców przemocy seksualnej w małżeństwie poprzez wykorzystanie sankcji karnych zawartych w polskim ustawodawstwie, a więc: izolowanie sprawców od ofiar, w tym również nakaz opuszczenia lokalu, nawet w przypadku, gdy jest on właścicielem mieszkania.

Zakończenie

Reasumując, należy stwierdzić, iż przemoc seksualna w małżeństwie prowadzi do pogwałcenia intymności płciowej człowieka. W tym sensie może być utożsamiana z gwałtem, który wprawdzie *stricte* wiąże się z zastosowaniem przemocy fizycznej wobec osoby niezwiązanej węzłem małżeń-

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555), art. 2.

skim, lecz w coraz powszechniej stosowanym znaczeniu szerokim oznacza każdą formę nacisku, prowadzącego do wymuszonego aktu seksualnego. Dotyczy to również zjawiska, a zarazem przestępstwa zgwałcenia w małżeństwie²⁷.

Każdy w związku małżeńskim ma prawo do swobodnego dysponowania swoim ciałem w sferze stosunków seksualnych, włączając to prawo do wyboru stosunku seksualnego, które winny zostać wolne od rzeczywistego przymusu, groźby czy podstęp. Ochrona wolności seksualnej obejmuje swym zakresem prawo człowieka do decydowania o miejscu, czasie, sposobie i warunkach podejmowania aktywności seksualnej²⁸.

Przemoc seksualna w małżeństwie, stanowi, jak pokazują różnego typu badania tego fenomenu, poważny problem społeczny, pojawiający się we wszystkich społeczeństwach, nawet jeśli w niektórych kulturach prawnych ofiary tego typu czynu nie mogą liczyć na ochronę prawną i nie zdają sobie nawet sprawy z tego, że taka ochrona powinna im przysługiwać.

Podkreślenia wymaga także to, w istocie źródłem problemu jest często alkoholizm sprawcy, czy też fakt, że w nieprawidłowy sposób postrzega on rolę kobiety w związku, nie traktując jej właściwie i nie licząc się w ogóle z jej potrzebami (czasem źródłem takiego podejścia jest korzystanie przez sprawcę z pornografii i na jej podstawie formowanie obrazu kobiety i swoich oczekiwań wobec niej)²⁹.

Zjawisko to w poważnym stopniu narusza wolność seksualną osoby pokrzywdzonej, jednak ze względu na relację łączącą sprawcę i ofiarę godzi ono także w prawidłowe funkcjonowanie podstawowej wspólnoty społecznej, jaką jest rodzina, a brak właściwych relacji między małżonkami może wpływać też negatywnie na sferę uczuciową w rodzinie i na relacje małżonków z dziećmi.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Członkowska M., Jabłońska-Chmielewska A., *Przemoc w stosunku do kobiet* [w:] *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, (red.) Binczyska-Anholcer M., Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003.

²⁷ W. Wieczorek, *Przemoc seksualna w małżeństwie w perspektywie teologicznomoralnej* [w:] *Przemoc w małżeństwie i w rodzinie*, (red.) M. Chuchra, J. Jęczeń, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 28.

²⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 kwietnia 2001 r., II KKN 349/98, OSNKW 2001, Nr 7-8, poz. 53.

²⁹ A. Michalska-Warias, *Zgwałcenie w małżeństwie, studium prawnokarne i kryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 46.

2. Filar M., *Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Poznań 1974.
3. Kowaleska-Borys E., *Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012.
4. Kozłowska-Kalisz P., Mozgawa M., *Zgwałcenie w małżeństwie (w świetle badań empirycznych)* [w:] *Przestępstwo zgwałcenia*, Mozgawa M. (red.) Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
5. Leszczyński J., *Przestępstwo zgwałcenia w Polsce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.
6. Mazur J., *Przemoc w rodzinie teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2002.
7. Michalska-Warias A., *Zgwałcenie w małżeństwie, studium prawnokarne i kryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
8. Paprzycki L., *Przestępstwa seksualne – wybrane aspekty psychiatryczne i psychologiczne* [w:] *Przestępczy Seks*, (red.) Gardocka T., Werbowski P., Jagiełło D., Józwiak P., Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.
9. Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.
10. Rode D., *Gwałt w związku małżeńskim* [w:] *Czasopismo Chowanna*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.
11. Warylewski J., *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności: rozdział XXV kodeksu karnego: komentarz*, Warszawa 2001.
12. Warylewski J., *Przestępstwa seksualne*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2001.
13. Wieczorek W., *Przemoc seksualna w małżeństwie w perspektywie teologicznomoralnej* [w:] *Przemoc w małżeństwie i w rodzinie*, (red.) Chuchra M., Jęczeń J., Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94).

3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
4. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557)
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555)
6. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59)
7. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. nr 180 poz 1493).

Orzecznictwo

1. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 kwietnia 2001 r., II KKN 349/98, OSNKW 2001, Nr 7-8, poz. 53.
2. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 lipca 1986 r., Rw 530/86, Legalis.
3. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 1975 r., II KR 66/75, LexPolonica nr 305595, OSNKW 1975, nr 10-11, poz. 141.
4. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 1999 r., IKZP 17/99, OSNKW 1999, Nr 7-8, poz. 37.

Inne źródła

1. <http://www.pistis.pl/biblioteka/Hammurabiego%20kodeks.pdf>.

INFORMACJE O AUTORACH

Paulina Belowska – studentka IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Karolina Bełkowska – studentka III roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Agnieszka Dąbrowska – studentka I roku studiów magisterskich na kierunku administracja skarbowa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Przemysław Grzeško – student V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Milena Gwara – studentka III roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Kinga Jankowska – doktorantka w Katedrze Procesu Karnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Aleksandra Kojadyńska – studentka III roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Magda Krasowska-Lis – studentka IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Monika Malessa – studentka II roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Paulina Paleń – studentka IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Karolina Rzeczkowska – studentka V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Aneta Szczepańska – studentka III roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Mateusz Tomczak – student III roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Mateusz Tubisz – student IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.